

T A R T A L O M

▶	3	CSILLAG TAMÁS	
		Hideg, keresztelő esőben állunk, Rézsútos eső, Estike, Elképzelem, Szeplők, Örökkön örökké	(versek)
▶	8	TÉREY JÁNOS	
		Őszi hadjárat	(versek)
▶	12	MARKÓ BÉLA	
		Tél, Nincs	(versek)
▶	16	MÁRTON LÁSZLÓ	
		Csipkár kivonul	(regényrészlet)
▶	19	FARKAS WELLMANN ÉVA	
		„Vessünk egy pillantást a közelmúltra!” – Beszélgetés Márton Lászlóval	
▶	26	FECSE CSABA	
		Öregasszony, Halottak napja, Szintén zenész	(versek)
▶	29	POLLÁGH PÉTER	
		Általános trafik, Afrika trafik	(versek)
▶	31	UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT	
		Felnőttként a nyár, Agancsot lelsz, Az ősz ingája	(versek)
▶	35	KISS JUDIT ÁGNES	
		A rózsalovag	(elbeszélés)
▶	39	TURCZI ISTVÁN	
		Csak egy lépés, Mondod: szerencsém	(versek)
▶	41	SZILÁGYI ANDRÁS	
		Vastag hideg, Ez a légies, valami Zdenka, Zdenka teste, Zdenka arcképe, Zdenka rózsája, Fáradtan fest vászonra az este	(versek)
▶	44	MAGYARI BARNA	
		Összeszerel a poézis, Bőröd a mézsem, Hatásos géz az ész	(versek)
▶	46	SIGMOND ISTVÁN	
		Isten sír	(elbeszélés)
▶	49	MADÁR JÁNOS	
		Ratkó Józsefhez	(vers)
		*	
▶	51	DÁVID PÉTER	
		Negyvenes izzó	(vers)
▶	52	FARKAS WELLMANN ÉVA	
		Ki nem beszélni	(vers)
▶	53	KISS OTTÓ	
		Apa dalol	(versek)
▶	55	KISS LÁSZLÓ	
		Szünet	(novella)
▶	57	PÉTER ERIKA	
		Birs az ablak alatt	(novella)

		PAPÍRHAJÓ
▶ 59	TÓTH KRISZTINA	
	Haza, Bonyolult vers	(versek)
▶ 61	KERTÉSZ ERZSI	
	Hús vagy rizsa?	(mese)
▶ 64	ELEKES DÓRA	
	Varázsvilág a hétköznapi részeként – Beszélgetés Szécsi Noémivel	
▶ 67	FENYŐ D. GYÖRGY	
	Női gyermekirodalom? – Máté Angi: Az emlékfoltozók	(kritika)
		MŰHELY
▶ 69	IMRE LÁSZLÓ	
	Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről és feladatairól	(tanulmány)
▶ 72	PAPP ENDRE	
	A nemzeti irodalomszemlélet esztétikája	(tanulmány)
▶ 77	ELEK TIBOR	
	A költő hazája napjainkban – Haza- és nemzetkép(zet)ek a kortárs magyar lírában	(tanulmány)
▶ 83	NAGY GÁBOR	
	A társadalomkritika poétikája Buda Ferenc legújabb verseiben	(tanulmány)
		*
▶ 87	FELEDY BALÁZS	
	A szorongás apoteózisa – Finta Edit kiállítása és könyvének bemutatója a budapesti Vármegye Galériában	(esszé)
▶ 90	BERTHA ZOLTÁN	
	Mágikus figuralitás – Finta Edit képzőművészetéről	(esszé)
		SZÍNHÁZ
▶ 95	BÍRÓ RÉKA	
	Mitől él a dráma? – A székeljudvarhelyi dráma Kortárs Színházi Találkozóról	(tanulmány)
▶ 100	TARJÁN TAMÁS	
	Laterna Magritte-ka – Podmaniczky Szilárd: A fenyegetett gyilkos anatómiája – RS9 Színház	(kritika)
▶ 103	BALOGH TIBOR	
	Egy tébolydús este – Galambos Péter – Kovács-Cohner Róbert:	
	Na' Conxpanban hull a hó – Csokonai Színház, Debrecen	(kritika)
▶ 105	VARGA ANIKÓ	
	A kritikus, ha jól érzi magát – Zsigmond Andrea (és tsai): Mi kritika még?	
	Színek és ének	(kritika)
		FIGYELŐ
▶ 109	BORCSA JÁNOS	
	Markó Béla haikuliája – Markó Béla: Út a hegyek között, Boldog Sziszüphosz	(kritika)
▶ 112	MIKLYA ANNA	
	Utazz a koponyám körül – Poós Zoltán: Képzeld magad az én helyembe	(kritika)
▶ 114	ANTAL BALÁZS	
	Aranykori töredék – Darvasi László: Vándorló sírok	(kritika)
▶ 117	LOVÁSZ ANDREA	
	Világvége ellen medvehagyma – Péterfy Gergely: Örök Völgy.	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el: www.barkaonline.hu

Hideg, keresztel" es"ben allunk
 Mintka már almodtam volna veled,
 megérhetetlen verset lá'tol
 únni a szememben,
 egy visszalopható orraig
 minihetetlen holdfényjeit.
 Én eddig idegen kontinensre vágytam,
 gyötkérel kezeltet barokk miéi
 eleven madárművel, s most csak
 leigérhetetlen hajtinárról
 tudok almodni, melleid után nyúle
 titkon dellutárról.
 Hideg, keresztel" es"ben allunk,
 mint a te'elgyult szeretél,
 s nyitva fejtett szemmel
 bámulgat a vízreppel eltűné" semsatöléséit.
 Magunk se hiszük,
 hogy most talál-tunk haza.

Csillag Tamás

Rézsútos eső

Katedrálisok csendje szorítja mellem, ha nézlek.
 Engem most kell, hogy szeress!
 Szeretném magammal vinni a hajad,
 s illatodat arcomon
 az ősz nehéz párái ellen.
 Nekem semmim sincsen,
 csak a mutatómosolyok
 mögötti, megkéselt reményeim.
 Téged sejtelek már az októberi, rézsútos esőben is,
 minden öngyilkos gesztenyeszemben
 a te hitedet hiszem.
 A szeretők legszabadabb szemei is
 nyitva felejtődnek a kopaszra borotvált fákon,
 a csontig csupaszító időn,
 mintha középen állnék, s minden égtáj
 felől egyszerre fújna a szél.
 Engem most, most kell, hogy szeress,
 mert sosem tudnék elbúcsúzni tőled.

Estike

Félek, nagyon félek. Nézz rám!
 Mi megkínzott, kiokádtam.
 Az én lázam benned bujkál,
 a szemedben, a bokádban.

Unom a böngésző-magányt,
 hogy kereslek, de nem vagy itt.
 Téged jobban senki se lát:
 a hiány vizslat, s felnagyít.

Bánatomon nem segíthet
 se gyógyszer, se tudós szike,
 a szívem egyre szelídebb,
 és gyöngébb, mint egy estike.

Elképzelem

lázadozó hajad,
 a vállaid fölötti holdat.

Panelszobám
 régészeti árok.
 Ma nem tudok álmodni rólad.

Szemeidben
 elfér egy megtalált
 ország összes lázas katángja,

szemeidbe
 beleillem én is,
 s minden szerető, aki árva.

Mintha magam
 is csak vendég lennék,
 mintha egy éjszakára benned.

Nem lehetünk
 halhatatlanabbak,
 nem lehetünk meztelenebbek.

Szeplők

1.

Kisírt szemeid vörös égitestek,
 könnyeid forró, sós meteorok.
 Egyformák vagyunk, ártatlan fegyencek,
 egyformák, mint a kényszerzubbonyok.

2.

Anyajegyek, szeplők.
 Újra anyajegyek.
 Újra szeplők.
 Csak egy lassú, megbocsáthatatlan ölelésre vágyom,
 gőzölgő, puha vállgödrök kisírható
 karácsonyára,
 istenek előtti csendre.

3.

Itt még ártatlan a beton,
ártatlanok a kövek, a rések.
Én nem állhatok a kiáltozók közé.
Egyre jobban vágyom vissza a földhöz,
ott a madarak ítélszéke
olvashatná fejemre maradék csillagaimat.

4.

Talán a gyilkosok. Talán ők se.
Lélegzet torkolattüze a szádon.
Egyedül vagyunk, mintha senki se.
...mintha már senki se tartana számon.

5.

Mintha
álmodtunk volna már hasonlót.
Mintha most is álmodnánk.
Hosszan nézzük egymást.

Örökkön örökké

Megszokhatatlan a csend,
az összeaszott mákkoponyák,
és a lakótelep csontcsikorító csendje.

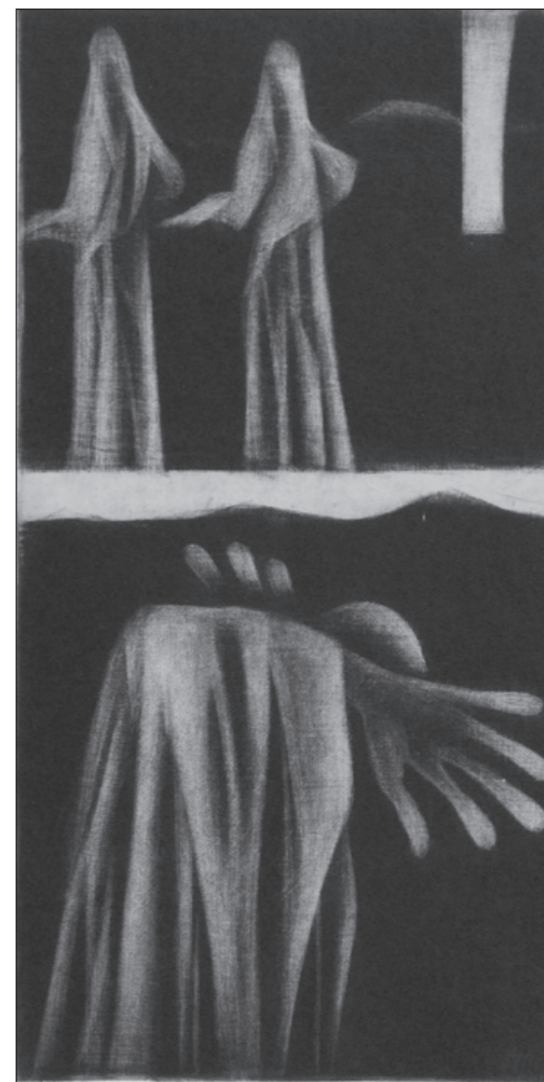
Nekem nincs vőlegényruhám,
egy széthordott ország
mezítlábas leventéje vagyok.

Néha meg-megsötétedik a szemem:
kigombolhatatlan ingeket sejték
a csapkodó esőben,
gyaloglábbon kihordott, lázas
érintéseket.

Én már mindenütt a hajadat látom,
engem már minden út elvezet a szádig,
az egész kitagadott kontinensen

csak te tudod átmenteni
nyári tekintetemet az őszön,
a szobafalak függőleges, meszelt hómezőin.

Legjobb lenne sáladba kötve kiszöktetni belőlem
minden megmaradt csillagot és szeplőt,
minden megmaradt anyajegyvet,
elárverezhetetlen hazámat,
s gazdátlan életemet
örökkön örökké
ámen.

Tiltakozás (1974; mezzotinto, papír; 280x140 mm)

Őszi hadjárat. Átiratok*

A szép szülőföld

1

A szép szülőföld hó alatt szuszog.
Kóbor szerelvények kúsznak dombjairól lefelé
Felhőtlen, ünnepi főutcákra. Ahonnét nincs tovább.
A szép szülőföld Isten háta mögötti menhely.

A szépséges szülőföld
Egy teljes héten át volt tűzvörös,
Majd koromtól fekete, végül hamutól szürke.
Ezekben az órákban egészségesen szuszog,
És jóllehet, veszét érzi újra,
Pökhendin él, ránézni is rossz.

2

A képtár folyosóin barangol a hadnagy.
Várandós asszony a délelőtti korzón,
Olaj és vászon, 204 x 126,5 cm.
(Miatta fogja valaki e vénséges vidéket
A jövőben szép szülőföldnek nevezni.
Az asszony búcsújának színhelye
Az erdei körönd lesz, a szemlélődő hadnagy
Máshol végzi, máshogyan.)

„A szép föld: a vendégkirályok és a jászol.
A szép szülőföld a móló kövére láncol.”

A szomszéd

„A szomszéd lengyeleknek integettem
Egészen naivan, egészen önfeledten.
Nyújtóztam értük. Zuhogott a hó

– Azt képzeltem, hogy négyszemközt vagyunk –,
Csorgott az arcomon új telünk új hava.
Emléztettek, hogy mély volt az álom,
Még otthon kezdődött és több határon
Keresztül tartott. Fölbredtem ott, ahol
Nem szeretik a nyelvem és a pénzem, undokabb
A hó is. A Kárvallottak táborába soroltak.

Minden futásnak célja volna, Varsó
Nem volna messze. Minden költözésnek
Páratlan tétje lenne, és kinyílna Varsó...
Elhallgatok, mert erkölcsös vagyok.
Ha aludnék, csupán önvédelem.
Az idegen hó most a sorsom, rajta
Konokul szánkázni fogok, s ha megfagyott
Gázlóra lelek, átcsúszom azonnal.
Északnak indulok. Az átmeneti zóna
Helyett a lengyeleknél éjszakázom.”

Veszett fejsze nyele

Ébren tart, és főpapnői
Ujjal képes orvosolni
Bosszúságom, balhitem.
Nyelve olyan, mintha nem
Volna e Földre valósi.

Mégis munkát lelt a Földön,
Csupa makulátlan vásznat!
Öltésenként jut előre:
Kész is! Vasaló alatt
Kisimul az érdes élet.
Olyan finom keze van!
Alig evilági asszony.

(Amúgy minden a régiben.
Maradtam sokat merő,
Élelmes kalandor... Ámde
Pillantásom barna éjfél,
Kifolyik a kincs kezemből,
Szélrózsa mutat irányt;
És úgy festek reggelente,
Mint Hendrix a koporsóban.)

Tettlegesség

A bosszúvágy alapvető
 Egyensúlyösztrönből fakad.
 Az egyik férfi
 Kromofágot önt a motorháztetőre.
 A rivális kipattan kocsijából,
 Pillantása vérszem.
 Hörcsögi dühvel ront a támadóra,
 Elkapja nyakát, szorongatja a sálát.
 Küzdőterük a jéghideg Körönd.
 Mint bakkecskék a patakvíz fölött,
 A korhadtt, ötarasznyi pallón,
 Szarvukat úgy akasztják össze.
 Nincsenek azonos súlycsoportban.
 Nőügy, természetesen.
 Itt a lány is, meg se mukkan,
 Fülét-farkát behúzza
 Színvállásra nem hajlandó
 Semmiféle presszió alatt:
 Jogában áll hallgatni.
 A bosszúvágy alapvető
 Egyensúlyösztrönből fakad.

Van-e élet a Földön?

Összesöpör a zongora helyén.
 Thék Endre gyártmánya volt,
 Kölcsönjóság, páncéltőkés nagyvad.
 Két hétig tárolta nála a megbízója:
 A nő keze elkalandozott a billentyűkön, aztán
 Lecsapta a fedelet. Hiányzik a pedál,
 Elkéne már egy hangoló... És egy csalódott
 Szerelmes képes rá, hogy éjszakánként
 Pörölykalapáccsal a kezében
 Járja körbe ezt a fekete szörnyeteget.
 Vénségére hadd ne legyen teremőr
 A vadházasság emlékére emelt múzeumban
 (Befűthetetlen, talányos labirintus...)
 Fölhúzták, mint egy lendkerekes autót,
 És hagyták szekrénytől szekrényig pörögni.

Vizit Szomoró Dezsőnél

A ház. Itt vívta ön
 Perverz csatáit a papírral
 A kielégülésig, a részeg
 Szó-operák visszhangja itt kísért
 A monumentális bérház falai közt,
 A karban tartott kapualjban is, a cselédlépcső
 Penetráns szagai között is, ahol
 Fölfelé igyekszem.
 Ma láthatok mindent,
 „Kihányt selymek, bizarr műtárgyak”
 Kulisszái előtt, e konfúzus kavalkádban
 Föltűnik ön, és orgonáján nehéz fúga szól majd.
 A vizitáció templomi perce lesz,
 Ínyenc kéjjel ízlelhetem
 A szalonbeli tömjént; arcába bámulok,
 S ön elhitei velem, hogy nem puhította meg
 Vonásait a közöttünk
 Megrekedt idő.

Kieszközölnöm ezt az audienciát
 Nem volt csekélység, gondoltam
 Ellépve az előbb
 A Deák téri metróállomás
 Előtt. Át kellett vágnom
 Méltatlan éveken,
 Kioltott fényű tereken:
 Az eltörölt országba vissza.
 Nem számít, bent vagyok,
 Mint aki ide született.

* Verseimet gyűjtöm össze. Nem valamennyit, ilyen kegyes egykori magamhoz és ilyen kegyetlen jelenlegi olvasómhoz hogyan is volnék? De csaknem az összeset, amelyik valaha saját kötetben szerepelt. Némelyik vers természetesen végleg fönnaadt a rostán. Sok költemény elgondolkoztatott. Kidobjam-e őket a kosárból? Utólag is kedvelem anyagukat, de nem szeretem korabeli kidolgozásuk módját. Szövegükre tehát úgy tekintettem, mint nyersanyagra a vágóasztalon. Ezekből az alapos átdolgozással megmenekült versekből válogattam össze egy csokorra valót. Eredetijük 1988 és 1998 között született Debrecenben és Budapesten.

Budapest, 2012. december 8.

Tél

(erdélyi szomorújáték)

Én is nagyon vigyáztam,
hogy nehogy megharapjon
egy halhatatlan vámpír
vagy egy halandó asszony,

állig betakaróztunk,
s fel-felriadtunk éjjel,
álmodtunk Drakulával
és vérengző menyéttel.

Menyéttel? Denevérrrel?
Végül is szinte mindegy,
hogy odakint miféle
szörnyek strázsáltak minket.

Denevérszárny suhant-e,
vagy menyét foga roppant?
Rémülten hallgatóztunk,
s a szemünk le-lekoppant.

Amikor megébredtünk,
hogy éjfél üt az óra,
már egymást is figyeltük
lélegzetvisszafojtva.

Nem halt-e meg a másik?
S nem lett-e közben vámpír,
aki ezer bűbájjal
mégis mindenre rábír.

Fiúk, lányok fogadták,
s még virágot is hoztak
a helikopteréből
közénk lejött gonosznak,

s már többé nem felejtik,
hogy jéghideg a teste,

lehet, hogy nem is ágyból,
de sírból száll ki este,

rád feket s beléd marhat,
és nincs ellene gyógyszer,
míg annyit ér a törvény,
akár a lyukas óvszer.

Kamaszként álmodoztunk,
hogy egy hegyes karóval
átszúrhatnánk a szívét,
s az örökkévalóval

végeznénk mindörökre,
mert elvinné az ördög,
cipelné vigyorogva,
mint egy teli bőröndöt,

de kilátszott a pisztoly,
hogyha a titkosszolga
galambszürke zakóját
időnként kigombolta,

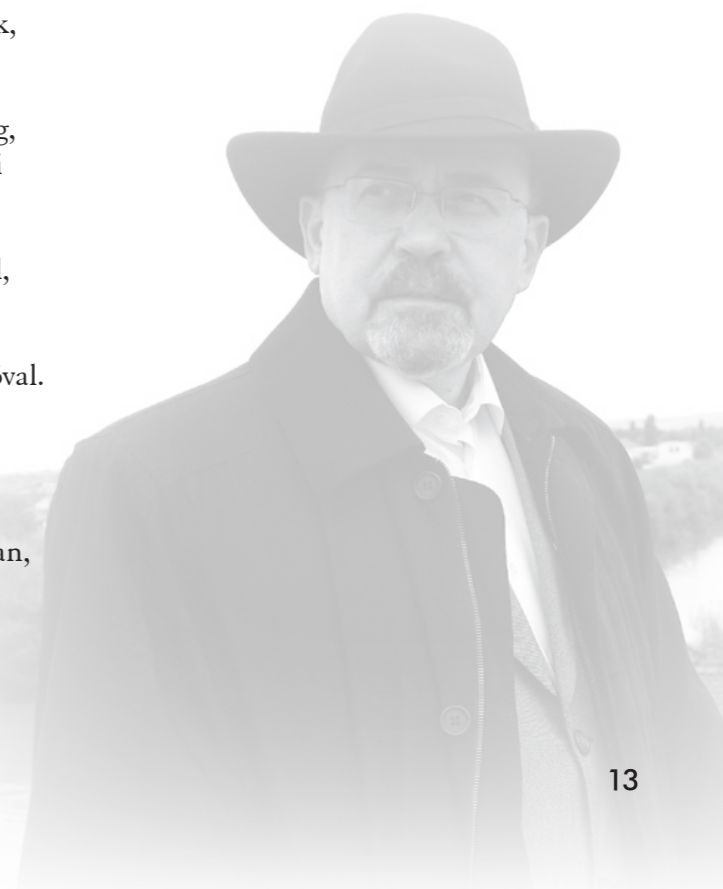
aztán mégis megölték,
vagyis inkább megöltük,
mert akkor még a vámpírt
mindannyian gyűlöltük,

a testét átütötte
a sok-sok ólom-szemfog,
s azt hittük, feltámadni
vagy kísérteni sem fog.

Kár volt kalasnyikovval,
jobb lett volna karóval,
s körös-körül a helyet
mind-mind beszórni sóval.

Nappal republikában,
éjjel Vámpíriában,
hideg van éjjel-nappal,
didergünk nagykabátban,

a napok rövidebbek,
és hosszabbak az éjek,
republikára vágyom,
Vámpíriában élek,

mert nem halt meg a zsarnok,
de vérátömlesztéssel
kint a sötétben paktál
menyéttel s denevérrel,

és kiegyezünk lassan
már mi is a halállal,
férfiak s nők sietnek
nyakukban vastag sállal.

Marosvásárhely, 2012. július 27.

Nincs

Jobb lenne, hogyha én is
valahol erre laknám,
akár a fecske télen,
a Márvány-tenger partján.

Rodostó vagy Tekirdag?
Legalább mindegy lenne,
hogy mit minek neveznek,
és hogy ki kit szeretne.

Lehet, boldog volt mégis,
kit száműzött a német,
s mikor a tengert nézte,
persze hogy délre nézett,

néha északra gondolt,
sóhajtott egyet-kettőt,
s megkönnyebbült titokban,
hogy úgyis minden eldőlt

már réges-rég az égben,
s akinek nincs hazája,
nem nyomja már a lelkét
ezernyi nyavalyája,

nem számít hősi múltja,
mi semmire sem volt jó,
mert kelendő az ország,
ha ilyen nagyon olcsó.

Miért kell hazamenni?
És hova hazamenni?
A Márvány-tenger mellett
nem lázít soha semmi,

nem lelkesít, ha dúsul,
s nem rendít meg, ha korcsul,
mert megérint a hullám,
majd mégis visszafordul,

nem megy a víz semerre,
apállal és dagállal
egy helyben jár örökké,
s beszél saját magával.

A haza csak folyóvíz,
folyton jön valahonnan,
és nagy ritkán kiárad,
de aztán visszaloccsan,

folyik tovább nyugatra,
vagy éppen hogy keletre,
hol szűkül, hol kitágul,
vajódik csak a medre.

S a vége? Márvány-tenger?
Álmomban visszaúszom
tán egészen hazáig
a nyüzsgő Boszporuszon.

De itt mások nyüzsögnek,
gyűlölnék és szeretnek,
nekik van csak hazájuk,
mit olykor elfelednek.

Nekem van is, de nincs is,
jön-megy, akár egy hullám,
mert tudom, hogy lehetne,
és mintha mégse tudnám...

*Tekirdag–Marosvásárhely,
2012. augusztus 9–21.*

Csipkár kivonul

Csipkár, miközben a polgárórség póttagjaiból alakított különítményt vezet a Belmondó-tanya felé a zúzmarás virradatban, arra a belátásra jut, hogy a tökéletes államban egyrészt elsorvad a magántulajdon, másrészt a vallásos hit és a babonás hiedelem kölcsönösen kioltják egymást.

A magántulajdon elsorvasztását ő maga is aktívan előmozdította az elmúlt hetek során. Szavajárása lett, főleg a reakciós visszahúzó erők megpillantásakor, de a városunkban élő három-négy holdas gazdálkodókkal szemben is: „Ami a tiéd, az az enyém, és ami az enyém, ahhoz semmi közöd!” Belmondót, aki maga is három-négy holdas gazdálkodó volt, amíg Mátrai fel nem íratta a nevét a fasiszták listájára, és aki szekéren, két lóval hajtott ki a tanyájára két héttel ezelőtt, Csipkár kérdőre vonta, hogy: miért nem veti el az őszi búzát? Mire Belmondó visszakérdezett: ugyan mit vessen el és mibe? Neki már se búzája, se földje nincs: ezt is, azt is elvették. A válasz hallatán Csipkár meghoszábrabizította az események logikájának addigi vonalát, és miközben felugrott a szekérré, melyet a polgárórség póttagjai előzőleg megállítottak, puskatussal nyomatékosítva elmagyarázta Belmondónak: ha se búza, se föld, akkor ló sincs, meg szekér sincs. Na nyomás, pakoljon le gyorsan!

Már akkor eszébe jutott, hogy a tanyát viszont nem vették el Belmondótól, mert hiszen továbbra is ott lakik a családjával együtt, és hogy jó lenne azt is elvenni tőle. Néhány nappal később, amikor a kökényt megcsípte a dér, feltámadt benne egy arra irányuló gyanú, hogy Csóványos tisztelendő, a hömpölyzugi római katolikus kisebbség plébánosa esetleg éppen a Belmondó-tanyán rejtőzködik. Ha pedig csakugyan Belmondóék bújtatják a római katolikus papot, akinek nevét még nem írtuk fel a fasiszták listájára, de bizonyára nem ok nélkül bujkál, akkor az már elégséges hivatkozási alap arra, hogy elvegyük tőlük azt a jó fekvésű, szép kis tanyát.

Valaki azt is megsúgta Csipkárnak, hogy a tisztelendő úr a Belmondó-tanya vaslappal fedett kerek kútjában dekkol, úgyhogy ne a pincében vagy a padláson keressük. Illetve kereshetjük a padláson is, de ott nem a papot fogjuk megtalálni, hanem a Belmondó család eldugott élelmiszertartalékait: étolajat, szalonnát, lisztet, sárgaborsót, ilyesmiket.

És ha már itt tartunk: a tanya hátsó udvarán érdekes dolgok vannak elásva, nagyobb mennyiségű pálinka, disznózsír és méz. Érdeemes lesz ott is körülnézni. És ki tudja, hátha kátrányos vitorlavászonba csomagolt puskák is előkerülnek a zsírosbödönök mellől. Vagy például az a kösöntyűkkel, boglárokkal, násfákkal és fogászati arannyal teli vaskazetta, melynek hollétét Hirschfeld, az ötvös nem volt hajlandó közölni a hatósággal, pedig már úgysem veszi hasznát, ugyanis a szakközegek bántalmazásra emlékeztető fizikai ráhatással célirányosított faggatózása közben életét vesztette.

Ja, és a szénaboglya alatt van a titkos gabonaverem, de a tisztelendő úr nem ott sunnyog, mert ott a Belmondónak van elraktározva tizenöt mázsa búzája.

Na persze, hazudott a sarházi. Még hogy nincs neki búzája! Annyi búzája van, hogy jövő ilyenkor is kalácsot esznek. Meg rétest. Hacsak egy kicsit oda nem kukkantunk, hogy mit próbál eltakarni az a szénaboglya.

A tisztelendő urat pedig a kerek kútban lehet megtalálni. Derékig érő vízben áll egész nap, állva is alszik. A víz fölötti kőkockákon termő kocsonyás gombát eszi, és a kút vizét issza hozzá. Úgyhogy tényleg jó lenne előhúzni a kútból, mert ha ottmarad, akkor előbb-utóbb megfázik, és még tüszöggni kezd a végén. Sőt, az sincs egészen kizárva, hogy reumás lesz. Mi pedig aggódunk az egészségeért.

Igen ám, de a Belmondó-tanyán Csipkárnak tapasztalnia kell, hogy nem érdemes baloldallibbnak lenni Mátrainál, aki egy szóval sem tiltotta meg Csóványos tisztelendő felkutatását, viszont azt is

kijelentette, hogy szerencsésebbnek tartaná, ha a klerikális reakció helyi képviselője önként, a saját jószántából térne vissza városunkba, nem pedig a Csipkár-különítmény kerítené elő. A dolog úgy áll, hogy bármennyire igyekszünk is, egyelőre nem tudjuk előkeríteni.

Mindent megtaláltunk, amit kerestünk: elrejtett élelmiszert, eltitkolt lőfegyvert, elsinkófált zsidóvagyon. Csak a tisztelendő úr nem került elő. Nem találtuk sem a pincében, sem a padláson, sem a szénaboglya alatti veremben, ahol ráadásul csak négy és fél mázsa búza volt elspájzolja, nem pedig tizenöt.

Ami pedig a legsúlyosabb csalódásunk: a keresett személy nem tartózkodott a Belmondó-tanya vasfedele, kerek kútjában sem. Amikor felhajtottuk a vasfedele, és bevilágítottunk Fényképész-Mátrai magnéziumcsíkjával, észlelhettük, hogy odalent mozdulatlan a víztükör; egyenletes, fénylő körlejtést láttunk. Az pedig lehetetlen, hogy Csóványos lehúzódt a víz alá, így próbálva elbújni előlünk. Négy, öt percig is figyeltük a vizet, és nem mozdult semmi. Ilyen sokáig még egy maláj gyöngyhalász sem bírja ki a víz alatt, nemhogy egy hömpölyzugi pap!

Amikor a biztonság kedvéért leeresztettük a vödört három téglával, és a vödör akadály nélkül meürült, méghozzá legalább két és fél méternyi, vagyis láthattuk, mekkora tévedés volt azt hinni, hogy ebben a kútban derékig ér a víz, akkor vettük észre az egyetlen élőlényt, mely a kútban lakott, egy szokatlanul nagy termetű békát. Egészen fönt, majdnem a legfelső sorban, két kőkocka közt volt egy tenyérszerű széles hasadék, abban húzódt meg. Furcsának rémlett, hogy békával találkozunk télvíz idején, de nem volt benne semmi érthetetlen: amennyivel a kútban melegebb van, mint idekint a szabad ég alatt, és amennyi táplálék található a kőkockák rése közt, annyi a békának elegendő. De azért Csipkár így is tátott szájjal nézte az óriási békát. Amikor aztán olyan közel tartottuk a csúf jószághoz az utolsó magnéziumcsíkot, hogy egy kicsit megpörkölődött a hátán a bőr, akkor hirtelen elrugaszkodott a kőkockáktól, és néhány másodperc múlva hangos csobbanással eltűnt odalent a vízben.

Békára nem jó tátott szájjal nézni, mert a béka visszanez, és a pillantása kimozdítja az ember szájából a fogakat.

Ez már késő délelőtt jutott eszünkbe, amikor a hetvenöt százalékos eredményes házkutatás után a Belmondó-tanyáról átmentünk a szomszédba, a Külmondó-tanyára, ahol sem Csóványos tisztelendőt nem találtuk, sem pedig más élő emberrel vagy állattal nem találkoztunk, ugyanis a tanya tulajdonosát, Külmondót, aki az üres tehénistállóban egy mestergerejére hurkolt kötélen lógott, semmiképpen sem tekinthettük élőnek.

És mint a vak ember, aki aki leverti az asztalról a poharat, és a csörömpölés hallatán egyik percről a másikra látni kezd, úgy pillantottuk meg az éles fényvel megvilágított összefüggést: az a béka, akit a kútban láttunk, az lehetett maga a tisztelendő úr.

A Hömpölyzugban mindig is voltak emberbékák, vagyis olyan emberek, mint te meg én, csak éppen időnként átváltoznak békává. A tisztelendő úrról már a háború előtt is rebesgették, hogy évente egyszer vagy kétszer átbucskázik a fején, és akkor vagy béka lesz belőle, vagy sziporkázó, röpködő tűzcsóva. Az is gyanús volt, hogy meleg nyári napokon egy szál fekete klottgatyában átúsztta a Hömpölyt. Rendes ember nem úszkál, főleg nem egy plébános, egy komoly egyházi személyiség! Már akkoriban is meg voltunk győződve róla, hogy a tisztelendő úr egy emberbéka, de persze nem tudtuk bizonyítani.

Most jut eszünkbe, hogy négy évvel ezelőtt, Észak-Erdély visszacsatolását követően, amikor városunkban járt Kalineszko bácsi, a bánffyhungyadi patkánybűvölő, Csóványos tisztelendőt napokig nem láttuk! Az volt a hivatalos magyarázat, hogy Nagyváradra utazott a püspökhöz, aki a régi egyházmegye helyreállítását intézte, és ebben kellett segítenie a tisztelendő úrnak, de mi a saját fülünkkel hallottuk, amint Kalineszko bácsi felszólítja a rágszálókat: „merc la biszerika, merc la biszerika”, vagyis menjetek a templomba. És akkor ahány patkány csak volt, mind beszaladt a római katolikus templomba, mert az persze még a görögkeleti vallású Kalineszko bácsinak sem jutott eszébe, hogy a református templomba küldje a patkányokat.

Nyilvánvaló, hogy Csóványos tisztelendő békává változott, és béka alakban küzdött meg a patkányokkal, amelyek aztán el is takarodtak a templomból mind egy szálig. Tudvalevő, hogy egy emberbéka azzal az erővel, amellyel kimozdítja az ember szájából a fogakat, száz patkányt is legyőz. Hát ezért nem láttuk a városban a tisztelendő urat Észak-Erdély visszacsatolása után!

Aztán hiába mondtuk, nem is egyszer, hanem ezerszer, hogy: *Arad, Lugos, Temesvár, az még nekünk visszajár!*

Kalineszkó bácsi, aki a románokhoz húzott, egy varázslattal megkeményítette Adolf Hitler szívét, aki aztán ezeket a városokat nem is adta vissza nekünk soha.

A Náncsi néninek meg lidérce van otthon, Velence szélén, a Koldusbot utcában. Lehet, hogy most már nincs, de régebben biztosan volt. A Náncsi néninek van egy fekete kakasa, és az, kakas létere, hébe-hóba tojik, méghozzá szőrös tojást. A Náncsi néni egyszer egy ilyen szőrös tojást kiköltött a hóna alatt, de még az is lehet, hogy egy másik testrézével költötte ki, csak hát erről nem szokás nyíltan beszélni, meg nem is illendő; viszont Pallos agrárproletár, aki éppen arra járt egy kis napszámosmunka reményében, kileste, amint a Náncsi néni valagából kibújik a lidérc, és csipogó hangon megkérdezi: „Mit parancsolsz, öreganyám?”

Egy olyan lidérc, amilyen a Náncsi néni volt vagy van, igazán úgy kell az embernek, mint egy falat kenyér. Például megtalálja a leszakadt gombokat, vagy a legkisebb varrótűbe is befűzi a cernát. A legutóbbi választások idején a szorgalmas kis lidérc minden szavazócedulára odaskiccelt egy nyilaskezeset és egy fölfelé repülő sílécet, aminek az volt az aktuális üzenete, hogy „száll a sí”. Az ő segítségével percek alatt megkel a kenyértészta, és lekvárfőzéskor ügyel rá, hogy a szilva oda ne kozmáljon. Újabban Mátrai jellegzetes borízű hangját utánozza, de néha Najmán fakó, színtelen hangján is megszólal.

A Náncsi néni lidérce meglátja a távoli dolgokat. Ma este elmesélte, hogy a pestiek az állatkertbe járnak húsért, oda, ahol régebben Esztrág tanár úr tanulmányozta a csimpánz faszán sétálgató lapostetveket. A pestiek azóta megették a csimpánzot a faszával együtt. Megették a zsiráfot, a bölényt és az antilopot. Még az oroszlánt is meg akarták enni, de az oroszlán kiszaladt a lebombázott kerítésen, és eltűnt a milleniumi földalatti vasút járatában, ahol nem őt fogyasztják, hanem ő fogyaszt másokat. Eddig megevett egy pályamunkásnak öltözött zsidót, egy hamis papírokkal bujkáló katonaszökevényt, és egy nyilas pártszolgálatost, aki zsidók és katonaszökevények után kutatott.

Ilyesmiket lát a Náncsi néni lidérce a messzeségben, de mindez akkor sem hangzik valami nagyon hihetően, ha a pestiek minden furcsaságra képesek.

Az öreg Morgós bácsi viszont, aki 1919-ben a direktórium oszlopos tagja volt, és csak az Isten csodájával magyarázható, hogy utána fel nem akasztották, baltát vagy kést hajít a forgószélbe, hogy megölje a portölcserben kavargó láthatatlan boszorkányokat; ugyanakkor azt is tudja, hogy a dialektikus materializmus az egyetlen elfogadható világmagyarázat, és fogadkozik, hogy mielőtt meghal, még elolvassa Marx Károly és Engels Frigyes műveit, mielőtt azok városunkban is hozzáférhetőek lesznek.

Ezzel szemben Pörgös bácsi, aki 1937 és 41 között a Földművelő Munkásegylet hőmpölyzugi szervezőtitkára volt, és aki idős kora ellenére is okvetlenül bekerült volna a polgárőrség póttagjai közé, ha 1915 nyarán a galíciai fronton el nem veszíti a jobb lábát, vajmi kevés érdeklődést mutat a forgószélben előforduló banyák iránt, és csak a rend kedvéért üt be egy-egy temetőből hazahozott koporsószeget az istálló ajtófélfájába, az élve felszögezett baglyok és denevérek mellé, továbbá azért, hogy az ajtón ne tudjon bejönni a rontás. Sajnos néha így is bejött a rontás, hol az ajtón, hol az ablakon. Akkor aztán a tehén véres tejet adott, sőt végül meg is döglött, és azóta sincs másik. Ugyanakkor Pörgös bácsi meszesemenően azonosul Sztálin elvtárs nyelvészetről kifejtett nézeteivel. Ő is úgy gondolja, méghozzá önként, nem pedig megfélemlítés vagy kényszer hatására, hogy a nyelv nem a felépítményhez, hanem az alaphoz tartozik, és fejlődése nem vezethető le közvetlenül az osztályharcból.

Tagadhatatlan tény, hogy amióta az orvosok elmenekültek városunkból, Csörgös bácsi, a Gyöngyösbokréta Mozgalom hőmpölyzugi összekötője, aki baráti ismeretségben állt a mozgalom alapítójával, Paulini Bélával, hetvenhétféle hidegglés ellen hetvenhét szem pörkölt árpát hord a nyakában. És tény, hogy az a fiúgyermek, aki a születésekor összecsomózott és megszártott köldökzsinórját a hetedik születésnapján ki tudja bogozni, mint például Forgós bácsinak, a Hangya Szövetkezet áruátvevő-helyettesének legnagyobbik unokája, az későbbi élete folyamán vagy nagyon erős, vagy nagyon okos, vagy nagyon szerencsés lesz. Továbbá az is tény, hogy a Csipkár-különítmény ultrabalos túlkapásai a Végrehajtó Tanács jobboldali ellenfeleit a bomlasztó tevékenység fokozására ösztökélik. Végül pedig azt sem tagadhatjuk, hogy Csipkárnak, amióta a Belmondó-tanyán belenézett a kútba, eddig összesen tizenkét foga hullott ki, de tevékenységének némely mozzanatait nem ezért kell baloldali elhajlásnak tekintenünk.

FARKAS WELLMANN ÉVA ◀

„Vessünk egy pillantást a közelmúltra!”

Beszélgetés Márton Lászlóval

– 1984-ben jelent meg a Nagy-budapesti rém-üldözés című novellásköteted, és rá pontosan egy évre (rögtön?) regény is. Mindkettő a Magvető Kiadónál. Mi volt a titka annak, hogy egyfelől ilyen kis időközrel láttak napvilágot ezek a könyvek, másfelől pedig, hogy éppen a Magvetőnél debütáltál?

– Ennek életrajzi okai voltak. Ma is minden pályakezdő írónak azt tanácsolom, hogy halmozzon fel tartalékokat: energiataralékokat is, meg eredménytaralékokat is. Tehát, ha össze tud rakni egy kötetet, akkor, ha egy kis türelme van, és kibírja, akkor várja meg, amíg a második kötet anyaga is elkészül. Mert ebben az esetben tud gazdálkodni az eredményeivel, és ha például éri egy elbizonytalanodás, akkor ez nem látszik meg rögtön. Vagy lehet, hogy egyáltalán nem látszik meg, mert mire a második könyve is megjelenik, és annak a visszhangja elül, addigra hátha túljut rajta. Én akkor ezt nem ilyen tudatosan gondoltam végig, hanem egyszerűen nagyon korán elkezdtem írni, és volt néhány év, amíg nem publikáltam, mert a szerkesztőségek sorra egymás után visszaadták az írásaimat. S nem politikai okokból, hanem mert nem tetszett nekik. És mire odáig eljutottam, hogy a Nagy-budapesti rém-üldözés elment a nyomdába, már készen volt a Menedék is. Egyszerűen volt időm: elkezdtem írni tizenkilenc éves koromban, és huszonöt voltam, amikor megjelent az első könyvem. Addig a régi Mozgó Világot leszámítva, ahol összesen három írásom jelent meg, egyáltalán nem voltak folyóiratközléseim. Mert ahonnan visszakaptam, oda többet nem küldtem írást. Ehhez kapcsolódik a másik kérdésed, hogy hogyhogy a Magvető... Nagyon egyszerűen, úgy, hogy 1982 tavaszán felhívott akkor már közeli barátom és nemrég még tanárom, Margócsy István (a Mozgó Világnak akkor még szerkesztője), hogy indul a JAK-füzeteknél egy új sorozat, elmondta, hogy kik a szerkesztőbizottság tagjai: Szilágyi Ákos, Kulcsár-Szabó Ernő, Kornis Mihály meg Parti Nagy Lajos, és hogy azonnal rakjak össze egy kötetet az általa is ismert novelláimból, mert egyelőre még kevés a kéziratuk, és van esély rá, hogy elfogadják. És szerinte nagyon jó lenne ebben megjelenni. Én ezt megtettem, elég sok novellám volt, ezekből körülbelül harminc jött számításba, abból tízet kiválogattam, eldöntöttem, hogy mi legyen a sorrend, és hogy elviszem Kornishoz. Elvittem, Kornis viszont rövid idő múlva összeveszett a szerkesztőség többi tagjával (szeretett összeveszni, csak azt akkor még nem tudtam). Aztán meg telik-múlik az idő, és egyszer csak berendelnek raportra a JAK-irodába,

ami akkoriban az Írószövetség épületében volt a Bajza utcában, s ott áll Jankovich József, Kulcsár-Szabó Ernő és Borsi Kálmán-Béla. És amit akkor kaptam Kulcsár-Szabótól, az nem volt mindennapi, iszonyúan lefordta az anyagot. Néhány évvel később aztán nagyon jó lett a viszonyunk, és azóta is teljesen baráti, de akkor ő nagyon szigorú volt. És a végén azt mondta, hogy „és ha nem hiszek neki, akkor vigyem be a Magvetőbe”. Soha nem mertem volna megtenni, de ezek után dacból bevitettem. Ott egy nem túl kedves nő fogadott, odaadtam neki a kéziratot, elrakta. Teltek-múltak a hónapok, aztán kiderült, hogy ugyanaz a nő nagyon keményen harcolt Kardos Györgynél, a kiadó igazgatójánál ezért a könyvért, és végül is úgy döntöttek, hogy megjelenhet. Megérdemli, hogy mondjam a nevét, Zsámboki Máriának hívták, meghalt már.

– *Aki megígérte a hátoldalon a „nagy író”.*

– Zavarba is hozott, mondtam is neki, hogy ezt nagyon nem kellett volna... És a második könyvnek is ő volt a szerkesztője, nagyon jó szakember volt egyébként, később már nem is volt annyira barátságos. Egy csomó mindenkinek segített, például Krasznahorkainak ő volt az első szerkesztője, de Esterházy Péternek, Karácsony Gábornak is, és még sorolhatnám. Visszatérve a JAK-füzetek első szerkesztőire: kiváló emberek, nem kell bizonygatnom, hogy mennyi érdemük van, meg lehet nézni a JAK-füzetek első kötetait, tényleg nagyon jók, borzasztó érdekesek mai szemmel nézve is. Csak annyit mondom, hogy két kéziratot adtak vissza: az egyik a *Nagy-budapesti rém-üldözés*, a másik Krasznahorkainak a *Sátántangó* című regénye. Ez nagyon határozott és biztos ítélesterőről tanúskodik, nem viccből mondom. Tehát: így kerültem a Magvetőbe.

– *Egyszer mesélted, hogy 24 éves korodban fordítottad Novalist. De Luthert, Goethét és másokat is. Miközben megjelentek az első könyveid, intenzíven fordítottál. Mi vezetett el a műfordításokig?*

– Germanisztikát tanultam, és mindig érdekelt a műfordítás. Jártam az egyetemen Györfly Miklós-nak a fordítói szemináriumára, és Györfly nagyon hatékonyan tanított. Jó módszertani érzéke volt, ami óriási felkészültséggel párosult. Egyszerre volt irodalomtörténész, műfordító, tanár és kiadói szerkesztő: több szemszögből tudta nézni és mutatni ugyanazt a művet. Volt néhány év, mint már említettem, amikor saját írásaim nem nagyon jelenhettek meg, s akkor arra gondoltam, hogy mi lenne, ha fordítanék, mert akkor az még mindig az én mondataimból állna, és azt esetleg könnyebben meg lehetne jelentetni. És ez így is lett: mert éppen akkor, 1982-ben vált önállóvá a Helikon Kiadó, addig ugyanis az Európa Kiadó egyik részlege volt, de az Aczél és Pozsgay közti hatalmi harc eredményeképp, ahogy a Katona József Színház elszakadt a Nemzetitől, úgy a Helikon Kiadó is függetlenné vált az Európától. Küszöbön állt 1983, Luther születésének ötszázadik évfordulója, és az új igazgató, akinek nem volt könyvkiadói múltja, arra gondolt, hogy ki kell adni valami Luther-kiadványt. Ezt a munkát rábízta egy harmadéves egyetemistára. Ez voltam én. Elvégeztem a munkát, a könyv megjelent, sikeres volt, 23.000 példányban elfogyott, ami ma már elképzelhetetlen, de akkor a nagy reformátor alakja érdeklődést keltett, a felsőbb-séggel való dacos ellenszegülése pedig a Kádár-rendszerrel való szembehelyezkedésre asszociáltatott. Egy nagyon sokszínű, roppant érdekesen gondolkodó és nagyszabású egyéniség képe rajzolódott ki a válogatásban, s nyilván akkor ez is érdekelte az embereket. S akkor utána folyamatosan fordítottam, és ez mind a mai napig tart. Egy idő után már nem azért fordítottam, mert nem publikálhattam, hanem azért, mert rájöttem, hogy ha én párbeszédet kezdek egy, akár halott szerzővel is, akkor egyszerre tudok fordítóként meg íróként viszonyulni hozzá. Egyrészt kipihenem az írás fáradalmait, mert a legfárasztóbb a cselekményt kitalálni, és ha fordítok, azzal nincs dolgom, másrészt meg nyomon tudom követni egy másik alkotónak a gondolkodásmódját, és azáltal egy kis távolságból tudom szemlélni a sajátomat is. Annyi változott csak, hogy mostanában másmilyen szövegeket fordítok.

– *Szeretném, hogyha beszélnél a Tristan-ról is...*

– Az utóbbi tizenegy évben egy eléggé monumentális középkori verses regénnyel foglalkoztam. Ez egy Gottfried von Strassburg nevű szerzőnek a Tristan és Isolda szerelméről szóló műve, középfelnémetül van írva, ami hasonlít a mai németre, de nem azonos vele, és teljesen más a logikája. Most készültem el a fordítással, és hihetetlen, hogy mennyi mindent adott ez nekem. Tristan története a Wagner-opera jóvoltából sokak számára ismerős, de Wagner forrása, a Gottfried által írt verses regény óriási meglepetéseket tartogat a mai olvasónak. Ez az ember rájött arra, hogy a szerelem ellentmondásos dolog, és akkor tud intenzív lenni, ha a boldogság és a boldogtalanság együtt gerjeszti egymást,

hogy az ember nem egy készen kapott személyiség, mint mondjuk a ravasz vagy leleményes Odüsszeusz, vagy mint ahogy a vele egykorú Nibelung-énekekben a bosszúálló Krimhilda vagy az alattomos Hagen, akik készen vannak, mert a régi típusú eposzokban – azért is nem nevezem ezt eposznak – ha színre lép egy figura, akkor az kőből ki van faragva. Gottfried viszont arra jött rá, hogy a személyiség alakul. Változik; fejlődik is, adott esetben hanyatlik is, és hogy ez a folyamat történetként mondható el, ami ma sem mindig magától értetődő. És hogy a személyiség alakulásának a története összefügg a szerelem alakulásának a történetével. Szerintem ez egy óriási horderejű felfedezés, mert a modern regény ezen alapul. Ha ez a tudás nincs, akkor nincs Anna Karenina sem, meg Bovaryné sem, de Italo Svevónak *A vénülés évei* című története sem, de még Németh László *Iszonya* sem, ami egy negatív szerelmi regény. Gottfried küszködik a konvenciókkal, és próbál megfogalmazni dolgokat, amelyek számára fontosak, de nincs szó, ami leírja őket. Például fontos neki az írói hitelesség. Erről többször beszél kis, beiktatott esszéikben, de nincs rá kifejezése. De pontosan azt mondja meg, hogyan tud megfelelni egy eseménysor vagy egy szereplő viselkedése vagy döntése az elbeszélés belső feltételrendszerének. Vagy például: nem szereti a csodás elemeket, hanem mindent lélektanilag próbál megokolni. És még hosszan sorolhatnám... S amikor azt látja az ember, hogy itt van egy zseniális író, aki iszonyúan küszködik, hogy valahogyan megvalósítsa a szándékát, miközben a szándékát nem tudja pontosan megfogalmazni sem, 6-700 évvel később, a modern korban egy sokkal kisebb tehetség is kirázza ezeket a megoldásokat a kisujjából, mert azóta akkora tudáskészlet halmozódott fel, hogy abból bárki, aki kicsit is ismeri a mesterség szabályait, szabadon választhat, és bőségesen meríthet. De az olvasóval való beszélgetés ötlete is Gottfried-től jön, mert ezt tőle tanultam.

– *Említetted is, hogy a műfordítás közben tetten éred a szerzőnek a munkamódszerét, észjárását, de nyilván a saját módszereidet is kell tudatosítanod. Merthogy például íróiskolai tanár is vagy. Ott, gondolom, ezek a dolgok gyakran szóba kerülnek, és ennek kapcsán kérdezem: mi az, ami tanítható a prózából, mennyi tehetség kell hozzá, van-e valamilyen „titkos recept”?*

– A dolog úgy áll, hogy néhány éve, 2006 óta afféle botcsinálta tanár vagyok. Van tanári diplomám, de nem nagyon tanítottam korábban. Félttem is tőle, meg az egyetemi üzembe nem kerültem be (hála Istennek, teszem hozzá, mert látom az egyetemi tanár pályatársaimat, és rettentően panaszkodnak), középiskolába nem eresztettek be, de aztán egy darabig az Íróakadémián tanítottam, újabban a Werkakadémián, és eltöltöttem egy szemesztert Berlinben a Humboldt Egyetemen, mint vendégtanár – ez teljesen más volt, mint itthon, többek között azért, mert német nyelven zajlott a tanítás, és mert sokkal több irodalomelmélet volt, és sokkal inkább poétika, mint kreatív írás. De egyébként az Íróakadémián is inkább poétikát tanítottam, pontosan azért, mert úgy gondoltam, és most is úgy gondolom, hogy a poétika többé-kevésbé tanítható, viszont író nem tudok faragni egy emberből. Utóbb viszont arra a belátásra jutottam, néhány év alatt, hogy bizonyos korlátok között az írás is tanítható. Tehát végül is, ahogy meg lehet tanítani a rajzot egy rajziskolában, vagy az olajjal való festést a festőiskolában, bizonyos mesterségbeli fogások átadhatók. Például lehet mérlegelni azt, hogy mekkora bekezdések legyenek egy szövegben, vagy azt, hogy gondolatjeles dialógusok legyenek, vagy inkább függő beszéd. A mérlegelés tanítható meg igazából. Azt nem tudom elmondani, hogy ha itt állok, akkor én-elbeszélő kell hogy legyen, mert csak az jó, ha meg ott állok, akkor egyes szám, harmadik személy... Nem, mert az írásban az a szép, többek között, hogy nincsenek készen kapott szabályok, amiket kódexbe lehet rögzíteni, és ami legalább egy évszázadon át változatlanul megmarad, hanem azt lehet elmagyarázni annak, aki erre fogékony, hogy vannak törvényszerűségek, meg, hogy nemcsak a megoldásokat kell megtalálni, hanem a problémákat is meg kell találni, mert nincsenek készen kapott problémák. Hanem az írás többek között azt jelenti, hogy az ember megteremti a saját problémáit, és azokat többé-kevésbé jól megoldja. De hát minden problémára nagyon sok megoldás adható az írásban. Egyik ezért jó, a másik meg azért. Ebbe be lehet járni sok mindenkit, meg természetesen az íráskészséget is lehet fejleszteni, a műveltséget, arra is rá lehet venni a delikvenseket, ha hajlandóak rá, hogy több nyelven olvassanak, egyáltalán, hogy olvassanak, és próbáljanak írószemmel olvasni, hogy nézzék a régi kollegának a trükkjeit, nézni a kezét, „mert csal”, hogy Rodolffóra utaljak – meg nagyon sok ilyesmit. Egyvalamit nem lehet: tehetséget adni valakinek, ha nincs benne. Ha valakiben van tehetség és kellő fogékonyság, akkor nagyon sok mindent meg lehet tanítani. De akkor magától is rá fog jönni dolgok-

ra. Nekem egészen különböző csoportjaim voltak, előfordult, hogy például a maga módján nagyon értelmes ember oly mértékig zárt volt, annyira nem tudott mit kezdeni csak egy bizonyos szöveggel, és azonkívül semmi mással, hogy alapvető kommunikációs nehézségek voltak. De még neki is el tudtam magyarázni dolgokat. Ő történetesen fantasy-ket akart írni, és értésére tudtam adni, hogyan lesz jobb, vagy hogy lesz egy fokkal intenzívebb meg érdekesebb. Szóval valamit mindig lehet csinálni, ha a másik emberben megvan az erre irányuló szándék, fogékonyság.

– *Milyen a történelmi regényekhez való viszonyod? Az életművedben a régmúlttól egészen a (majdnem) jelenig találni számos példát arra, hogy írói érdeklődésedet a legkülönbözőbb korok kötik le... A fikciós részek és a valóságkelemek hogy viszonyulnak egymáshoz?*

– Az a kérdés, hogy hol húzódik a történelem és a nem-történelem határa. Meg szerintem a történelmiség is nagyon sokféleképpen tud jelentkezni. Nyilvánvaló, hogy ha valaki ír az egyiptomiakról egy regényt, mint Bolesław Prus *A fáraó* című munkájában, az is történelmi regény, de az is, ha valaki a második világháború idejére teszi a cselekményt. Mert ma már az is történelem. De nyilvánvaló, hogy az időhöz egészen másképpen viszonyul a két szerző – függetlenül az írástechnikáktól meg a világszemléletétől. Mindenben, ami nem akar a jelen pillanat zárványába beragadni, ott a történelem. Csak különböző mértékben, és különböző hangsúlyokkal. Ha egy húsz évvel ezelőtti eseménysort idézünk fel, abban is ott van. Pedig arról a középgenerációnak személyes emlékei vannak, csak a legfiatalabbaknak nincsenek, és ennek ellenére az ember átértékeli a saját személyes emlékeit is. Beszéltem olyan emberekkel, akik állították meggyőződéssel, hogy hallották a rádióban Mindszenty bíborosnak azt a beszédét 1956-ban, amelyet egészen biztosan nem mondott el, hanem a propagandaszövegekben, a fehér könyvekben volt szó erről, és oly mértékig interiorizálták, hogy saját személyes emlékként voltak képesek felidézni. Biztos, hogy nem hazudtak. Vagy inkább: nem szántsándékkal hazudtak. És van példa ennek fordítottjára is: amikor valaki utólag jön rá arra, hogy amit akkor nem tudott, az valójában mi is volt. Ez is a tapasztalat történelmivé tétele. S nyilván más az, amikor olyan dolgokról van szó, amikről a most élő legidősebb embereknek még vannak tapasztalatai, mondjuk a második világháború, más az, amikor olyasmiről van szó, amiről biztosan nincs személyes emlék, de a kollektív emlékezetben nagyon erősen él még, és frissen, közvetett tanúvallomások formájában, mondjuk 1848–49. Olyan emberekkel beszéltem, akiknek a dédapja vagy ükapja még ott volt és részt vett az eseményekben, és ez bekerült a családi emlékezetbe. És a családi emlékezet is még nagyon nagy mértékben személyes. A török időkről már nem nagyon vannak ilyen családi emlékek, és a Rákóczi-szabadságharcról sincsenek. Sajnos a török idők emlékezetét némely kötelező olvasmány – például az *Egri csillagok* – nagymértékben torzítja és rombolja, én ezt egy kártékony könyvnek tartom. Mert ez egy sokkal bonyolultabb, sokkal összetettebb, és azt kell mondanom, sokkal érdekesebb korszak is volt, és ha valaki például Szalárdy János *Siralmas magyar krónikájából* akarja ugyanezt a korszakot megismerni, vagy Forgách Ferenc humanista történetíró visszaemlékezéseiből, akkor egy teljesen más képet lát, főleg gazdagabbat, árnyaltabbat és emberileg érdekesebbet. Nyilván nem lehet elvárni az általános iskolásoktól, hogy Forgách Ferencet olvassanak, pláne, hogy 1980-ig nem is létezett magyar fordítása. De emiatt, ellentétben más jelentős időszakokkal, Gárdonyinál a korszak nagyon be van árnyékolva: annyi maradt, hogy jönnek a gaz törökök, akik ráadásul pogányok is, és itt mindent elpusztítanak, és mi meg hősiiesen védekezünk. Holott ez egy kicsit bonyolultabb ügy volt...

– *Mi volt a helyzet a Testvériség-trilógia megírásánál? Tudom, hogy nagyon sokat könyvtáraztál is közben. Ezt hogyan alkottad meg?*

– Az úgy volt, hogy kialakult egy ötlet. Az ötlet akkor alakult ki, amikor egy másik munkához, *A nagyratörő* drámatrilógiához kerestem az anyagot. Még 1992-ben történt, hogy átnéztem a *Századok* című folyóiratnak a régi évfolyamait. És az 1872-es évfolyamban teljesen véletlenül rálapoztam egy Waltherr Imre nevű levéltáros egy közleményére, aki a Károlyi-levéltárnak volt a főlevéltárosa, és az volt a címe, hogy *Az ál-Károlyi*. Nagyon röviden összefoglalva: arról van szó, hogy Károlyi Sándor, Rákóczi későbbi generálisa egy olyan családban nőtt fel, ahol volt neki két bátyja, az egyik meghalt egy betegségben, a másik, aki szintén jóval idősebb volt, mint ő, eltűnt a zentai csatában 1685-ben. Halottnak hitték, megsiratták, aztán egyszerre csak jön egy értesítés, sok évvel később, amikor Károlyi Sándor már felnőtt, és már Szatmár megye alispánja volt, hogy mégiscsak él az elveszett fivér, Károlyi István, Bécsben van,

egy angol kereskedő kiváltotta a török fogságból, mert nem halt meg, csak megsebesült, fogságba esett, és menjen érte. Érte megy, kifizeti a váltságdíjat, hazaviszi, és egyszerre csak feltámad a gyanú benne, hogy ez nem is a testvére, hanem egy csaló. És utána elkezdődik egy per, és mire a per befejeződik, addigra Károlyi Istvánt a saját jobbágyai agyonverik. Így lehet röviden a történetet összefoglalni. S akkor feltehető a kérdés, hogy mi teszi az embert önmagává, meg mi az én, mi a nem-én, hogy lehet egy embert azonosítani, főleg egy olyan korban, ahol nem volt fényképezés, meg nem volt világítás sem, és az emberek az idejük nagy részét ma már elképzelhetetlen sötétségben töltötték, tehát az arcvonásokat nem is lehetett jól látni mindig. Az egy olyan helyzet volt, hogy éppen sikerült kinyomni a törököket az ország területéről. S akkor ott, egy idegen megszálló hatalmat sikerült eltávolítani az ország területéről, a régi, a középkori magyar állam nem létezett már, és ki kellett találni valami újat a helyére. A történet arról is szól, hogy ez milyen állapot, és milyen feszültségekkel jár – mert ez magyarázza meg a Rákóczi-szabadságharcot is. Szóval nagyon bonyolult, sokrétű munkának ígérkezett, az is lett, s akkor szerencsére kaptam egy ösztöndíjat Bécsbe, és ott, a Bécsi Nemzeti Könyvtárban és a Katonai Levéltárban nagyon érdekes dolgokat lehetett találni, meg egyáltalán:

a munkám egyik helyszíne Bécs, és elég jól megismertem Bécs szerkezetét (ez fontos volt), végigjártam a helyszíneket, csak Törökországba nem jutottam el, de különben mindenhová. És persze, elolvastam pár folyóméter anyagot is hozzá. És ez úgy van, hogy ha az ember minél több tényleg tud, ezek közt annál több rés támad, ugyanakkor összekapcsolódnak, de a résekben ismét a fantasztikus elemeknek van helye, és így alakult. Egyik dolog húzta maga után a másikat, aztán ki kellett dobálni egy csomó mindent – a szokásos alkotófolyamat egy nagyobb mű esetében. Persze, nem mindegy, hogy az ember egy húszoldalas szöveget ír meg három vagy négy nap alatt, vagy egy ilyen háromkötetes munkát – ez 1998-tól 2003-ig tartott, tehát öt évig – mert 5 év alatt az ember maga is megváltozik, a világról való képe is, a világ is változik valamennyit, szóval megnő a bizonytalansági faktor, másfelől egy ilyen nagy műnek az írása részévé válik az életformának is. Tehát ki kellett dolgozni egy életritmust, és benne élni ennek a regénynek a megírásában. Egy novella esetében maga a novella, annak megalkotása nem nyomja rá a bélyegét az élet alakulására, legfeljebb életesemény, mint Móricznál a *Hét krajcár*. Lehet, hogy a rendszeres novellaírás része az életritmusnak, ha valaki erre állítja be magát, de egy szöveg önmagában nem. *A Testvériség* írásakor azonban erről volt szó.

– *Az utóbbi években inkább novellásköteteid jelentek meg, viszont az új könyvednek eléggé furmányos a műfaja: történetek egy regényből. Mennyire és hogyan tartozik össze a három történet? Milyen regénynek az építőkövei ezek számodra?*

– „Vessünk egy pillantást a közelmúltra”, mondjuk így. Körülbelül ennyi. Volt az életben egy időszak, ez mondjuk *A nagyratörő* írásával kezdődött (ez egy drámatrilógia, nemrég játszották Egerben), azt még 1991-ben kezdtem írni. És akkor utána, egymás után írtam a történelminek nevezhető regényeket, és az volt a jó, hogy kísérletezhettem közben, hogy új meg új formai variációkat próbálhattam ki, amikor találtam egy témát, mint például Károlyi Sándor és állítólagos fivére, akkor valószínűleg arra is kíváncsi voltam, hogy hogy viselkedik az elbeszélő próza a kezeim között, amikor erről beszélek. Az *Árnyas főtutca* című kis terjedelmű regényben egész más prózaproblémák voltak, de ott is egy nagyon markáns dolgot sikerült megtalálnom és megfogalmaznom, s aztán azt hittem, hogy ha megleszek Károlyi Sándorral, akkor ezt befejezem. De nem így volt, mert beesett még egy regény teljesen véletlenül – hirtelen eszembe jutott, és ez lett a *Minerva búvóhelye*, de akkor, utána úgy éreztem, hogy amit én ezzel a módszerrel vagy módszerkomplexummal, -csomaggal tudok, azt nagyjából elmondtam. S rengeteg témám lett volna még, mert menetközben felgyűlik, csak úgy gondoltam, hogy most ezzel le kell állni. S akkor arra voltam kíváncsi, hogy hogyan lehet viszonylag rövid szöve-

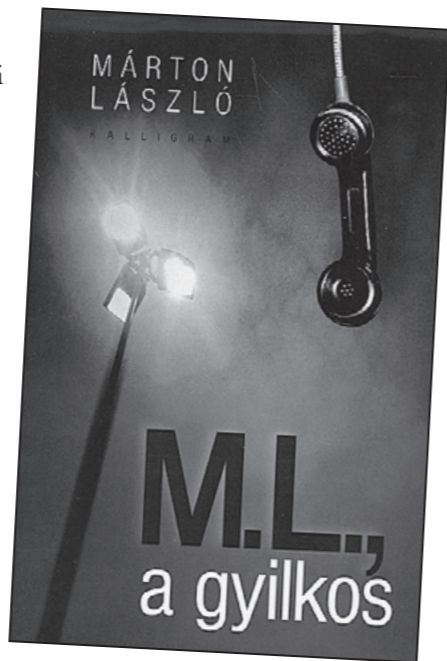
gekben nem egysíkúan, hanem úgy, többsíkúan építkezni, ami egyébként a regényekre jellemző. Az *Amit láttál, amit hallottál*, az egy utólag összerakott kötet, nagyrészt már meglévő írásokból, hozzá is írtam néhányat, ahol úgy éreztem, hogy hiányzik, a *Te egy állat vagy!* meg egy tudatosan megkomponált kötet, és eleve mint kötet volt elgondolva. És akkor azt gondoltam, hogy most menjünk megint előre a regény felé, és nyilván ez teljesen másmilyen lesz. S hogyha megjelenik ezekben a történelem, mert mondjuk, ha húsz évvel ezelőtt, a Balkán-háború idején játszódik egy történet, az is történelem, az egész másképp fog kinézni, mert engem egészen más dolgok érdekelnek íróilag.

– *Egészen konkrétan az új könyv címadó novellájára kérdeznék rá: azt írja felül a borítón, hogy Márton László, és közvetlenül alatta, hogy M. L., a gyilkos. Akár azzal is megvádolhatnának, hogy marketing-fogás volt ez, én megkérdem: mi volt ez?*

– El kell olvasni az első mondatot, és szerintem akkor minden kiderül. (Most nem olvassuk el.) Nyilvánvalóan arról van szó, hogy itt van egy olyan szereplő, akinek ugyanaz a monogramja, mint az enyém, van egy elbeszélő, aki felidézi fiatalkorát, amikor egy dél-alföldi kisvárosban katona volt, és ennek az elbeszélőnek is ugyanazok a neve kezdőbetűi. Ez akár velem is azonosítható volna, de közben meg semmi közöm hozzá. Na most, az a bizonyos Molnár Lajos, az egy büntetett előéletű ember, aki kioltotta egy embertársának az életét még egészen fiatalon, leülte a büntetését, és utána besorozták katonának, s tényleg, minden ezredben voltak büntetett előéletű katonák. És ráadásul egy olyan személyiség, akiben kiszámíthatatlanság, vadság, kegyetlenség él, és ez keveredik valamilyen furcsa, nehezen megfogható, de ugyanakkor mélyre nyúló emberséggel. Egy nagyon ellentmondásos egyéniség. És az elbeszélő nézőpontjából hallunk róla dolgokat, és nem csak róla, hanem erről a folyamatról, hogy hogyan kerül egy pillanatra közel egymáshoz ez a két ember, és miért meri azt mondani az elbeszélő, hogy Molnár ebben a pillanatban „fontosabb volt nekem, mint az összes barátom, mint a szerelmem, mint a szüleim, a testvérem, ő jelentette számomra igazán azt, ami ember”. Egy hajnali órán, miközben húsz forintot kér tőle Molnár, és a nyitott ajtón egy géppisztoly csöve kandikál be, így tudom vázolni a szituációt.

– *Szeretném, ha beszélnél a drámáidról. Bemutatott drámákról, előadásokról, A nagyratörő sorsáról – van-e mindennek valamiféle folytatása, készülsz-e bármi hasonlóra a következőkben?*

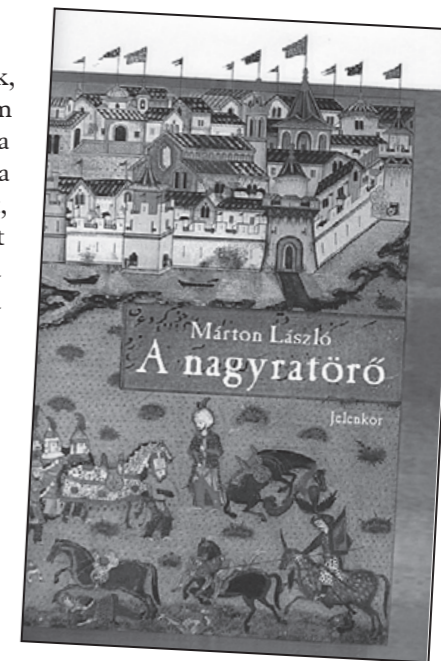
– Ez úgy van, hogy ha valaki nem hal meg kellően fiatalon, akkor különböző korszakok vannak az életében. Volt az életemben egy olyan időszak, mondjuk a '80-as évek közepétől a '90-esek közepéig, amikor sorjában írtam a drámákat. És ezeket általában be is mutatták. Aztán megírtam a megítésem szerinti legfontosabb és legjobban sikerült drámámat, és azt nem mutatták be. Ez volt *A nagyratörő*, amit a '90-es évek elején írtam, aztán Egerben végül bemutatták mind a három részt, 2008-ban az elsőt, a rákövetkező évben a másodikat, 2010-ben a harmadikat, s az derült ki, hogy ez egy élő mű, még 20 év elteltével is. Ez nekem egy nagy visszaigazolás volt. Volt egy kolozsvári bemutatója is az első résznek, ami legnagyobb színházi típusú élményeim egyike volt. Még nagyon közel volt Ceaușescu bukása, a Gheorghe Funar nevű, időközben félig-meddig elfeledett szörnyeteget pont akkor választották meg polgármesternek, tehát egyrészt nagyon nyomott volt a hangulat, másrészt közben egy olyan felszabadult nyüzsgés volt és tarkaság, ami teljesen elképzelhetetlen lett volna a '80-as években. És ott részt vettem a próbafolyamaton. Ha nem vagyok ott, és nem látom saját szememmel, hogy mi történik, el sem hiszem. A magyar színházon belül oly mértékű keresztbetevések voltak, hogy az hihetetlen, és Parászka Miklóst hívták meg Szatmárról rendezőnek mint vendéget. Azt tudjuk, hogy ha egy vendégrendező érkezik egy másik társulattól, annak semmi hatalma nincsen, még egy jól működő színházban sem, a kolozsvári magyar színházban meg totál káosz volt. Tudniillik készültek az erdélyi magyar színjátszás kétszázadik évfordulójának megünneplésére, ennek ürügyén például nem

engedték meg, hogy a próbák a magyar színházban legyenek, hanem a román színház egyik próbatermében zajlottak. Nem volt díszlet például, a jelmezek pedig olyanok voltak, hogy a színészek kiválasztottak egy-két kacagányt meg álbajuszt a jelmezzraktárból. A magyar színházba, ahol a bemutató volt, a bemutató előtti napon lehetett először bemenni, s nem volt világítás, hanem vakító derítőlámpák voltak, amiktől kifolyt a színészek szeme. És a bemutató előtt egy órával szerelték be a véglegesnek szánt világítást. Hogy csak ilyen egészen alapvető dolgokat mondjak. S ehhez képest, ilyen körülmények között létrejött egy értékelhető előadás. Hála egyrészt Paráskának, aki megpróbált ura lenni a helyzetnek, másrészt a nagyszerű színészeknek, mert Bíró József, akit Lónak becéztek, László Gerő, Senkálzky Endre, Boér Ferenc és a többiek tényleg kitették a lelküket, ennek következtében azt tudom mondani, hogy szívem minden melege megilleti az ő munkájukat. Egerben pedig normális, jó körülmények között zajlottak a próbák; Csizmadia, aki rendezte, egyszersmind színházigazgató is volt, tehát engedelmessékedtek neki, minden rendelkezésre állt, minden működött, és nagyon jól ment, nagyszerű díszlet volt, jelmezek is, és sikeresek voltak a bemutatók. Én meg ott voltam, és nem kellett izgulni, mert néha megkérdezték, hogy mire gondolt a szerző annak idején, amire én mondtam, hogy „úgy emlékszem, hogy arra gondolt”... Meg még néha azért volt rám szükség, mert a sűgölányt időnként elvitték tájékoztatásra, és én voltam az egyetlen, akinek nem volt konkrét feladata – volt viszont hangom, ismertem a szöveget, és nagyjából fel tudtam becsülni, hogy most azért hallgat a színész, mert hatásszünetet tart, vagy azért, mert segítségre van szüksége. Lényegében odaköltöztem a próbaidőszak alatt. De nem szóltam bele a rendezői instrukciókba: azt hiszem, hogy ilyen szempontból jó szerző vagyok (vannak olyanok, akik a társulat rémei), közben meg a szünetekben Csizmadiának mondtam dolgokat, amiket tudott használni. A Báthori Zsigmond szerepét egy akkor még nagyon fiatal színész, Schruff Milán játszotta, vele meg más színészekkel egész éjszakákat végigbeszélgettem erről a korszakról – ez nagyon jól ment. De akkor én már a drámaírói korszakon túl voltam, meg nem nagyon látom a helyemet mint élő szerző a magyar színházi életben. Van egy csomó tehetséges fiatal, huszonevesek, harmincasok, akik azóta jöttek, vannak az én nemzedéktársaim, akiknek megvan a masszív helyük, Parti Nagy Lajostól Kárpáti Péterig. Én nem tartozom ezek közé. Tudomásul vettem, és nem az történt, hogy azóta is potyogtatom a könnyeimet; persze, nem esett jól, amikor meg kellett hoznom ezt a döntést, de végül is regényírás és elbeszélésírás terén is fel tudtam mutatni bizonyos eredményeket.

– *Úgy látom, az utóbbi időben megjelent szövegeiből, mintha a regény beszédmódja felé mozdultál volna el. Hadd kérdezzem meg: regény készül?*

– Regény készül. Befejeztem a *Tristan*-t, ami elég sok időmet lekötötte, és amikor azzal megvoltam, akkor előjött egy ötlet, aztán elkezdtem hozzá anyagot gyűjteni, tulajdonképpen gyűjtöm még most is, de már nyáron megírtam az első fejezeteket. Nagyon nehéz megoldandó problémák vannak; most éppen egy hónapja nem írtam semmit. De ez azért is van, mert közben meg dolgozom a már említett Lutherféle *Asztali beszélgetések* új kiadásán, és az is elég sok munka. Annyit azért elmondhatok, hogy készül, és úgy képelem – ez is a vénüléssel meg a tapasztalatok gyarapodásával jár együtt –, hogy az ember fel tudja mérni, hogy körülbelül mi hozható ki egy tervből, és körülbelül mennyi idő alatt készül el vele. Úgy képelem, hogy ez kétesztendőnyi munka. Lehet, hogy három lesz belőle, de nem azt jelenti, hogy húsz év. Meg azt sem, hogy jövő karácsonyra meglesz. Középtávú munka, el kell döntenem bizonyos dolgokat benne, meg szerencse is kell hozzá – lehet, hogy amikor következőkor Békéscsabán járok, már többet tudok mondani róla. A cselekményt most még nem szívesen mesélném el.

Öregasszony

élő múmia a pillanat múzeumában
látható kedves szomszéd távoli rokon
elszemtelenedett fűvel az udvaron
tolakodó sötét a ház minden zugában
első férje szól a fáma életét áldozta
a hazáért amelyből másfél hold volt övé
egy szép fiatal özvegy kövér falat
a falu száján sokáig elbánt jelenével
a múlt kísértett sötét árnyékot vetett
a második férj is rég a földben úszik
mozdulatlanul teszi dolgát a holtakét
itt maradt társa ül az udvaron épphogy
fönnakad rajta a fény a Bibliával üti
agyon az időt amely alkalmatlan már
az életére közletről érzi az Isten szájszagát
derekát fájlalva süti a pogácsát unokáinak
sápadt homlokát a nap az utolsó próbálkozások
ezek halni és hálni jár belé a lélek szavak
jéghártyája alatt ijesztő némaság

Halottak napja

kezemben krizantém-csokor
hűvös ősz mint a must ha forr
az ég hordójából kicsap a
felhő piszkosszürke hab

a temető csurom virág
mint rozsdát pergetik a fák
elszáradt leveleiket
bokorral pározó szél liheg

avar roppan talpam alatt
nyelvemen megkövült szavak
fölöttem lomha vemhes ég
nincs már ami lehetne még

amíg a gyertya csonkig ég
agyam bozótjába vonzolom
akárcsak zsákmányát a vad
védtelen halottaimat

éhségem mégsem csillapul
csak összevérezem magam
az idő fut akár a nyúl
fázom halottak napja van

Szintén zenész

Öt link limerick

Sír a Csodálatos mandarin,
megkísértette egy randa rím.
Sírni van oka min,
eltűnt a kokain,
el, az édes hangú mandolin

*

Az intendáns protestál, Verdi,
az ötletet fejedből verd ki,
ne írd új operát,
így int egy jó barát,
a múzsa nyakát már tekerd ki!

*

Az kérdezi tőlem Puccini,
nem tudtam volna többre vinni?
Ó, mi sokra vinném,
ha a sört nem innám!
Giacomo szól: hát bort kell inni!

*

Levetkőzött nekem Csocsoszán,
jól teletömte csöcse szám,
elalélva nézett,
engem megigézett,
a magas C-t kivágta lazán.

*

Az utolsó teremben Judit
most épp az ördöggel alkuszik:
Öreg már a herceg,
jól jönne egy herceg
úr, ki nem csak akar, de tud is.

Összetartozás (2007; olaj, vászon; 100x80 cm)

Általános trafik

Nyár van, a napraforgók jóra fordulnak.
Ülök egy trafik erkélyén, halál utáni élmény;
tárgyacskák leszünk mind, megfoghatóak.
Posztmortem nippek, gombok egy medve
kabátján, a mackófelsőn, ami túlél minket.
Színes szipkák. Mindegyiken egy évszám.
Beleszívsz és ott vagy: a 45 apa, a 48 anya,
a három gyerekév már hetessel kezdődik,
kettőt visznek a nővérek, copfos kétharmad,
70 a Szilvi és 74 az Andi. Családi trafikillat,
bele-beleszívsz, szippantasz, és beesik az arcod
egy évbe. Kicsit be is szorul, mint Ivánka
feje a szivardobozba: álomfejű, kulcsos gyerek
mindig szökőévet keres.

Több mint bódé. Tekintetes trafik: erkélyein
a hibáktól eltekint.
Minden újabb csendben jobban értem kicsit.

Ez a trafik nekem Ivánka. Szent Iván.
Ma az ő napja van, ma a fény a király,
érte nyúlnak el az árnyékok olyan messze,
és a fények is érte, ilyen sokáig sötétbe.

A napraforgók jóra fordulnak,
a trafikos lassú és elégedett,
megnyalja tíz ujját, süt az ég,
a messzeségben fűnyíró szól,
valami bánat előregszik épp,
és hagyja, hogy hívják a forró
gombok már mind a két kezét,
bácsisan gépel egy könyvet,
címe is van: Mándy Ivánért.

Afrika trafik

A trafikos özvegy, de nincs egyedül.
A vevők egymásnak adják a kincset,
és játékmunkatársakat is mindig keresnek.
Több emelet trafik. Színváltós polcelemek.
Itt visszaváltják a törött lábú katonákat,
a piros indiánokat, a kis amerikákat,
meg a behurcolt, szurtosképű rabszolgákat;
és egyik emeleten sem sírnak,
mert a konyharonggyal takart, fehér részlegen,
a kis ispotályban jól pólyálnak,
rossz csontot is jóvá tesznek.

Itt aztán ragyognak a márkák.
Terefere keksz: Zamat kávé és kekszgyár.
Füles sapka: Vörös október vagy Május 1
ruhagyár. Színszóró szélforgók, fejkarnevál:
barkácsolt és puha pófák.

Úgy nézel ki, mint egy bajusz,
ugratják egymást a polclakók.
Nincs csont, nincs gond,
ez van a cetlin, mi díszszebkendő gyanánt,
a napsütötte medve mellzsebéből kiáll.
Odacsempészték, míg aludt, bóbiskolt
a barna test nagy, komoly gömbje.
Pimaszok a plüssök: trafiktapasztalat.

Mocorognak a polcok, zúg az egész lelátó.
Ki lopta el a pénztárcát? A gyanú gyorsan körbejár,
és rá is hull az egyik szurkolóra,
ki szemtelenül tartja magát a legfelső páholyon.
Egy majom, egy banánszopó. Ő lesz az,
a cetlicsempész. Szőrcomós haramia,
tolvaj, fogják meg! – A felajzott linóleumon toporgok,
és esküszöm, felképelem,
ha nem hozza le azt a kókuszbombát,
mert ma nem a naplovat kérem, nem a gyaloghalat,
ma őserdős Afrikát akarom,
fekete-sötét, csapolt vérét,
a csokoládéültetvényeket, a ventilátoros szivarszobát,
az őserős babkávóját, a csillapító kinint.
A foglyul ejtett feltalálót, Jacek Babkát,
akit csak úgy hívtam: Jajka.
Az ezüsttő kincset, a winchesteres, elöltöltős puskát,
légiósok pofatakaró burnuszát, a néger Afrikát,
a vidám, szertelen szerecsenmosdatást.

UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT ◀

Felnőttként a nyár

Alkonyat.
Elmúlok, mint ez a zuhanó év,
a befejezetlen kezdet s vég.

Iszony hajt.
Elégtem emlékeimben.
Áll az idő az órában itten.

Zeng az ég.
Hullnak esők, nyáriak,
egy fellegpocsolya átítat.

Üres szék.
Felnőttként haldokol a nyár.
Aki voltam, már örök talány.

Nem lettem
sorshajós, s nem tudom, ki vagyok.
Tört fényű víztükrök a nappalok.

Ház szemben,
rajta árny, lebukó napkorong.
Koporsó az éj, hold borong.

Csillagút
az éjjel fekete szügyében.
Lidércnyomás tart most ébren.

Rég kihunyt
fények hívása a párás légben.
Mint álomkép, lebegnek észrevétlen.

Nincs béke,
se megváltás, csak a jövőidő.
Körében állok, szűkül és egyre nő.

Vak éjbe
néz – pohárfenéken bogárnyi táv –
kicsinyített felnőtté a világ.

Utcalámpa;
egy fa sörénye a puha fényben,
ahogy sötétül vagy világlik éppen.

Út a nyárba.
Pipacsfoltok a mező fűvében,
múlt ez – létem felezőidejében.

Egyetlen,
láthatatlan út a feltámadás.
Tagadta, ellopta valaki más.

Lelkemben
hallgat a négy fonnyadt évszak,
nincs gondolat, mely pihenést ad.

Bevérzik
a végtelen izzó pupillája,
filmtekercsét konokul lejátszva.

Nem értik:
a múlt filmje végül megszakad.
Akkor mérd meg majd halálomat.

Agancsot lelsz

Utazol őszi csöndben, egyedül,
az időd szélrózsája elröpül,
a hideg űrön át
a kék galaktikák.

Álomból ocsúdva térsz szobádba,
lakható minden, az is, ami árva,
szónak vagy adósa –
gyúl könyveid sora.

A *nemlé*tben nincs semmi, de pallón,
szédülten, átmehetsz oda ingón,

s reggel, jósló őrként,
*át*üzensz – mi történt.

Erdők ösvényén jársz, agancsot lelsz,
elindulsz korán, színekkel betelsz,
és az éji írás
vékony, légies, más.

Kísérnek a fák, a dombok, s a félsz,
hogy egyszer, mint az ősz, te is véget érsz,
itt vagy, végbe kötve,
de tán nem örökre.

Zsongás, érett körték, almaillat,
szőlő sír, a szilva kékül, s itt hagy
a múlt, reményben,
a sors ígézetében.

Fele tán eltelt s – gazdag életem,
őszöm, ha víg s vöröslő a kedvem,
elröpít az időm
kék papírrepülőn.

Elbúvik a bogár, ha jön a tél,
de e sűrű ősz négy évszakkal is felér,
s még mindig vigasztal
a megterített asztal.

Az ősz ingája

Ősz van; a harang ingáját lengeti,
a patak fényküllőit jég viszi.
Levetkőznek a fák,
érnek az elégiák.

Szeptember. Bogár zizzen dombháton,
az alkonyban ragyog látomásom,
sok hűvös éjjelen
töpregek jósjelen.

Átvisz az ősz révésze a hideg folyón,
arany szigonyát kidobja konokon,

a nyár még integet –
túlról zászló lengedez.

Nem térek már ez évben fénybe át,
tollam éjjel lassú vagy futtatja láz.
Az avar vörösén
perc perreg s kökény.

Alszom délután, este fölkelek,
a kertben almát és szőlőt szedek,
s ha jön az éjszaka,
szél kísért, babona.

A penge szél esőt hoz, szomorút,
a holdgömb nem látszik, beborul
az ég, de béke van.
Esik az eső hangtalan.

Az ablak nyitva, kopár ág suhog,
a párkányon cinkecsőr kopog,
társ, télben is maradó,
ha álmat fúj el a hó.

Ez az őszi fény nem feledhető,
éveim gyűlnek, múltam egyre nő,
nyugtalan halálíg,
más föltámadásig.

KISS JUDIT ÁGNES ◀

A Rózsalovag

Az összes fiúismerősöm közül Tónit irigyeltem legjobban. Majdnem két méter magas volt, sovány, görnyedt hátú, mint a hirtelen nőtt kamaszok általában, teste végén hatalmas kezekkel, lábakkal. Kosarazhatott volna, de nem tette, semmilyen sport iránt nem érdeklődött. Zongoristának készült és zeneszerzőnek. Vastag, fekete műanyagkeretes szemüvege mögött hunyorgott a kancsal, fekete szeme. Nem ezért irigyeltem. Hanem azért, mert mindennek ellenére, vagy pont ezért, mert ezeknél ki tudja, körülrajongták a lányok. Meg a felnőtt nők is, az egyetemisták. Ha leült a templomban az orgonához, mi, többiek, mindnyájan megszűntünk létezni az összes nőneműnek. Tóninak persze ők is. Általában a saját rögtönzéseit játszotta, ha valaki eldúdolt egy neki tetsző dallamot, elképesztő variációkban hallhatta vissza. A lányok versengtek, melyikük adhatja a témát. Mi, fiúk csak módjával lelkesedtünk, de azért körülálltuk mi is. Együtt ministráltunk, hittanra is egy csoportba jártunk, folyton ő beszélt, mindenféle filozófusokat emlegetett, akiknek mi a nevét sem hallottuk. Máté atyának ő volt a kedvence. Piszok jól néztek ki egymás mellett. Máté atya szőke, köpcös, Tóni meg a fekete langaléta, tisztára Stan és Pan. Ráadásul Máté atya kifelé csámpázott, mint a balett-táncosok, Tóninak meg olyan hegyfaltipró járása volt, hogy nem is értettük, mitől nem esik hasra, ahogy slattyog a befelé forduló, negyvenhatos lábain.

Mi, többiek majd' megvesztünk az erőfeszítéstől, hogy felhívjuk magunkra egy-egy jobb csaj figyelmét, Tóni rájuk se hederített, mégis úgy vonzotta a nőket, mint a dinnye a darazsakat. Az erőfeszítést szó szerint is értem, akkortájt lett divat gyúrni, hiába mondta Máté atya, akire hallgathattunk volna, mint élő példára, meg az iskolaorvosnő, hogy tizenhét alatt nem szabad, mert nem nővünk meg, tojtunk rá, izmosak és vonzóak akartunk lenni. Valahogy visszavágni a lányoknak, amiért egyik pillanatról a másikra mellet nővesztenek, és riszáló lesz a járásuk. Már amelyik nem marad olyan penészvirág. Vagy nem lesz tonnadonna. Mert azoktól az Isten mentsen minden férfit, némelyik még rá is akaszodik az emberre!

Tóniban az is furcsa volt, hogy nem a jó csajokkal törődött. Simán leállt a penészvirágokkal vagy a tonnadonnákkal. Közben meg vakon ment el a legnagyobb kincsek mellett. Minden irigységen túl két dologért voltam hálás neki. Egyrészt mert akaratlanul is megtanított rá, hogy a lányoknak nem a sportsikerek és a kidolgozott test számítanak, másrészt meg rajta keresztül ismertem meg Ildikót.

Első vagy második látásra szerettem bele, de a harmadikra biztos. Tóni a kamarapartnerként mutatatta be, nem tudtam, ez mit takar, de a lelki szemeim előtt megjelent egy szűk, meghitt szoba, ahol a csámpás Tóni kettesben van ezzel a nem is evilágian gyönyörű teremtéssel.

Mindenki Ilcsinek szólította vagy legalábbis Ildinek, én elhatároztam, hogy nekem Ildikó lesz, becézés nélkül, egyrészt hogy lássa, én komolyan veszem őt, másrészt mert annyit Tónin keresztül már megtanultam, hogy mindig mindenkitől különbözni kell. Soha nem is szólítottam másként. Egy férfinak legyenek elvei.

Ildikó csellista volt, művésznek készült, a napjai gyakorlással teltek, bártortalan meghívásaimat ezzel utasította el: gyakorolnom kell. Ezt utáltam. Gyűlöltem a csellóját is. Minden koncertjére elmentem, néztem, amint a lába közé húzza a hangszert, körülfonja a combjával, olyan gyengéden, ahogy engem kellett volna, és egyszerre mardosott a vágy és a féltékenység. Magányos szexuális aktusaim során sosem képzeltem magam elé Ildikót, szentségtörés lett volna, de ha megláttam a két combja közé húzott csellóval, egy pillanat alatt felajzott, szerettem volna elpattanni. Tónira messze nem voltam olyan féltékeny, mint a hangszerre (amit ráadásul Ildikó Dénesnek hívott.) Pedig Ildikó rajongott

Tóniért, én csak a legjobb fiúbarátnő szerepére tarthattam számot, ennyit sikerült elérnem a közös programokkal, a koncertre járással (én, aki korábban csak az énekórán hallgattam komolyzenét, műszájból), a mély lelki beszélgetésekkel. Pedig olyan szerelmes voltam, amire egy férfi az életben csak egyszer képes. Mindenki más akkor és azóta csak Ildikó árnyéka volt.

Az osztályban nem tartoztam a menő fiúk közé, pedig ha visszanezésem a fényképeket, szájkas izmú, széles vállú srác voltam, mostani énemhez képest meg pláne. Atletizáltam akkoriban, de nem az volt a divat, hanem a foci, a focisták csúfoltak is, hogy „te csak atletizélsz.” Én azért szerettem, főleg a magasugrást, a repülést a léccel fölött, a földet érést azzal a biztos tudattal, hogy sikerült. Ahogy megismertem Ildikót, felhagytam a sporttal. Már másfajta repülésre vágytam. Akkor múltam tizenhét, hivatalosan már gyűrhattam volna, ha érdekel bármi Ildikón kívül. De nem érdekelt, koncertekre jártam vele, a legelviselhetlenebb, -fűltépőbb Bartók-vonósnégyeseket, Wagner-esteket, Sosztakovicsokat és Richard Strausokat hallgattam meg a kedvéért. Magamtól sose tettem volna, de azóta is, még ma is a Bartók Rádiót hallgatom reggel, ébredés után, és azonnal Ildikó jut az eszembe. Pedig nem láttam hat éve.

Tudta, hogy szerelmes vagyok bele, persze, hogy tudta, szerintem ezért nevezett el Rózsalovagnak, nem Richard Strauss miatt. Tetszett a név, méltó akartam lenni hozzá. Elhatároztam, hogy minden nap viszek rózsát Ildikónak, névtelenül a holmija közé csempésem. Nem várok érte semmit sem. Ha nem jön rá, hogy tőlem kapta, az se baj. Nekünk akkor kezdődött az érettségi szünet, neki még tartott a tanév, úgy határoztam, hogy hétköznap az osztálytermükbe, hétvégén otthon az ajtaja elé rakom a virágokat.

Megvenni nem ért. Minden nap lopnom kellett valahonnan, lehetőleg mindig máshonnan. A Műegyetem kertjéből nem volt nehéz, a hallgatók délutánra már eltakarodtak, a professzorok meg elmélyülten kutattak, senki nem vette észre, amint metszem a színes tearózsákat. A Rózsák teréről valamivel nehezebb volt, meg kellett várnom, amíg beesteledett. Aztán ahogy kifogytam a közterületekből, jöttek a zöldövezeti magánkertek. Ez volt az igazi kaland. Vérszemet kaptam. Eleinte csak késő éjjel lopkodtam a rózsákat, ha a ház üres és sötét volt, később már akkor is, ha a világos ablakok mögött ott mozgolódtak a lakók.

Egyszer egy kovácsoltvas kerítés mögött láttam meg a sötétvörös virágokat, Ildikó kedvenceit. Úgy hívta őket, fekete rózsák. Minden erőmre szükség volt, hogy a magas, tűhegyben végződő rácsok fölött átmásszak anélkül, hogy karóba húznám magam. Egybe beleakadtam, a nadrágom elszakadt, a combom hosszan felhorzsolódott, de sikerült épségben földet érnem a túloldalon, és letörni a három legszebb rózsaszálat. Tudtam, hogy páratlanul illik adni.

Visszafelé még nehezebb dolgom volt, a számba vettem a rózsákat, mint a tangótáncosok, másztam fölfelé, az egyik letörött. De három rózsát akarok. Csak most jöttem rá, hogy a szájba vétel milyen romantikus ötlet volt, legalább annyira ostoba, egyszerűen átdughattam volna a virágokat a rácsok között. Újra lemásztam, hogy meglegyen a harmadik szál, aztán kapaszkodtam visszafelé. Teher nélkül azért könnyebben ment. A túloldalon leugrottam, összeszedtem a rózsákat, összeszámoltam a sérüléseimet. Akkor vettem észre, hogy a kovácsolt vaskapu félig nyitva van. Lúzer – mondtam volna, ha akkoriban használtuk volna ezt a szót. Balféket mondhattam vagy balfaszt. Átsuhant rajtam a felismerés, az eset szimbolikus volta, Ildikóval kapcsolatban mindig így járok majd: mászom át a kerítésen, mikor nyitva a kapu. Bár alighanem akkor semmi nem suhant át rajtam, csak utólag magyaráz bele ilyesmit az ember, mikor elég öreg ahhoz, hogy úgy érezze, minden félregombolt ingében, és egész elgombolt életében él és uralkodik valaki örökkön örökké, ámen.

Tudta, hogy szeretem, túrta csendes belenyugvással, nem ígért és nem adott semmit. Együtt érzett, a viszonzatlan szerelmesek jól megértik egymást. Nem sajnált, azt akkor még nem viseltem volna el, azóta megtanultam, hogy a nőknél a sajnálat gyakran szexszel jár együtt, nem éri meg rugódozni ellene. Én olyan szívósan és kitartóan szerettem, ahogy ő gyakorolt. Talán azért volt számára elfogadható. Vagy azért, mert ő ugyanezzel a szívóssággal szerette Tónit. Aki másodéves korában villámgyorsan feleségül vett egy lányt, a penészvirág fajtából, és villámgyorsan gyereket is csinált neki, ráadásul duplán, mert ikrek lettek. És aztán még kétszer, de akkor már csak szimplán. Írta a zenéit, imádta a kölykeit, meg a Boris nevű penészvirágot, és nem törődött Ildikóval.

Ildikó talán azért nem omlott össze, mert épp akkor nem vették fel a Zeneakadémiára, a két oldalról kapott pofon egyenesben tartotta, a főiskolán csellózott tovább rendületlenül. Nem igaz, megrendülten csellózott tovább, de nem lehetett tudni, a szakmai vagy a magánéleti csalódás volt nagyobb. Szinte naponta találkoztunk. Ő egész nap gyakorolt, én meg vártam, mikor lesz a nyútt vonóbulbot, mikor engedi meg végre, hogy lássam. Esténként általában megengedte. Talán, hogy ne legyen egyedül. Őgyelegtünk a Tabánban, beültünk inni, Ildikó rengeteget tudott inni anélkül, hogy látszott volna rajta, beszélgettünk mindenről, Tónit kivéve (Ildikó az esküvőjére se ment el, otthon zokogott és konyakozott másnap hajnalig, míg valahol, hívő katolikusok módján Tóni és a penészvirág Boris elhálták a házasságot). Mindenki egy párnak vélt minket, én büszke voltam rá, és ha eleget ivott, Ildikó megengedte, hogy megcsókoljam. Mást soha.

Aztán jött az a féreg, a magát írónak nevező médiahernyó, az a giliszta, egyszerűen átrágtá magát Ildikón, és kimászott belőle a túloldalon, mint egy kukac az almából, mást nem hagyva maga után, csak szart és rohadást. Ildikó csonttá fogyott, a haja csapzott lett, az arca szürkés. Lehet, hogy nyugtatózta magát abban az időben. Az is lehet, hogy terhes lett attól a tetűtől. Sosem beszélt róla direkt, csak egy-egy fél szóval, utalásokkal, ahogy a nők szoktak. Úgy tettem, mintha érteném, attól mindig megkönnyebbült, és a vállamra hajtotta a fejét. Pedig nem értettem, csak szerettem.

Amíg együtt volt azzal a patkánnyal, velem nem találkozott, egyszer-kétszer beszélünk telefonon. Akkor kezdtem újra futni járni, mindig jó voltam hosszú távon, most a futás volt az egyetlen, ami elviselhetővé tette a napokat Ildikó nélkül, mintha kirohanhattam volna a világból, mintha elfuthattam volna az egyedül töltött rohadt esték elől. Mire szakítottak, már a szupermaratonra edzettem.

Amikor otthagya az a pondró, Ildikó rögtön engem hívott. Találkoztunk. Akkor feküdt le velem először. Borzalmas volt. A teste pont olyan volt, vagy még annál is szebb, mint amilyennek elképzeltem, megálmódtam, de hideg és merev, mint valami fém. Ott feküdt alattam, én már a csúcs felé közeltem, mikor hirtelen kinyitotta a szemét, és rám bámult. Mintha gyűlölet lett volna a tekintetében, vagy egyszerűen csak üres volt, nem is rám bámult, valahova mögém, átnézett rajtam. Nehéz volt befejezni. És még nehezebb utána feküdni egymás mellett. Szégyelltem magam. Eldöntöttem, hogy soha többé, még akkor sem, ha kérné, ha sírva könyörögne a lábamnál. De lehet, hogy akkor mégis. Mindegy, nem volt rá több alkalom, Ildikó távol tartotta magát tőlem, maradtak az esti ógyelgések, az ivások, aztán a találkozásaink is megritkultak, Ildikó készült a diplomájára.

A leendő férjét a zenekarban ismerte meg, ha van férfiből tonnadonna, ez tényleg az volt, igazi tükörtojás klubos, aki csak a tükörben láthatja a tojásait, és taligán tolja maga előtt a sörhasát. Legalább tíz évvel idősebb volt Ildikónál, egy váláson már túltette magát (nem ment nehezen), úgy csapott le Ildikóra, mint éhes tyúk a takonyra, tudtam, hogy nem mondhatok rá semmi rosszat, kényeztette Ildikót, megtehetette, jól keresett a haknikkal, trombitált lagzikon és lemezfelvételeken, én meg akkor kezdtem a rezidensképzést, bár akkor még nem ez volt a neve.

Az esküvőjükre engem is meghívtak, elvittem magammal az aktuális barátnőmet, akkor kezdtem csajozni, szinte válogatás nélkül, még a tonnadonnák és a penészvirágok is becsúsztak, én csúsztam beléjük, és boldoggá tettem őket, ahogy Ildikót soha. Nem számoltam, hány nővel voltam együtt akkoriban: idősebb, elvált, vagy házasságukban elhanyagolt orvosnők, nővérek, betegek, tojtam én az orvosi etikára. Mindenre tojtam akkoriban, a futásra is, elég mozgás volt a női testeken vagy épp alattuk föl-le.

Ildikó gyönyörű volt a fehér esküvői ruhában, ott állt az oltár előtt, ahol annak idején Tónival ministráltunk, mint egy gótikus angyal, mellette a vőlegény a simára borotvált arcával, inkább egy megvénült barokk puttó. Tóni elhozta mind a négy gyerekét, kancsal, fekete szemű fénylőtt a büszkeségtől, a penészvirág felesége egyre tonnadonnábbra hízott mellette, de mintha a férje erre is büszke lett volna, a násznép összesúgott, mikor megjötték, Tóni ismert művész lett azóta.

Arra gondoltam, hogy nekem kéne ott állnom a vén puttó helyett Ildikó oldalán, és szemérmelenül elbőgtem magam. Sikerült köhögésnek álcázni, hosszan erőltettem, utána az orrfújás meg a könnyes szem is elfogadható volt, csak a barátnőm előtt kellett még napokig a beteget játszanom, és engedelmesen innom a hársfateát, amit főzött.

Ildikó nemsokára terhes lett. Néha felhívott telefonon, mesélt, meséltem, úgy tettem, mintha boldog lennék az aktuális barátnőmmel vagy barátnőimmel. Küldtem dísztáviratot a gyerek születése

után, meg is látogattam őket, a babaseggarcú puttó ott sertepertélt körülötte, mint valami férfityúk, házipálinkával kínált, míg Ildikó a szomszéd szobában szoptatott, kedélyesen csevegtünk, olyan csöndesen gyűlöltem, hogy magam se hallottam meg.

Míre a harmadik gyerek megszületett, gyakorló szívsebész voltam, mások szívét nyitottam fel, ha a sajátomat nem lehetett, kioperálni belőle Ildikót. Szerettek, jó orvosnak tartottak, hálapénzt nem fogadtam el, tojtam én a pénzre, mire, kire kellett volna, belefáradtam a csajozásba is, újra futni kezdtem, a nővérek az osztályon a hátam mögött úgy emlegettek a betegeknek, hogy a „sármos doki”. Szerettem volna családot én is, gyereket, egy barátnőt, akivel elviselhető az élet, elviselhető Ildikó hiánya is, csak valahogy nem sikerült.

Aztán az a szemét megcsalta egy húszéves tanítvánnyal, megtehetette, Ildikó akkor ment vissza dolgozni, a legkisebb gyerek hároméves múlt, félállást vállalt egy zeneiskolában, de hogy tudott volna ő visszakerülni a zenekarba, hol van idő komoly gyakorlásra három gyerek mellett. Lehetett volna főállású anya, de hiányzott neki a cselló, pedig már nem hívta Dénesnek, új hangszere volt, nevet se adott neki.

A babaseggarcú, nyálas puttó a főiskolán szedte össze a kislányt, üdvözült mosollyal mutatkozott vele bárhol, válni akart. Ötven körül járhatott akkor, mind ezt csinálják, amelyik nem kap ennyi idős korára szívrohamot, jön a torschlusspanik, a férfiklimax, jobban tette volna, ha inkább szívrohamot kap, egy bypasst csukott szemmel is meg tudok csinálni.

Ildikó megint lefogyott, de különben nem látszott rajta semmi, festeni kezdte a haját, készült a válóperre. Leggyakrabban a kórházban keresett meg, néha együtt ebédeltünk, hétvégén, ha a férje volt a gyerekekkel, egyszer-egyszer nálam aludt. Nem volt belém szerelmes, csak azt akarta, hogy vigasztaljam. Megváltozott a teste, a hasán ott húzódott a császármeteszés hege, más formájú lett a melle. Nekem szebb volt, mint addig bármikor. És sosem nyitotta ki a szemét szeretkezés közben.

A férj a békéltető tárgyalás előtt költözött vissza, mindent megbánt, hiányzott neki a családi tűzhely melege, Ilcsikém, könnyögött a babaseggarcú. Ildikó megbocsátott neki, azt mondta, a család, a gyerekek meg a vallás miatt, de láttam az arcán, hogy tényleg boldog. Szerelmes volt abba a hájas, most már kopaszodó férfityúkba.

Akkor megírtam a kandidátusimat, meg persze futottam, és nem érdekelt, hogy a nőknek a pénzem vagy a sármom kell-e. Azt hiszem, kölcsönösen kihasználtuk egymást, míg végül odébb álltak, általában kiabálva, hogy önző vagyok és képtelen bárkit is szeretni. Sajnáltam, hogy csalódtak bennem.

A gyerekek megnőttek. Néha bánom, hogy nekem nem lett egy sem, nem szült nekem senki azok közül, akiket boldoggá vagy ideig-óráig elégedetté tettem.

Az ötvenedik születésnapjára ötven szál fekete rózsát akartam venni neki. Mindennap egy szálát a születésnapjáig. Nem adhattam volna oda, mit szólna a férje, beraktam őket egy vázába, néztem, hogy száradnak el, most ott állnak mind az asztalon színüket veszítve, már nem feketék, inkább szürkék. Talán sose fogja már látni őket. Én se többet őt meztelenül. Pedig biztosan szebb, mint valaha. Nem érdekel, hogy a haja már ősz volna, ha nem festené, hogy nyomot hagytak rajta az évek.

Míre van még idő? Egyre magasabb a homlokom, már csak a félmaratont merem végigcsinálni, és egyre többet járok éjszaka pisilni. Körülöttem hullani kezdtek a régi barátok, Máté atya rég meghalt, Tóni sem él már. A legrondább betegség végzett vele, amit valaha láttam. Azt hiszem, jól csinálta, különleges élethez különleges halál jár. Kár, hogy nem ír már több zenét. Ildikó férje él, végül tényleg én csináltam neki a bypasst. Azóta lefogyott, most úgy lötyög a bőrében, mint egy öreg kutya. Végül is mire panaszkodhatnék? Ildikó életben van. És azt hiszem, még én is.

Csak egy lépés

*Jóka Anna születésnapjára,
magunknak*

Ez a mi időnk, ez adatott, látod,
hiába átmeneti, kicsontozott, kusza,
amíg van hol beesteledni, amíg él
az apa, és él a fiú imperatívusza.

Mivé lesznek távolodásaink.
A kapu zárva. A csengő süket.
Holt madaraink kinéznek a versből,
és megtartják maguknak érvelésüket.

Érzelminktől kíméljük, akit nem illet.
A falnak beszélni vég nélkül nem lehet.
De itt maradni lármafának, *jó mulatság*,
a korszellemnek tett engedmények helyett.

Legfőbb tartozásunk az idetartozás.
Bordáink betéve tudják az időt.
Még teljesít a test, a szív néha kihagy,
csak szavaink mérik az úgy-ahogy mérhetőt.

Kitérni nincs mód: „A jelen múlandó.
A múlt nem múlik el soha.”
A magzat imáját mormolja mind.
Akár édes, akár mostoha.

Csak egy lépés, te mondd ki az áment
két strófa közt, ha van, aki várja.
Dülő utakon, vendégszobák mélyén,
fáid alatt már tiéd a csend eufóriája.

Mondod: szerencsém

In memoriam Géher István

Vihar lesz; a spalettákat becsukom a kert felől, és vakon nézem, hogy szakad. Szájpaddlásomhoz egyben ragadnak, mint aprósütemények, az utolsó szavak.

Előadásra hívtalak a szemesi írotáborba. Gyorsan jött a válasz: „Örömmel, költőtárs.” Készültél rá, még a kórházban is, „olyan ez, tudod, akár a nyersfordítás.”

Most hűvös hely van a szemhéjad mögött. Türelmet formáz a pára teste. A vértelen recehártyán szél süvölt át. Ím, megtalálta, ha ezt kereste.

Béke, túrés. Már itt a holnapi csend is. Csak nézzük, hernyózva érkezők, ahogy végtelenné nőnek körülöttünk a zúzmarától megőszült mezők.

Morzsa-örömök, titkos apertúrák: elhordtunk már minden hegyet. Nulla-huszonnégyben üzemel a Prospero nevű vigalmi negyed.

A bordák betéve tudják az időt. Krónikásnak ott a képzelet. Már fény kúszik a kerti fákra, úgy vesz rólunk pontos méretet.

SZILÁGYI ANDRÁS ◀

Vastag-hideg

az ecsethúzás most csak szín
szemedben is áttetsző fehér
vastag-hideg
de a rád vetülő
árnyék sem keveredik
s így élesen metszett arcod idegen
tested is ilyen
becsukott ajtó
felkelek
de a legtöbb órát éberem alszom.

Ez a légies, valami Zdenka

Ez a légies
valami
Zdenka
kihívás volt
büszke is volt rá
milyen szenvedélyes vagyok
de értelmezésemben csupán nyers
se több
se kevesebb
akár a birsalma hamvas sárgája
kinyújtózott testen
persze
én leettem
leittam már magam
de észre kellett vennem
kell mellém valaki
valaki
akit nem tudok elviselni
bármilyen ordító
és erőtlén kívánság ez
a szabadság végtelenségéhez képest.

Zdenka teste

a krumplihámozástól
vérfoltos kezem
Zdenka körülrajzolt
testén is belátható
a változás
nézem, ahogy mohón uralja
a tapogató zaklatás.

vajon bensőmben
robban így az élet
vagy a sikamló érzékiségtől
vadulnak az évek
szerelmes bennem
az emlékezet
az ítélet
ezért nincs már más
az idő színe
kikapart gyász
világos és sötét
Isten szórja ránk szanaszét.

Zdenka arcképe

arca üres
rajta a gondolat törölve
a szem holdja
csönd-végtelen.

Zdenka rózsája

amióta Zdenkával nem találkozunk
súlytalan vagyok
ami könnyű szárnyalást ad
az idő rajtam ismételi magát
pedig vonzalma nem oly erős
visszahúzódik a szívembe
ha leszakítom a tilalmas rózsát.

Fáradtan fest vászonra az este

Fáradtan fest vászonra az este
Szobád ablakszeme vörösen pirul
A kép foncsorán megfeszül tested
Éveiden kezem lassan végigsimul

Újrahívna ölelt perceid éjjel
A meglebbenő fény vérrel telve
Kikevert színekkel vagdalkozunk
De ruhád alatt már az ég is alkonyul.

Tanulmány a Várakozáshoz V. (1974; kréta, papír; 500x350 mm)

Összeszerel a poézis

holdasztalnál dőzsöl öt szék
stressz fordítja rám a kulcsot
betűk nyalják az éjbögrét
ez a helyzet nekem túl sok

összement bennem a derű
elkoptam sok-sok év alatt
hiába vagyok épeszű
ha csodámnak csak ez maradt

arcom helyett szó világít
naplemente lelkem alja
bőröm feslik el a ráncig
hol múlás a bábelt rakja

csontjaimban elég gyakran
foszforeszkálnak a poklok
s az életnek hívott sakkban
sok parasztba belebotlok

nem mindegy szív vagy borotva
ami ölel ami szeret
magam szorgosan motozva
keresem a lélegzetet

de ha ezer felé hulltam
összeszerel a poézis
s két rím közt egy ihletzugban
ijesztgetem magam én is

Bőröd a mézsem

kopasz papíron betűparóka
terelem témám kontyba vagy szóba
ha magammal bíbelődöm sokat
verssé göndörödik a gondolat

talpig szerelembe csomagolva
lelkem a gond göcseit kioldja
szenvedélyszálak a hőt termelik
mámorciklon visz vágytól kebledig

apró erek testünk mind befutják
a vér festi meg ingerek útját
heves csókhoz készül a ráma itt
hol az öröm használja szárnyait

férfitéámhoz bőröd a mézsem
s sorsunk kavarva folyton azt érzem
mintha az összes sejt hozzád kötne
mellkasodban ragyognék örökre

Hatásos géz az ész

alacsony sorsomban
úszik pár felhő itt
ha belül baj sok van
dagályuk felbőszít

legalább ezerszer
tányér nélkül eszünk
szedni most te kezd el
fény és jaj a menünk

tudd léted bemérve
ahogy magadhoz mézsz
csöndek nyílt sebére
hatásos géz az ész

ha megered a dal
a szó furcsa raklap
téged a nyelvtannal
ide-oda raklak

vékonyka ruhádon
átdereng az ének
rímek közt úgy vágyom
belakni az éned

Isten sír

s a könnyek szétszóródnak a világűrben. A földi emberek többsége az égre emeli az imák áhítatában ragyogó arcukat, ünnep van. Nem kell találgatni, mindenki tudja, hogy Isten könnyeit ezúttal az örömezet fakasztotta, nem a kétségbeesés, netalán az önvád a félresikerült teremtés miatt, vagy a gyász. A Teremtő elégedett a teremtéssel, itt-ott talált ugyan javítanivalót, de ezeket sorban megoldotta, még arra is volt gondolja, hogy az emberiség által kitalált szörnyűségek ne ismétlődjenek meg soha, nem lesz több emberevés, inkvizíció, náci haláltábor és gulág, de lesz még Szókratész, Mozart, Dosztojevszkij és Bach, születnek még Marquezek, Picassók, Hamvas Bélák és József Attilák a földre, hallhatunk majd új Pavarottikat és Callasokat fellépni a világszínpadokon, láthatunk majd új Chaplineket és Latinovits Zoltánokat, csak várni kell néhány száz vagy néhány ezer évig, de a felsoroltak és még néhány százan, akik a felsoroltakkal egyenrangúak, kivétel nélkül megjelennek majd újra, hogy a lelkek, amelyeket Isten a földi emberek mindegyikébe ültetett és ültetni fog az idők végezetéig, ellássák az emberek tudatát azzal a felismeréssel, hogy a szüntelen óbégatással semmit sem lehet megoldani, nincs veszve semmi, a görbe vonalak még mindig kiegyenesíthetők, a rútnak is megvan a maga szépsége, csak meg kell keresni, és nem kell meghallgatni a hitetlenek istenkáromló zagyaságait, Isten után a kultúra az a kincs, amely értelmet ad az emberi létnek, olyan érték ez a földi emberek életében, amelyet őrizni és táplálni kell minduntalan, ahogy a mennybolt őrzi csillagait az égen, amelyek egyedül képesek arra, hogy bevilágítsák a földi, azaz az égi utakat. Ezek az utak a haldokló gyűlölet belevész a semmibe, az árnyék valamelyik sarokba szorulva kunyerál életet, de hiába rimánkodik, a lét kapui végleg bezáródtak az orra előtt.

Isten most azért ontja az öröm könnyeit, mert tudomására jutott, hogy megint akadt néhány ország, ahol eltolták a halálbüntetést. És biztosan azért is ontja Isten az öröm könnyeit, mert Kelet-Európa egyik országának sok ezer falva közül az egyikben az unokák és dédunokák gondoskodása és rábeszélése nyomán, a közeli város jól képzett orvosai megmentették Zsuzsika néni szemevilágát, aki már a lakásában is nehezen tudott közlekedni, most viszont a sikeres szemműtét után már a televízióban sugárzott műsorokat is nézni tudja.

A kétségbeesés könnyeit is ontani fogja az Úr, amikor megtudja, hogy ugyanabban a városban, ahol a sikeres szemműtétre sor került, egy másik kórházban, ott áll egy fiatal segédorvos, egy filozemita, idős ember betegágya mellett, s beszélgetés közben kifejti, hogy ő tagadja a holokausztot, az történelmi tény, hogy a náci haláltáborokban kivégezték az emberek millióit, de azoknak a többsége, az a bizonyos hatmillió nem volt igazi zsidó, zsidókból átkeresztelkedett keresztények voltak, akik az évezredes zsidóüldözés tudatában, sorsuk jobbra fordulása érdekében megtagadták zsidóságukat. Az igazi zsidók nem tűrhették el ezt az aljasságot, merthogy Hitler is, Sztálin is – a közismert, de hamis adatok ellenére –, valamint a hozzájuk csatlakozók mindegyike tulajdonképpen igazi zsidók voltak valamennyien, akik bosszúból irtották ki a zsidóságukat megtagadókat millióit. A segédorvosban szolgálatot teljesítő lélek többször könyörgött az Úrnak, hogy mentse már ki ebből a kibíratatlan helyzetből, hogy ilyen testben legyen kénytelen élni továbbra is. De Isten nem szokta megváltoztatni döntéseit, annak a léleknek az volt a sorsa, legközelebb majd könnyebb feladatot kap biztosan, Isten nem feledékeny, gondot visel majd erre is. Ahogy gondot visel majd azoknak a lelkeknek az esetében is, akik olyan emberi szörnyetegekhez kerültek, akik azt vallják és hirdetik, hogy az ezer éve megtelepedett kisebbségeket, akik lehet, hogy hamarabb telepedtek meg az ország leggazdagabb területein, mint az őslakosoknak hirdetett mostani többségiek, hogy ezeket, mármint a kisebbségeket gépfegy-

verekkel kellene kiirtani, vagy legalább elüldözni a határon túlra, hogy az anyaországukban éljék tovább átkozott életüket.

A kétségbeesés könnyei az előbb felsoroltak és még rengeteg minden miatt előbb-utóbb ki fognak szakadni az Úrból, egyebet nem nagyon tehet, Ő tisztának teremtette az embert, lehet, hogy egyesek bűnben fogantak, vagy bűnös környezetben születtek, de bűnös újszülött soha, egy sem jött a világra. Az ember dolga, hogy önnön ellenségeit, azaz saját maga beteg kinövésait, legyenek azok fizikai, de főleg szellemi természetűek, elítélje, megsemmisítse, a szemétre dobja. Ez az emberi feladatok egyike, talán a legszentebb feladat, amiért élni érdemes. Nem véletlen, hogy Isten szolgálói, az igehirdetők szeretetre, megértésre, egymás támogatására buzdítják a híveket, sőt, a hívők is ezt hallhatják minduntalan, nincs és nem is lesz olyan vallás vagy téveszme soha, amelyet az emberiség többsége elfogadna, s amelyek a gyűlölet magvait hintenék el a hiszékeny milliókban, akiket valamikor meg lehetett delejezni és meggyőzni például arról, hogy vannak népek, nemzetek, vallások hívei, akiket ki kell irtani. Isten mostani könnyei jó és bőséges termést hoznak a földeken s az emberi lelkekben egyaránt, az ember tudata is gazdagodik, úgy érezheti magát, hogy nem kell az élet beteljesüléséhez a fellegekbe emelkednie, a földi magasság bőségesen elég ahhoz, hogy elutasítsák az örök pesszimisták rémképeit, hinni kell Isten mindenhatóságában és az embernek nevezett élőlény lelki nagyságában és akaratának erejében, aki arra is képes volna, ha éppen szükség mutatkozna rá, hogy gondolataival sziklákat gördítsen el azoknak a barlangoknak a bejárata előtt, ahol megtalálhatja, elzárva a beteges kíváncsiskodók szeme előtt, az emberiség múltjának több száz kötetben leírt, hamisítatlan történetét, hogy ezekből okulva felépítse magának azt a jövőt, amelyet Isten szánt a bűntelen újszülöttek mindegyikének.

És tovább ömlöttek volna Isten örömkönnyei, csakhogy a központi temető kapujában megjelentek a halottak, megrágott öltözékben, hullafoltosan. Aggastyán kinézésű, huszonéves szószólójuk ekképpen szólt:

– Uram, arról volt szó, hogy az élőkre s a holtakra egyformán vigyázol, s mit érzékelünk, mert halott szemünkkel látni már nem lehet, hogy ömlenek belőled az öröm könnyei, folyik az égi dinomdánom, ez már nem is könnyzuhatag, mennyei özönvíz bizonyára, valószínűleg ebben lubickolnak az őrangyalok, a lelkek s a csillagok, tulajdonképpen mit ünnepeltek, Uram? Mondd, hogy örülünk mi is, nekünk, odalent a göröngyök közé, még egy maroknyi fényt sem juttattál soha, a sírjainkra hullatott rokonai könnyecseppekkel vagyunk kénytelenek beérni, s ezeket nagyra becsüljük, mert a gyász, Uram, a hátramaradottak egyikében-másikában bölcsőként működik, amelyben az általad küldött lélek tartózkodik a gyászoló életének végezetéig, nem tud és nem is akar tőle megszabadulni, olyan, mint a harangnak a harangszó, vagy az imákat bezáró ámen, amelyek az idők kezdetétől az idők végezetéig minduntalan megszólalnak vagy elhangzanak, ezt megváltoztatni senki sem tudná, még Te sem, Uram. És könnyeznének mi is, ha tudnánk, de lélek nélkül, amelyet elvettél tőlünk, könnyezni sem tudunk, még a gyász könnyeit sem tudnánk kipréselni magunkból, pedig volna miért, egyeseknél egész fiatal korukban hívtad vissza a lelket, néha a csecsemőket sem kímélted, jó példa vagyok én magam, akit huszonévesen küldtél a göröngyök közé, nemsokára apró darabokra foszlok, göröngy leszek én magam is, ha már életet adtál, miért csúfolkodsz az élőkkel, Uram? Röhögni Te sem tudsz, gondolom, azaz gondolnám, de lélek nélkül az agytekervényeim is kiürültek, csoda, hogy mindezeket el tudom mondani Neked, tulajdonképpen egy mulatságos fejleménynek vagyunk a részesei, miközben felelősségre vonlak, Uram, Neked köszönhetem, hogy nem tudom, hogyan, de közölni tudom Veled a földben lakók ősidők óta elhallgatott keserveit.

– Tudtam róla – mondta az Úr –, elfelejtetted, hogy én mindentudó vagyok, újdonságot a világról nem tud mondani nekem senki sem. Hogy néha fiatal korban vagyok kénytelen visszahívni az emberi testben szolgáló lelket, ne kérdezd, hogy miért, isteni titok, nem mondanám el soha senkinek, még a szóban forgó emberi lény visszahívott őrangyalának és visszahívott lelkének sem. Annyit mondhatok, hogy én előre látom mindenkinek az életútját, s néha egy-egy fiatal gyermeknek vagy éppen egy-egy újszülöttnak vagyok kénytelen elvenni az életét, mert látom, hogy leendő életének minden lépését a sötétség birodalmának istengyalázásban fogant területén teszi meg, az a maroknyi világosság, amelyet neki is juttatok, elmenekül a közeléből. Hogy konkrétan mit láttam midegyiketek életútjában, azt nem mondhatom meg, de bíznod kell az isteni bölcsességben, egyszer-kétszer tévedtem ugyan,

élni hagytam olyanokat is, akiknek már kora gyermekkorukban el kellett volna vegyem az életét. De erre most már nagyon odafigyelek, tévedni nem fogok többet soha. Ezt megígérhetem neked, nektek, élőknek is, holtaknak is, mindenkinek. Te pedig törődj bele, fiam, hogy Isten parancsa ellen nem lehet küzdeni, viseld el a sorsodat, hogy göröngy leszel te magad is, mások is, ez az idők végezetéig nem fog megváltozni soha. Áldásom kíséretében vissza a göröngyök közé mindannyiatokat.

– Uram, sajnálattal közlöm, hogy tovább fogunk ócsárolni odalent. Téged megszedített a sok millió éves égi magaslat, grandomániás lettél, képes vagy megáldani a göröngyöket is, szeretném, ha minden fűszálat megáldanál külön-külön, ez eltartana legalább tízezer évig, s nem lenne idő azzal foglalkozni, hogy emberi holtestekkel trágyázd a szent anyaföldet. Nem átkozlak meg, Uram, de ha maradt volna bennem egy parányi lélek, annak az egyik sarkába taszítanálak, egy ketrecbe zárva, hogy érezd meg te is, milyen lehet kiteszítettnek lenni, aki annyit sem ér, mint egy légynek a piszka.

– Fiam – mondta az Úr –, látod, ezért is vettem el tőled huszonévesen az életet, mert egész életedben hányásként ömlött volna belőled a szó, leendő életviteleddel az emberiség szégyene lettél volna, akit családja elutasít, elítél, megtagad. Odalent fertőzheted a hozzád hasonlókat, áldásomat ezennel visszavonom. Nincs több szavam hozzád, nincs is időm, várnak a fűszálak, ugye, amelyeket sorban meg kell áldanom.

Ünnep (2006; olaj, vászon; 70x90 cm)

Ratkó Józsefhez

Aki szívével hívogat,
megszereti a halál. Kopjafát
faragnak arca fölé,
és csillagig meg nem áll.

Mint az elárvult égbolt,
úgy zuhan a folyónak medre.
A Tisza homlokunkra árad,
csönd hull rianó szemedre.

Jégtáblák úsznak el
Tiszadobtól a tengerig.
Kagylók zúgása hallik
már embertől emberig.

Minden kézfogásban ott élsz:
elhagyott tenyerekben a dal.
Fölzeng a tiszta lélek
– temetetlen halottaiddal.

Egy sincs köztük – – –,
kiért a harang naponta
ne szólna. Érces hang sikolt
gyermekre, bogárra, hóra.

Nyelvedre bilincselte földünk
hatalmas télben áll.
A fák torkáig ér a fagy,
fuldoklik fényben a táj.

Nyírség, Nagykovács – – –
fogadott fia; miért kell
Déva várának örökre
állnia?! Amit fölépítettél

vérből és húsból – – –
most lerombolja az idő.

Csaholnak a csontokért
marakodó évek – – –,

és az éjszakának csak
árnya nő. Fekete lombok
dőlnék a szélben,
eltévedt madarak

sírnak a térben. Ūri
magányuk egyre gyászol,
kereszték előtt
– – – árva jászol.

Kisjézus sincs már,
hogyan eljönne érted;
pedig a legszebb ünnepet
velünk megélted.

Közel hajoltál hozzánk
a karácsonyfa alatt.
Hű szavaid túleveleiből –
mondd, mi maradt?!

Milyen keserű táncban,
szövetségben lehet még részünk?!
Sikolyból metszett verseid
a mi szent örökségünk.

Eldobált papírdarabkáiddal
kezdeni kellene végre valamit!
Kitépett könyvlapok – – –
sírnak a szélben – – –,

és mi mégis hisszük:
hogyan konok szellemed
lázít – – – – –
– – – – – és tanít.

Negyvenes izzó

ruhákkal eltakarjuk titkainkat
az Ūr szorítja két kezét ökölbe
kölcsonbe kaptuk – bár mindig naivan
mi azt hittük – miénk lett mindörökre

kiűzve kongó folyosókra végül
megállunk a bezárt allegóriák előtt
– vak tükör, üres fogas, kabátok nélkül –
vagy valaki itt hagyott – vagy el se jött

hány hektár volt vajon a veszített Éden
– késő feltenni meddő kérdéseket
a falak között pokolközeli végvidéken –
a veszített Éden vajon hány hektár lehetett

de mintha lenne már – vagy mintha még
ruhánkon új remény huzatja jár át
pedig a lépcsőházban ég csak itt a fény
negyvenes izzó ontja glóriáját

elég ez is hogy néha észrevegyük –
hogyan azért mégis – mégis Te meg én
örökre meztelen sétálunk mégis együtt
az életvonal mentén az Isten tenyerén

* A Körös Irodalmi Társaság december 14-én megrendezett karácsonyi felolvasóestjén a résztvevő alkotóknak a szeretet témájára kellett verset és rövidprózát írni úgy, hogy a szeretet szó ne szerepeljen a műben. A szakmai zsűri és a közönség által legjobbnak ítélt alkotások közül közlünk itt néhányat.

Ki nem beszélni

Hát éppen ez a baj, hogy ki nem írni,
ki nem beszélni. Öltözni szerephez.
Nem kérdezni, e bűverő, ez ír mi,
mit tetszőleges számban megfelezhetsz.

Kétpólusú világ, hol fagyhatsz, izzhatsz,
gyűlölsz, imádsz; derűd csak talmi ékszer,
ábrázatod savmarta, gyenge rézkarc –
és elveszett az áldott, szép középszer.

De éppen ez a jó, hogy ... néha járj át
tisztaszobádba – hétköznapi se vétek;
vedd takaréokra rajongásod lángját:

hamvaszt a tűz, s lelkedre ég a réteg,
mely elválaszt magadtól, s bűnre vált át.
Mit csináltál, miközben mások éltek?

Apa dalol

Apa dalol,
lallala, lállalá,
ezt hajtogatja folyton,
olyan régóta,
hogy már nem is tudom,
miért kezdtem el a sírást,
de folytatom,
mert apa is folytatja,
lallala, lállalá,
látod, neked dalol apa,
hogy megvigasztaljon,
mondja közben néha,
aztán csak dalol tovább,
annyira hamisan,
lallala, lállalá,
hogy hiába akarom,
nem tudom
abbahagyni a sírást.

Apa mindent megold

Apa mindent megold,
gyurmából kutyát csinál,
dobozból ruhásszekrényt,
kirakja az összeset kirakóst,
visszanöveszti a lufit,
apa mindent megold,
szétjavítja a legót.

Apa hóembert gyúr

Ez porhó,
ebből sajnós nem lehet.

Apával szőnyegeset játszunk

Este, amikor apa elrakja a játékokat,
összegyűröm a szőnyeget,
apa meg kisimítja,
ezt játszunk,
mert apa sosem akarja összegyűrni,
mindig csak kisimítani,
így aztán nekem kell összegyűrni.

Apa régi fényképeket mutogat

Emlékszel,
kezdi apa,
amikor régi fényképeket mutogat,
ez akkor készült, amikor
hazajöttél anyával a kórházból,
ezen meg babakocsizol apával,
itt álltál fel először egyedül,
ezen kavicsozunk a játszótéren,
itt meg először szánkóztál,
itt hógolyóztál,
emlékszel,
kérdi apa, és mosolyog,
aztán elkomolyodik és szomorú lesz,
de én akkor sem emlékszem egyikre sem,
mert amikor először hógolyóztunk,
még csak két éves voltam,
de hát ezt nem lehet neki elmondani,
mert akkor megint szomorú lesz,
inkább melléd alszom, apa, jó,
kérdem, és odabújok hozzá,
akkor végre megint mosolyog,
és megsimogatja a fejem,
és nem mutogat már több fényképet.

KISS LÁSZLÓ ◀

Szünet

Szeptember eleje volt, és nem tudtam, hogy a szeptember kegyetlen is tud lenni. Úgy okoskodtam, hogy miután más választásom nincs, valahogy elfogadom ezt az együttesen tető alá hozott megegyezést, tudomásul veszem a nem létező papiroost, amelyen ott díszlik mindkettőnk képzeletbeli szignója, hogy akkor mostantól fogva pihentetjük a dolgot, hogy azt játszunk: szünet.

Kínosan nehéz pillanatokot éltem meg, amikor ezzel a nyakamba szakadt, egyetlen hétben megállapított szabadsággal méregettük egymást, napról napra biztosabbnak tűnt, hogy én maradok alul. Ráadásul amellet, hogy a kialakult hét nap észrevétlenül, hazudok: nagyon is észrevehetőn hetekre, majd hónapokra duzzadt, allergiás rohamok kezdtek gyötörni. Azelőtt sose fordult elő velem, hogy asztmásan keheljek vagy l'art pour l'art fújjam az orrom, és nem jön semmi, de azt is szégyellni kell, akkor azonban göthösen tüszögtem és prüszköltem, s utóbb orvoshoz kellett fordulnom.

Az első hóig vártam, hátha a hideg meg a fagy segítségemre lesz, kiöli belőlem a kórt, ám miután a hófödte tájak hófödteájszerű arculatával beköszöntött az igazinak mondott tél, és a papír zsebkenedős tasakok úgy sorakoztak szobámban, mint Tóték udvarán a dobozok, kocsiba vágtam magam, és elhajtottam dr. Czenéhez, hogy mondja meg, mi van, de főleg hogy: mi a teendőm.

A fal, dr. Czene orvosi előszobájának fala sápadt volt, akár a madártej. Jólesett pihentetni a szemem rajta, mert legalább nem gondoltam semmire, és főleg az egy hétre nem, ami időközben három hónapra terebélyesedett: több mint tízennégy hétre szívta föl magát az a csekélyke idő, az a pár nap, amelyre szeptember elején kölcsönösen áldásunkat adtuk. A mennyezeten előkészítő repedések is csak pillanatokra vonták el a figyelmem erről a semmiről, amire a váróteremben töltött egy órában gondoltam.

A falon a naiv festészet remekeire emlékeztető plakátok maradtak a múltból. Kopottan csüngtek, szorosan egymás mellett, és a helyes táplálkozás, az egészséges életmód előnyeire hívták föl a várakozók figyelmét, aki egyedül voltam, egyedül ücsörögtem a gyengén fűtött helyiségben, a kabátomban burkolózva, és amennyire meggyöngült látásom engedte, átfutottam a hirdetésményeket. Közülük egy arra utasított, hogy tartsak gümőkórmentes marhaállományt, amin majdnem felnevettem, ha a szűréstől és a megjósolhatatlan időközönként jelentkező nyomástól, ami belül dolgozott, a mellkas tájékán, felnevetni tudtam volna, odahaza ugyanis kevés esély mutatkozott marhát tartani, főleg nem állományt. Ellenben bőven volt marha a cégnél, ahol apa dolgozott, azokra gyakran ránéztünk, de csak kedvtelésből. Körbeautóztunk a holstein-frízek telephelyén, ahol kellemes szarszag volt, és reszketeg lábú borjak csócsálták a tőgyet. Olykor hatalmas tehénfejek mozdultak be a képbe, ha a korlát engedi, biztosan odadugják a fejüket a szélvédőhöz, és végignyalják az üveget. Ment a kérődzés, a széna és a szalma zizegése volt a háttérzaj, a takarmány őrlése és az ezt kísérő nyugtalan szuszogás húzta a talpalávalót a csendhez. A plakát őszintén rivallta, égővörös betűkkel, hogy azért kell nekem gümőkórmentes marhaállományt tartani, mert az egészségesebb. Épp arra gondoltam, hogy ezúttal biztosra megyek, és hazaérve emlékeztetem apát, két napunk van az ünnepig, célszerű kinézni a marhákhoz, mi a helyzet a gümőkórral, amikor szólítottak.

Dr. Czene alighanem szabadságát töltötte, mert egy medikus vett kezelésbe. Leültetett, s mielőtt végigszurkálta a karom, ránézett a torkomra. Mondjam, hogy á. Amennyire tudtam, kitátottam a szám, és ahogy érdeklődően fölém hajolt, hogy mélyre lásson, résnyire nyílt a köpenye. Aranybarna volt a bőre, mint aki a szoláriumból érkezett a munkahelyére, és a nyakában egy medált viselt, amelynek a formáját nem tudtam kivenni, de az érme, erre meg mernék esküdni, a keblek elágazásánál nyugodott. A mell gömbölyű felületétől kétfelé futó finom erezet a győzelem egyezményes jelét mutatta.

Úgy festhettem, mint aki ordítani tudna a meglepetéstől, a szintiszta, már-már kézzel fogható szépség ilyen látványos megnyilvánulásától, de nem jön ki hang a torkán. Amikor különös dolog történt. Nem csupán arra lettem figyelmes, hogy allergiám egyszer s mindenkorra elillant, de biztos voltam benne, hogy egy csapásra mindentől megszabadultam, amit hetek és hónapok óta cipeltem. Hogy lezártam a múltam, és túl vagyok valami elfogadhatatlanul nehezen, s ezzel együtt fölragyogott előttem egy új-fajta, egy sejthetően szebb és ígéretebb és igazságosabb jövőnek a képe: aranybarnabőr-színűbe volt csomagolva ez a jövőkép. És amikor a jelölt búcsúzásképp közölte, hogy keressem fel év elején, mert kontroll, kiejtettem a kezemből a nedvesre szorongatott beutalót. Magam előtt is szégyenkezve, már az autóban ülve mertem bevallani, hogy boldog vagyok. Hozzáteve: úristen.

És csak ahogy a karácsonyi vacsora után elvonultam, hogy kicsit egyedül legyek a megkaparintott ajándékokkal, és a Beatles zenéjére nekiláttam kicsomagolni a zsákmányt, fogott el valami idegen félelem és undor. Kevésen múltott, hogy kihányjam a töltött húst, s ha lett volna erőm mozdulni, bizonyosan megkapaszkodom az ágy sarkában, ami mellett üldögéltem, de moccanni sem bírtam. Éreztem, hogy elsápadok. Felpillantottam, és körülnéztem a szobámban. Láttam a ruhásszekrényt, rajta a poszterekkel, az íróasztalt és az olvasólámpát, az ágy melletti falon futó farostszegélyt, és a könyvespolcot a szemközti falnál, előtte a papír zsebkendő tasakokkal, és láttam a tiszta melegítőt, amibe a tagjaim bújtattam ezen az ünnepi estén, de. Nem volt de.

Körülöttem, ahová csak néztem, ajándék hevert. Félig kicsomagolt könyvek és egy piros pulóver, a borítékban papírpénz lapult, és a hangszórókból ellenállhatatlanul jött a *Please please me*. Ahogy tudatosult az egyedüllétem, s hogy valami nincs rendben, hogy egyetlen hely üres és betöltetlen, hogy egyvalaki hiányzik a lajstromból, leírhatatlan rosszullet és kétségbeesés fogott el. Újból hullámozni kezdett a gyomrom. Hátracsaptam a karom, hogy megtámaszkodjam a szőnyegen, de ahogy kitódult a vér a fejből, összecsuklottam. Sóhajtani se tudtam, mert a beszédett gyógyszerek dacára abban a pillanatban vadul rángatni kezdett a tüdőm. Erősebben, felkavaróbban, mint ősszel, amikor először jelentkezett, és amikor könnyű volt a hűvösebb estékre fogni. Mert egyébként is nehezen találtam a szavakat: mintha fulladoztam volna attól, amit előbb-utóbb menthetetlenül meg kell fogalmaznom.

Ide-oda dobált a roham, a szőnyegen ismeretlen vonalak cikáztak. Pedig csak nevettem.

Birs az ablak alatt

Már nem szorongott, nem félt. Apró, gyors léptekkel közeledett a bejárat felé. Az ajtó előtt még ott állt a betegszállító autó, ezért tudta, hogy tele lesz a helyiség bosszankodó emberekkel, akik reggel óta várakoznak, hogy hazaszállítsák őket. A nyári hőség megviselte az egészségesekeket is.

– Megint elromlott a gép! – sóhajtotta, látva a tömeget. Nem csodálkozott, hogy a masina időnként felmondja a szolgálatot, hisz reggeltől estig megállás nélkül dolgoztatják. Az egész megyében csupán egyetlen van belőle. Drága, okos és érzékeny gép, ezért ha elfárad, leáll. Nem úgy, mint az osztályon dolgozó egészségügyi alkalmazottak, akik látszólag fáradhatatlanul, türelmesen lótnak-futnak napokon át.

Mosolyogva lépett a terembe. Túl volt a huszonhetedik kezelésen. Csupa-csupa ismerős arc fogadta. Ott volt a kedves énektanárnő és az a vállalkozó férfi is, akikkel már az első napon összeismerkedett.

Ó, azok az első napok! Leszívták majdnem minden energiáját. Már a betegtársak látványa is sokkoló volt. Magukba roskadt férfiak és nők, testesek és csontsoványak, parókások s kendőbe burkoltak, valamint megbotránkozgatni akaró, hivalkodóan kopaszra nyírt fejek bámultak maguk elé vagy fájdalomba mártott hangon panaszkodtak.

Ki azt sérelmezte, hogy nem törődik senki a betegekkel, ki azt, hogy pár nap után begyulladt a gyógykezelt testrész. Kinek ezért, kinek azért kellett abbahagyni vagy felfüggeszteni a kezelést. Akadt olyan beteg is, akit már negyedszer támadott meg a gyilkos kór.

Eleinte mindenkit türelmesen meghallgatott, aztán rádöbent, hogy nem lesz jó ez így. Hiába próbált könyvbe bújni vagy arrébb ülni, a notórius panaszkodók utánamentek. Pár nap múlva ismerte a legtöbb betegtárs anamnéziséit.

– Magának nincs baja? De jó magának, hogy mindig mosolyog! – szökött ki a száján valakinek.

Ő elmesélte, hogy szintén kezelésekre jár, s javasolta, hogy ne beszéljenek többé betegségről. – Így könnyebb lesz, meglátják! – mondta.

Ezentúl másról forgott a szó. Hallomásból, majd látásból megismerték egymás családját, mulatságos történeteket meséltek.

Talán már az első héten észrevette valaki az ablakon bekandikáló birsalmafát.

– Ha az a birsalma beérik, megkóstoljuk!

Nevettek. Elhatározták, hogy pikniket tart majd a csapat. Tudták ugyan, hogy mindez nem lehetséges, de mégis naponta megemlégtették.

Az öt-hat órás várakozási időt szinte már nem is érzékelték. Ha új beteg jött, beavatták, vigasztalták. Csupán egy beteget nem sikerült megszéledíteni. A nő állandóan fortogott valamiért. Figyelte, hogy kit, mikor hívnak be előbb, leste, hogy kibe köthet bele, ám a többség erősebb volt. Inkább előre engedték, mert érezték, hogy így hamarabb megnyugszik. S valóban, miután megkapta a kezelést, kis időre eltűnt, de később visszatért a társasághoz.

Most, ahogy belépett az ajtón, csodálkozva látta, hogy a mogorva nő mosolyogva közeledik felé. Ahogy melléért, megállította őt:

– Ma nem a gép, csak a betegszállító autó robbant le! – mondta megnyugtató hangon, majd boldogan hozzátette:

– Holnap hazamehetek!

Kezében egy éretlen, még zöld birsalmát szorongatott.

Dramai hangulat (2005; tus, toll, merített papír; 440x320 mm)

Haza

Ébred a kis jegesmedve,
fészkelődik a jégágyon
és anyjára néz merengve:
– Bármit mondasz, én itt fázom!

Bonyolult vers

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
legurul a, legurul a hegyoldalon.

Arra megy egy biciklis a baloldalon,
rádudál, oszt elüti a bonyodalom.

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
az gondolja, nincs valami nagy forgalom.

A kanyarban egy kamion villog éppen,
kiborul a bonyodalom közepében.

Innentől a bonyodalom nagyon durva,
felpörgeti magát egész bonyolultra.

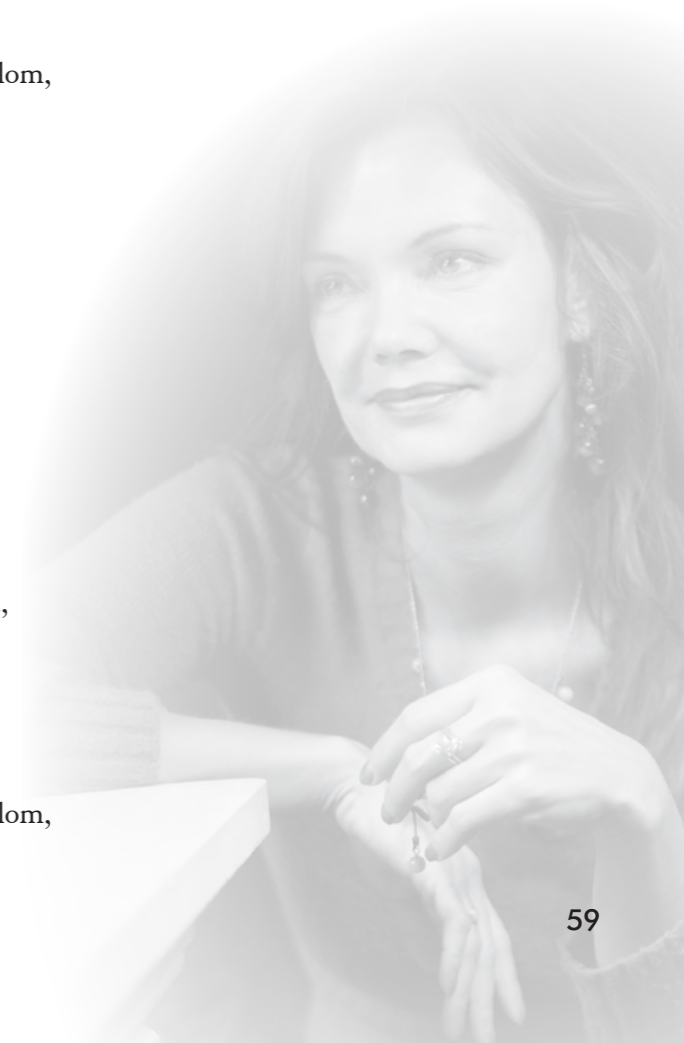
Szembejön az útszélen a Nagyon Hülye,
úgy elüti, hogy nem marad, csak a helye.

Szegény Hülye, a bonyodalom beszívta,
innenről már legbelülről bonyolítja.

Éppen átmegy az úttesten egy nagymama,
bepörög a bonyodalom kerékagya.

El is nyeli a nagymamát egy perc alatt,
elnyelődve viszont sokkal jobban halad.

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
rázkódik a, rázkódik a nagy nyagon.

Megszólal a, megszólal a Nagyon Hülye:
mi lenne, ha gondolkodnék négyünk helyett?

Mer' az esze, mer' az esze minden túlsz.
Szól a nagy: miért ilyen bonyolult ez?

Direkt ilyen, szól a Hülye, így lett írva,
hogyan megyen a végére bonyolítva.

A kamion, a kamion ezt nem érti:
mit csinál itt ez a Hülye meg a néni?

A biciklis, biciklis nem is hallja,
rajta maradt, rajta maradt a sisakja.

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
lefele a, lefele a hegyoldal.

Szól Hülye: kell, hogy legyen annak nyitja,
hogyan ez mér' lett ennyire megbonyolítva!

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
egyre kisebb gubanc van a hegyoldal.

Mene-mene-menekül a biciklista,
a nagy a háta mögül irányítja.

Nem hallja a, nem hallja a biciklista.
Meglesz ez még a kanyarban bonyolítva!

A Hülye meg beleült a kamionba,
Megy a, megy a, gázpedált a földig nyomta.

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
kiabál a vezető a bal oldalon.

Megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom,
lefele a, lefele a hegyoldal.

Kurjongat a volánnál a Hülye nagyon,
megy a, megy a, megy a, megy a bonyodalom.

Hús vagy rizsa?

Lopez a pultnál állt, és az aznapi bevétel hűlt helyét szemlélte a kasszában. Antika hátul, a konyhában tevékenykedett. Csakúgy, mint három hete mindennap, ugrásra készen, hogy ha Lopez bekiabálná, hogy, teszem azt „Két kávé és egy zserbó rendel!”, akkor azonnal tálcára rakhassa a finomságokat. Lopez azonban ma sem kiáltott be semmit, legföljebb néha-néha szűrődött be a konyhába egy dühös szitok:

– Ezek az átkozott cecelegyek!

A három hete tartó eredménytelen várakozás volt az oka annak, hogy Lopez oda sem figyelt, amikor a bejáratú ajtóra rávetült egy árnyék. S még a halk csilingelés is csak nehezen győzte meg arról, hogy megérkezett az Állat Kávézó első vendége!

Lopez a váratlan fejlemény hatására gyorsan összeszedte magát. Ahogyan azt az elmúlt hetekben begyakorolta, fontoskodó arckifejezést öltött, és az elfoglalt, ám mégis kedélyes vendéglátós több évtizedes rutinjával emelte szemét az újonnan érkező kedves vendégre.

A kedves vendég első pillantásra vérszomjas tigrisnek látszott.

Lopez gyorsan oldalra kapta a pillantását, majd újra odanézett, hogy immár végleg meggyőződjön róla: bizony, a kedves vendég egyfolytában tigrisnek látszik!

És nem holmi aranyos kis tigriskölyöknek. Sokkal inkább harapós kedvű, kissé már vénecske, de annál vérszomjasabb példánynak.

Lopez híres volt a lélekjelenlétéről. És a lélek most sem hagyta cserben: jelen volt.

– Á! Üdvözlöm a kedves vendéget! – rikkantotta színlelt derűvel, és a legtávolabbi asztalra mutatott. – Kérem, foglaljon helyet, azonnal jövek!

– Ugyan, hova menne? – kérdezte halkán, nagyon halkán a Tigris.

– Az étlapot hozom Önnek – dadogta Lopezből a lélek, mert már csak ő volt jelen.

– Megvagyok nélküle! – vakkantotta oda a Tigris, és merőn Lopez szemébe nézett.

Lopez annak idején megnyerte az antilop-iskolai bátorságpróbát éjszakai fűben-osenás kategóriában. De most, mi tagadás, Kínába szállt a bátorsága.

Közben a morcos Tigris egy közelebbi asztalhoz telepedett. Éles körmeivel szórakozottan csíkokat karcolt az asztal értékes fájába, miközben le nem vette a szemét Lopezről.

– Éhes vagyok! – suttozta.

Ekkor történt, hogy Antika megunt a konyhai szolgálatot, mely nem állt másból, mint üres porcelánláncsészék rendezgetéséből. Társaságra vágyott, ezért kecses szökellésekkel beugrált a kávézóba.

– Jaj, Lopez, megesszék a legyek! – megtorpant. Aztán felkiáltott:

– Úristen, Lopez! Ott ül egy tigris, annál az asztalnál! – Egész testében reszketni kezdett.

Lopez próbálta menteni a menthetőt.

– Bizony, egy tigris, Antika! Hát nem fantasztikus? Ő az első vendégünk! Ezért akciós krémes jár neki! Antika földbe gyökerezett lábbal bámulta tovább a nagyvadat, és közben azt hebegte:

– De Lopez! Ez egy tigris...!

– Úgy ám, egy kedves vendég! – sziszegte villámló szemmel Lopez, elszánva magát akár arra is, hogy krémmel tömje be mind Antika, mind a látogató pofazacskóját.

– A konyhafőnök mai ajánlata – fordult a Tigrishez – habos kapucsínó, kókuszkočka, valamint...

– Hús nincs? – kérdezte kissé ingerülten a Tigris. Szeme most nagy sebességgel villódzott ide-oda a két antilop között.

– Húúúús? – Lopez megjátszott elképedéssel vonta fel a szemöldökét. – A Sütemények Világnapján?

Most a Tigrisen volt a meglepődés sora. Csöppnyi zavarodottság vett erőt rajta, de aztán újra elkomorult.

– Nem eszem süteményt. Csak húst! És végszükség esetén valamilyen köretet, esetleg.

– Van rizsa! – ragyogott fel Lopez szeme. – Ugye, Antika?

Antika még mindig a pult szélébe kapaszkodott, de reszketése az elmúlt percekben sokat javult.

– Van rizsa – nyögte. – Van tejberizsa, rizskoch, gyümölcsrizs...

– Nem kell a rizsa! – bömbölte a Tigris, és az asztalra csapott.

A kakadutollakkal teletömött díszváza az ütés hatására átszelte a teret, és hangos csörömpöléssel a kávézó tulsó végében landolt. Már Lopez is csak lapított, és zavartan gyűrögte zsebes kötényét, az Állat Kávézó hímezett feliratával.

A Tigris hirtelen fölállt. Antika és Lopez egy szempillantás alatt a fagyaltos pult mögött termett. Csak a fülük hegye kandikált ki a cukrozott tölcseerek mögül.

– Mit ugrálnak? – mordult fel az éhes Tigris. – Most kimegyek a mosdóba. Mire visszajövök, legyen az asztalomon egy tányér frissen sült húsétel! – Majd zavart köhintés kíséretében a mellékhelyiség felé vette az irányt.

– Lopez! – kiáltotta remegve Antika a fagyaltos pult mögött. – Egy tigris van a végében!

Lopez ráförmedt a barátjára.

– Ó, fogd már be, Antika! Hadd gondolkozzam!

– Min gondolkodsz, amikor tőled két méterre épp egy tigris pisil?!

– Hát, azon, hogy mihez kezdjünk vele!

– Úgy érted – Antika szeme elkerekedett –, hogy végezzünk vele?! De Lopez, én erre nem vagyok felkészülve!

Barátja azonban leintette.

– Félreérsz! De ne izgulj! Csak hallgass értelmes arccal, én meg majd beszélek, oké?

– Nem szereti a rizsát – emlékeztette Antika Lopezt, de a válasza már nem jutott idő. Vízcsobogás jelezte, hogy a kedves vendég elhagyni készül a mellékes helyiséget.

S már ott is állt előttük újra. Szeme villámokat szórt, amikor meglátta az üres asztalt.

– Eddig türelmes voltam – kezdte fenyegető hangon, de Lopez félbeszakította.

– Uram, ugye tisztában van vele, hogy a húsevés milyen veszélyes lehet?

– Már akinek! – heherészett a Tigris.

– Önnek mindenképpen! – vágott ismét közbe Lopez. – A tigrisek körében egyre gyakrabban előforduló, végzetes kimenetelű hús-allergiára gondolok, Uram.

A Tigris eltátotta a száját. Antika apró sikolyt hallatott a fehérén villogó fogsor láttán. Lopez azonban rendületlenül folytatta.

– A Sütemények Világnapját is kifejezetten a tigrisek miatt rendezik. Hogy ki ne haljanak. És éhen se haljanak. A nap szlogenje úgy szól, hogy „Fánk a pofánkba!” Mióta ilyen veszélyessé vált a húsevés...

– Veszélyessé? – csodálkozott egyszerre a Tigris és Antika, de utóbbinak eszébe jutott, hogy értelmesen hallgatnia kell, ezért gyorsan javított:

– De még milyen veszélyessé! – aztán okosnak szánt arccal elhallgatott.

Lopez, aki nemcsak a bátorságpróbán jeleskedett, hanem színjátészó szakkörre is járt egykor, belelendült a szerepébe.

– A húsevés számos tigris vesztét okozta már! Gondoljon csak bele! Biztos ismer egy-két fajtársát, akik már nincsenek közöttünk...

A Tigris elkomorodva bólintott.

Lopez tovább ütötte a vasat.

– Na, és mit ettek? Mondja meg őszintén! Mit?!

A Tigris elszörnyedve meredt Lopezre.

– Húst ettek! Semmi mást, csak húst!

– Na ugye! – csapott le Lopez, és már emelte is ki a pultból a vaníliás rizspudingot.

– Kóstolja meg ezt! Ígérem, nem bánja meg!

A Tigris lerogyott a legközelebbi asztalhoz, és emlékek fátyolozta üveges tekintettel kanalazni kezdte a rizspudingot.

– Na, hogy ízlik? – kérdezte győzelme biztos tudatában Lopez.

– Hát... nyamm... kicsit a gazellahúsról emlékeztet... nyamm... inkább csak az utóíze. De ha muszáj, meg lehet szokni éppen.

Eltolta magától a félig kiürült pudingos tálkát.

– Ezt a kicsit meghagyom. Ugye, nem baj? Még szoknom kell az új ízét... Ízét.

Antikáról lehullott a szájszár. Megkönnyebbülten szökkenett elő a pult mögül.

– Köszönjük, hogy benézett hozzánk! Jöjjön máskor is!

Észre sem vette Lopez villámló tekintetét.

A Tigris azonban komolyan vette a kedves meghívást. Jött is azután, mindennap! Néha kicsit hűsevő kedvében volt, olyankor Lopez hosszabban elbeszélgetett vele, és rizsát is kapott, körítésnek. Néhány hét múltán már elkötelezett vegetáriánus volt. Ekkortájt ötlött Lopez eszébe, hogy biztonsági őrként alkalmazza őt a Kávézóban.

Így lett a Tigris az Állat Kávézó állandó, megbecsült munkatársa. Bundáján csinos tábla hirdette: Állat Security. Ideje nagy részében a kávézó árnyas teraszán üldögélt egy hintaszékben, és verseket olvasott. Máskor „Rizibizi” címmel táplálkozástudományi folyóiratot szerkesztett, kifejezetten tigrisek számára. Ezeket időnként elszórta a dzsungelben.

A gúnyolódó fajtársakkal pedig nem sokat törődött. Csupán mindentudó arckifejezéssel azt dünyögte utánuk:

– Majd rájöttök, hova vezet az a rengeteg hús!

Kasza Juli illusztrációja

Varázsvilág a hétköznapi részeként*

Beszélgetés Szécsi Noémivel

– Az írók közül sokan akkor kezdenek el gyerekkönyvet írni, amikor gyerekük születik, ifjúság regényt meg akkor, amikor a gyerekük nagybacska lesz. Nálad ez hogy volt? Mennyiben befolyásolt a témaválasztásban az aktuális élethelyzeted, élményeid?

– Már akkor írtam a lányomról, mikor még csak várandós voltam vele, sőt kisbabakoráról is született mű, ezek után viszont megelégettem a témát, és belevágtam a kommunizmus magyarországi történetét feldolgozó *Kommunista Monte Cristo*-ba.

Igazából Balázs Eszter Anna, a Libri főszerkesztője vetette fel egy beszélgetés során, hogy jól állna nekem az ifjúsági regény műfaja, és ez szöveget ütött a fejembe, mivel Szathmáry István illusztrátor is többször kapacitált közös munkára. Ráadásul az utóbbi időben nagyon elgondolkodtatott a magyar oktatási rendszer sajátos jellege, mert alkalmam nyílt megismerni másfajta iskolarendszereket is, amelyeket hatékonyabbnak láttam.

Nekem amúgy is szokásom két regény közé egy könnyedebb művet beiktatni, ez volt a *Finnugor vámpír* és a *Kommunista Monte Cristo* között *A baba memoárja*, a *Kommunista Monte Cristo* és a *Nyughatatlanok* között az *Utolsó kentaur*. Most pedig azért írtam meg a komor *Nyughatatlanok*-at követően ezt a könyvet, hogy ne csavarodjak bele teljesen a 19. századba.

– A lányodat mennyire vontad be az írás folyamatába?

– Szerencsém van vele, hiszen nagyon éles szemmel figyeli a körülötte lévő világot, és szívesen mesél arról, amit tapasztal. Nagyrészt az ő élményanyagára alapoztam például az iskola ábrázolását. Sokat kérdezgettem az ilyen korú lányok és fiúk viszonyáról, vagy arról, egyes helyzetekben hogyan fogalmazna egy 9-12 év körüli gyerek. Bár egyelőre csak a kiskamaszkor hajnalát éljük, szóval még nem néz teljesen hülyének, azért anyaként így is meglehetősen nagy örömet jelent, hogy utólagosan is jóváhagyta az említett részletek hitelességét. A kész könyvet többször is újraolvastam, és szívesen idézget a párbeszédekből. A befejezést illetően kisebb vita pattant ki kettőnk között, mivel szerettem volna érvényesíteni az elképzeléseimet, de akkor én már védtem az autoritásomat. Elmondtam neki, hogy itt most én döntöm el a befejezést, de ő is írhat kedve szerint egy olyan történetet, ahol a neki tetsző vég következik be.

– Milyen előképeid voltak?

– Előtanulmányként elolvastam Neil Gaiman *Coraline* című könyvét, ami tetszett is, de úgy érzem, én más, kevésbé misztikus úton szeretnék elindulni. A szocializmusban éltem a gyerekkoromat,

Budapest, Európa Kiadó, 2012. P. Szathmáry István rajzaival

amikor a gyerekirodalmat is áthatotta a társadalom ábrázolásának igénye – pontosan ezért járatta le magát a társadalmi regény műfaja a rendszerváltozás után alkotók számára. Az olvasókban mégis érzem a növekvő éhséget a minket körülvevő mikrovilág irodalmi ábrázolására. Én magam is kísérleteztem a műfajjal az *Utolsó kentaur*-nál, amelyet társadalmi regény és lektúr házasításaként határoztam meg, de a kritikusok a meghatározás ellenére magas irodalmi karakterjellegeket kértek rajta számon, és igen rosszul fogadták. A *Mandragóránál* egy másik olvasmányos műfajba, a meseregénybe oltottam a társadalmi regény egyes elemeit. Nem olyan mágikus, mint a *Harry Potter* és klónjai, de reményeim szerint a régi pöttyös könyveknél varázslatosabb, és szókimondóbb is.

– Az ifjúsági irodalomban reneszánszukat élik a mindenféle szörnyek, vámpírok és hasonló szerzetek. Szerinted mi lehet ennek az oka?

– Fontos kérdést válaszolnék meg, ha tudnám ennek az okát. Csak feltevéseim vannak. A világ úgy a hatvanas évek óta ifjúságkultuszban él, amelyhez később gyerekultusz is társult. Ezért az egészet átiszínezi valami nem tompított, inkább androgün jellegű sexualitás. Mostanra a mainstream kultúra túlnyomó részét az ifjúsági tömegkultúra alkotja. Ezzel párhuzamosan a kultúra uralkodó jellegében vizuálissá vált. Egy mágikusan infantilis, androgün és vizuális világban mindenesetre legjobban a szörnyek, vámpírok és hasonló szerzetek teljesítenek, nekik áll jól ez a kor.

– Az Esendő szörnyeink bevezetőjében Bényei Tamás valami olyasmit ír, hogy a szörnyek, mint a háttársértés metaforái, mindig valahol az emberi megismerés határterületein helyezkednek el. Ezért kerülnek mind távolabbra tőlünk: idegen bolygókra, például. De mintha egy ellentétes tendencia is megfigyelhető volna: a szörny itt van bennünk, az emberi pszichében, lásd Hannibal Lectert és társait. Nálad is inkább ez utóbbiról van szó. Mit testesítenek meg a te boszorkányaid, vámpírjaid, szörnyeid?

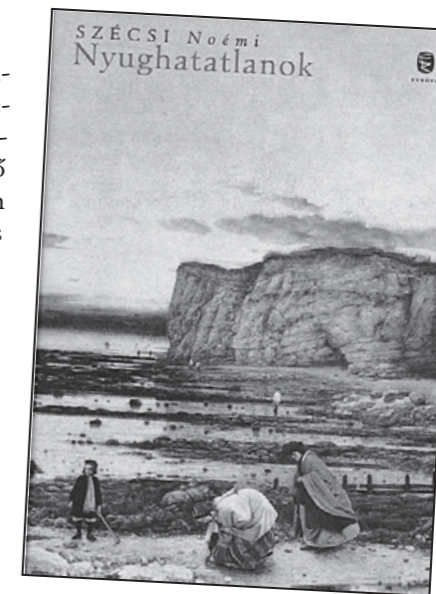
– Általánosságban engem a minden emberben élő szörny érdekel. Vannak olyanok, akik az esendőséget látják embertársaikban, én nem, inkább a rejtőzködő vadállatot, mint a Goya-képen, ahol az értelem álma szörnyeket szül. A regényben viszont arról van szó, hogy a varázsvilág a hétköznapi részévé válik. Nem akartam a minél misztikusabb/félelmetesebb/eredetibb meselény teremtésének versenyébe beállni, ezek a boszorkányok, lidércek, manók azért így jelennek meg, mert a gyerekkor felől érkező, meséken szocializált kislányoknak általuk sokkal könnyebb megérteni egyes eseményeket, mintha a maguk lemeztelenített valóságában találkoznának velük.

– A másik, a szörnyektől nem függetleníthető téma ebben a könyvben a hagyományos család széthullása. Elvált szülők, alkoholistá szülők gyerekei veszik körül a főszereplőt, Idát, amit ő egyfajta fenyegetettségként él meg, és – a pszichológizáló olvasat szerint – ezért „lát rémeket.” Célok volt-e egyfajta ilyen terápiás olvasatot sugallani, és ha igen, hogyan segíthet a könyved a családi krízishelyzetekben lévő gyerekeknek?

– A könyvbemutatón beszélgettem egy hölgygel, aki nevelési tanácsadóban, gyerekekkel dolgozik, és azt mondta, szívesen használná a szöveget terápiás céllal is, mindenesetre „szakmai szemmel” akarta olvasni a szöveget. Kíváncsian várom a visszajelzését. Szándékoltan úgy fejeztem be a történetet, hogy ne legyen benne túl erős a deus ex machina elem. Éppen azért, hogy azt a hatást domborítsam ki: az életünk kívülről nézve nagy változások idején is változatlan marad. Ida életéből időlegesen eltűnik a lidérc, az apukája is hazajön karácsonyra, de az igazi változás, hogy szembenézett a félelmével, kifelé tart a gyerekkorból és lassan olyan dolgokat is képes lesz feldolgozni, amelyeket korábban teljesen elfogadhatatlannak tartott.

– Mit gondolsz Szathmáry István illusztrációiról? Ilyen világot képzelte el Idának, amikor írtál?

– Eleve azért szerettem volna vele dolgozni, mert tudtam, hogy a rajzaiban megvan az a kis nyersegség, irónia és humor, amit a történethez elképzelek. Ehhez a történethez nem illettek volna a tündérszép pasztellrajzok, mert szatirikus emberfigurák, csúnyácska szörnyek, kopott szőrű állatok, romos

Budapest, Európa Kiadó, 2012. P. Szathmáry István rajzaival

* Szécsi Noéminek október végén jelent meg a *Mandragóra utca 7.* című gyerekgénye – a könyv a *Papírhajó* (www.barkaonline.hu) decemberi, összesített toplistájának első helyén áll.

épületek és sápadt, kócos gyerekek szerepelnek benne. Úgy érzem, az illusztrált világban István nagyszerűen keresztezte a gótikus, realista és karikatúrisztikus hatásokat.

– *Együtt dolgoztatok az illusztrátorral egy-egy figurán, vagy mindent ráhagytál?*

– István kezdettől fogva olvasta a szöveget, és már akkor elkezdett rajzolni, amikor még csak tíz-húsz oldal volt kész. A leghamarabb a szörnyekkel és Dalma néni figurájával készült el, és a legtöbbet a kislányok megrajzolásával kísérletezett. Emlékeim szerint csupán Ida legelső verzióját vétóztam meg, de utána nem szóltam bele a figurák alakításába. Ebben a tekintetben inkább Gerhes Gábor, az Európa Könyvkiadó művészeti vezetője tett észrevételeket. Például a borítónál azt vetette fel, hogy a Led Zeppelin *Physical Graffiti* című lemezborítója legyen az inspiráció, és szerintem István remek, ötletes borítórajzot készített a kép ihletésére.

– *Tervezel folytatást akár a könyvek, akár ifjúsági regényírói pályafutásodnak?*

– Amint az munkásságomból is látszik, mindig új irányba indulok el, és mindeddig nem írtam egymáshoz hasonló műveket. Viszont úgy érzem, hogy ez a történet nem fejeződött be, egyelőre csak az villant fel, hogy mennyire ellenségesen reagál a megromlott házasságból kitekintő szülő viselkedésére egy kiskamasz gyerek. További kihívás azonban, hogy mi történik, ha a házasság felbomlik, ráadásul éppen a kamaszkor kezdetével egy időben, és a szülők új partnert választanak, aki ezúttal már nem „lidérc”. Ha megtehetem, szeretném továbbgondolni a történetet ezen a vonalon. Mindenesetre Berta a lelkemre kötötte, hogy bármi történjen is a folytatásban, állat ne pusztuljon el. Egészen pontosan azt mondta: „Sanyika nem halhat meg!”.

– *Most min dolgozol?*

– Általában hajszálpontos vízióim támadnak a főszereplőről, egyszer csak arra ébredek, hogy egy meseírónak készülő vámpírsarjra, egy vegetáriánus hentesre vagy egy asztaltáncoltató skót nevelőnőről akarok írni. Ezúttal is így történt, egy szép napon bevillant, hogy siket narrátorral kell megírnom egy fejlődésregényt – ami az egyik kedvenc műfajom. Az utóbbi két évben beleástam magam a siketek irodalmi megjelenítéseibe, valamint a siketoktatás történetébe. Engem nagyon izgat és inspirál a téma, és sokat dolgozom azon, hogy a regény az olvasói számára is megadja majd azt az izgalmat, amit nekem. Kivéve azokat a napokat, heteket, amikor minden irodalmi tevékenységtől elmegy a kedvem, mert ez is gyakran megesik velem.

Budapest, Európa Kiadó, 2012. P. Szathmáry István rajzaival

Női gyermekirodalom?

Máté Angi: Az emlékfoltozók

Máté Angi könyve kapcsán azon gondolkodom: van-e érvényessége a gender szempontnak a gyermekirodalomban? Lehet-e úgy elemezni mesekönyveket, hogy női könyvként tekintünk rájuk? Ha pedig lehet így elemezni – és a mai ifjúsági irodalomban azt látjuk, hogy napjaink szellemi értékei és tájékozódása erősen megjelenik benne –, akkor bizonyára lehet férfi-gyermekirodalomról és női gyermekirodalomról is beszélni.

Az közsímsert, hogy a klasszikus ifjúsági irodalom, akár ami eleve ifjúsági irodalomnak íródott, akár ami felnőtt irodalomból vált gyermekirodalommá, sokkal inkább fiúirodalom. Fiúiskolák és fiúbandák, utazások, kalandok és indiánok, hajózás és felfedezés, ezek mind-mind inkább a fiúk történetei, mint a lányoké. A meséknél ez kicsit másképp van: a mesék kicsit nemtelenebbek, a népmesék eleve mindkét nemre figyelnek – vagy egyikre sem –, és bár a műmesék némileg gyakrabban szólnak a fiúknak, azért kevésbé rosszak az arányok.

Mi alapján mondjuk, hogy inkább fiú- vagy inkább lánymesékkel van dolgunk? Bizonyára a főhősök, a cselekmény elemei, a fordulatosság, az érzelmekhez való viszony, a gyerekek egymáshoz való viszonya, a bemutatott tárgyi környezet, a szereplők által játszott játékok, a képzelet működésének módja szerint érezzük, hogy egy-egy könyv inkább lányoknak vagy fiúknak szól. Aztán még izgalmasabb, hogy magában a szövegekben, a szövegformálás módjában, a könyvek felépítésében, a nyelvi megoldásokban tetten érhető-e egy-egy mese nőisége vagy férfisége.

Máté Angi könyve igazi lány-könyv. Mondhatjuk a külső szempontokat: a szerző egy becenévvél megjelölt női szerző. A címlapon két kislányt látunk (nő az illusztrátor is, Rofusz Kinga), a színek tompák, visszafogottak, a címlapképen a két kis rózsás arc, a kétféle hajszín, a kétféle mintás ruha, a hulló levelek és virágszirmok tűnnek a szemünkbe. A belső borítón nagyon finom mintázatot látunk, növényi ornamentikát, amely egy századfordulós, szecessziós emlékkönyv belső borítójának mintázatát idézi.

A kötet hőse két kislány. A lányokat tündérekkel és rigókkal azonosítja a szöveg. Hangsúlyos, hogy egyikük szőke, másikuk barna. Nehéz lenne megmondani, mi is csinálnak ezek a lányok. Ha a címnek és az első, a könyv címével azonos című mesének hihetünk, akkor mások emlékeit foltozzák meg. Ám a többi mesében inkább csak szemlélődnek, figyelnek, játszanak, álmodnak, álmodoznak, gondolkoznak. Nincs is cselekményük az egyes írásoknak, nem is kerek mesék ezek, inkább hangulatképek, érzés-lenyomatok, pillanatfelvételek. Benyomások és élmények rögzítései. A két lány figyel a szelet, az erdőt, az ősz, a tavaszt, a pillangókat, a ködöt, az avart, az eget. És figyelik azt, amit még ezeknél is fontosabb: saját érzéseiket, amelyeket a megfigyelt dolgok kiváltak.

Budapest, Magvető Kiadó, 2012. Illusztrálta: Rofusz Kinga

Alig van más a könyvben: se felnőttek, se más gyerekek, se ellenségek, se szomszédok. Ha egy-egy másik ember fel is tűnik egy pillanatra, csak benyomásként, vagyis nem maga a külső szereplő, alak vagy esemény lesz fontos, csak a lenyomata. Anyagtalanok ezek a mesék. Jó olvasni őket, de nem maradnak meg az olvasó emlékezetében, mert nincs formájuk, súlyuk, kiterjedésük. Nehéz kapcsolódni hozzájuk, nehéz beleélni magunkat a két lány világába, mert ez a világ teljesen az övék. Kitöltik a saját világukat, nekik sincs szükségük másra, nem kellene nagy élmények a számukra, mert elegendő egy dörgő ég, egy kerítésen túl látott kiskutya vagy a padlás ahhoz, hogy fantáziájuk és érzésviláguk elegendő anyagot kapjon.

Ehhez az artisztikus világhoz, a két lány lelkében, érzésvilágában és fantáziájában teljessé nőző élményvilághoz egy nagyon zenei nyelv, egy majdnem prózaverses forma illik leginkább:

*Ha az ég dörgött,
a tündérrigólányok féltek,
és félelmük ott forgott a torokukban, cérnányi mellkasukban,
s bújtak volna szőnyeg alá –
de a szőnyeg nehéz volt, nagy széllel-hosszal;
asztal, ágy alá –,
de ott látták még a szobát,
és úgy hitték,
míg a szobát látják, őket is látja a dörgés –,
ezért a második dörgést már a ruhásszekrény aljából fülelték,
oda bújtak be, magukra húzva a szekrényajtót,
s hogy ezt a második égzengést ne hallják, előkapták zsebükből a szájharmonikát,
és fújták,
fújták,
hogy zengett a sok vállfa és polc,
polcon a ruhák,
zsákban a zoknik,
és megemelkedett a ruhásszekrény
a nagy zenebonától.*

– én így tagolnám a fenti, a könyvben természetesen prózaként tördelt szöveget. De választhattam volna bármelyik lapról olyan mondatokat, amelyek hasonlóan a fentihez, zeneileg vannak megszerkesztve, zenéjüket halljuk meg elsősorban, és ez a zene visz, áramoltat bennünket a lányok egyik asszociációjából és hangulatából a másikba.

Az emlékfoltozók az első mese szerint mások emlékeit keresik meg, foltozzák össze. Erre még történik néhány utalás más mesékben is, többször látunk a képeken is leveleket, amelyeket a többször említett postás hoz a lányoknak. De az első történet kivételével, amelyben egy tölgyfa, egy roller és egy kisfiú emlékeit állítják össze, a mások emlékei nem fontosak. A két lány a maga világával van elfoglalva, s ha érvényesnek tartjuk *Az emlékfoltozók* címet a kötet egészére, akkor bizony a saját emlékek foltozására sokkal inkább vonatkozik a cím, mint másokéra. A lányok egész lényét kitölti a maguk világa, amelyben nincs sem hely, sem szükség másokra.

A belső történésekre figyelés, a kis gesztusok értelmezése, a saját képzeletvilágban való elmerülés, a természettel való spontán összhang élménye – úgy tűnik, ezek lehetnek a női gyermekirodalom sajátosságai.

Az irodalomtudomány nemzeti jellegéről és feladatairól*

Ezt a kérdéskört elég könnyű abszurdnak tekinteni: a tudomány felfedezései és eredményei (pl. a Cosinus tétel) ugyanis, valamint ezek származékai (pl. védőoltások) éppen egyetemességük, mindenkor és mindenhol érvényes voltuk révén használhatók és fontosak. Érdemes-e ezen túl a nemzeti jelleg és funkció részesedésének arányát mérlegelni, nem valami rossz ízű polémia fedőneve-e ez? Hiszen köztudomású, hogy magas szintű idegen nyelvtudás, széles körű világirodalmi tájékozottság, absztrakciós készség és készletés birtokában többen is (bár legtöbbször – tapintatból – nyílt deklaráció nélkül) moralizálásnak, tudománytalan retorikának érzik azt az irodalomértést, amely közösségi, etikai szempontokat érvényesít. És viszont: némelyek öncélúnak és az irodalom irányában botfúlúnak, a lényegét körülményeskedő áltudományossággal helyettesítőnek, felesleges vagy félrevezető absztrakciókkal büvészkedőnek vélik a szaktudomány bizonyos irányzatait. Ez utóbbi esetében nem szabad mindig és válogatás nélkül holmi kisebbségi érzéstől szenvedő féltékenységet tételezni fel, hiszen például Horváth János a maga korában legkorszerűbb tudományos felkészültség birtokában is úgy gondolta, hogy súlyos ballépés külső filozófiai vagy elméleti rendszereket erőltetni rá a magyar irodalomra.

A dolgot tehát nem lehet azzal elintézni, hogy presztizsharcnak és rivalizálásnak, más tudományágakban is honos „kiszorítósdí”-nak minősítve térünk napirendre fölötte. Talán abból kellene kiindulni, hogy az irodalomtudomány (de lehet, hogy a történettudomány vagy más szellemtudományok is) erendően térnek el a természettudományoktól. Ebből következő (de nem szükségszerű) katasztrofális fejlemény, hogy a XX. században elterjed a humán tudományok kisebbségi érzése, görcsös egzaktság igénye.

Ez azon a tévedésen alapul, hogy indokolni akarják létjogosultságukat és komolyságukat, holott emancipációs manőverek helyett arra kellene helyezni a hangsúlyt, amiben az irodalomtudomány más (adott esetben több), mint a földrajz vagy a fizika. Hiszen már a középiskolai irodalomoktatás gyakorlatában megfigyelhető: az irodalomtörténet egyfelől elsajátítandó ismeret. A műveltség része, hogy Goethéről vagy Babitsról alapvető tudása legyen a középiskolásnak éppúgy, mint a kételtűekről vagy Észak-Amerika hegy- és vízrajzáról. Tehát: az irodalmi műfajok rendszere éppúgy része egy minimális világismeretnek, mint a Mengyelejev-féle periódusos rendszer. Másfelől azonban az irodalomtörténet, az irodalomértés, a művészetek a személyiség egészére hatnak, emocionális, etikai, nemzeti-közösségi értékes személyiség jegyek kifejlődéséhez járulnak hozzá. Ebből pedig az következik, hogy az irodalomtudomány nem elégedhet meg steril tudományos kombinációkkal, hanem a személyiség egészére ható tényezők számon tartása és működésbe hozása is feladata.

Az Arany-balladák foglalkozó legújabb szakirodalom például leplezetlen ellenszenvvel szól a művek hazafias és erkölcsi jelentésrétegéről, holott a nyelvi, verstani, műfaj történeti, világirodalmi stb. vizsgálódások után (vagy előtt) akár annak is helye lehet a hatástörténet taglalásakor, hogy (állítólag) 1957-ben az egyik politikai per halálraítéltségének jóindulattal sugalmazott kegyelmi kérvény ügyében a vádlott a *Szondi két apródjára* idézte:

*Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
Jézusa kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.*

S ha igaz, hogy a több százezer tank védelmében ítélkező, nagyhatalmú bíróság egyetlen pillanat alatt tehetetlen törpék maroknyi csoportjává zsugorodott eme válasz hatására, akkor az erre történő utalás nem „lelkizés”, tudománytalan „szavalás”, hanem elengedhetetlen felmutatása annak, hogy egy elavultnak nyilvánított vers miképpen elevenedik meg, s képes legyőzhetetlen erővé válni művészi és etikai nagyságának köszönhetően.

* *Az Irodalmunk visszahódítása. Irodalomértésünk helyzetéről és a nemzeti szempontú irodalomértés esélyeiről* címmel a Könyves Szövetség által a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. II. 14-én rendezett konferencián elmondott előadás írott változata.

Előfordulhat, hogy az ezredfordulóra a *Szondi két apródja* újraértelmezői sikeresen dekonstruálják a művet, s például a „meleg” motívum idevonásával meglepetést és „csiklandó” újdonságot produkálnak. A domináns történelmi és etikai, nemzeti értékartományok negligálása – természetesen – nem üldözendő, ám (lévén szó a XIX. századról) olyan, mintha Beethoven szimfóniák vagy romantikus festmények interpretálása során szexuális jelképekkel kombináló pszichoanalitikus kérdésirányok kedvéért bizonyos meghatározó szempontok szorulnának háttérbe. Az elszegényítő, veszteséget okozó, szenzációra orientált „újat mondás” divatja „globális” tendenciákkal is kapcsolatban lehet. Tagadhatatlan, hogy a XX. században a nemzeti közösségi ideál túlhajtása, a náciizmus rémtettei folytán nem indokolatlan a bizalmatlanság, a gyanakvás reflexe. Hosszabb távon mégis szűkítő és értékpusztító előítélet ez, mint ahogy öncsonkító elfogultság volna, ha a tömeggyilkos bolsevizmus tettei miatt örökre diszkreditálnánk az egyenlőség, a közösségi szolidaritás (egyébként keresztény eredetű) princípiumait. Mindennek nem mond ellent ugyanakkor, hogy a hatásvadász, „polgár”- vagy még inkább „nemzetpukkasztó” értelmezések némelyike is elvezethet maradandó igazságokhoz, miközben a nemzet centrikus irodalomértés gyakran önismétlő, nivótlan és unalmas, s ezzel mintegy életre hívója, provokálója az előbbinek.

Nos, van-e hát az irodalomtudománynak nemzeti jellege és feladata? Induljunk el onnan, hogy bizonyos esetekben a természettudományoknak is. Hallani arról, hogy miután a munkahelyi előrejutás, s a hosszú távú karrier minél több publikációt, külföldi idézettséget, felgyorsított disszertáció megvédést ír elő, azok járnak jól, akik külföldi kutatóintézetekben (teszem azt) molekuláris biológiai, többé-kevésbé „elvont” témákban jutnak előre. Így aztán a speciálisan magyar érdekű növénynevelési, a hazai viszonyok között létfontosságú talajgazdálkodási vagy állategészségügyi kutatások (melyek legtöbbször több munkával, vesződéssel járnak) lassúbb előrejutást biztosítanak, s szükségképpen háttérbe szorulnak. Ezek a munkálatok sem nélkülözhetik, nyilvánvalóan, a nemzetközi metodológiai és egyéb vívmányokat, bizonyos mértékig mégis nemzeti jellegű és funkciójú tudományosság ez az agráriumban.

Meteorológiában, földtudományokban és sok más területen is elképzelhető tehát a legfrissebb külföldi eredményekkel lépést tartó, de hazai célzatú tudományos irányultság. Ennek tudatában különösen nehéz volna vitatni ennek súlyát és értelmét az irodalomtudományban, a zenetudományban és más szellemi tudományokban, ha nem merülne fel olykor (s nem is alap nélkül) az előítélet, hogy a nemzeti feladatvállaló irodalomtudósok lebecsülik, elhanyagolják a szaktudomány friss eredményeinek megismerését és haszno-

sítását, mintegy világirodalmi és módszertani tájékozatlanságukat igyekező leplezni nemzetpedagógiai ambícióikkal. Ki tagadhatná, hogy erre is akadhat példa, elvileg és történetileg azonban semmi nem igazolja azt a feltevést, hogy a nemzet centrikus irodalommagyarázat tudományosan megalapozatlan egyszerűsmind. Gyulai Pál, akit pedig szokás a konzervatív, sőt nacionalista irodalmi tudat képviselőjének állítani be, kora még élő legnagyobb tudósaitól tanult, Julián Schmidt-től, Gustave Planche-tól. Horváth Jánosról nem is beszélve, aki Párizsban Brunetiere-t hallgatta és Diltheyt olvasta. Axiómának tekinthető tehát, hogy a nemzetcentrikus irodalomszemlélet párosulhat európai tudományos szinkronitással, mint ahogy a közösségi, nemzeti, erkölcsi értékrendet messze kerülő absztrakt tudományosság is lehet színvonalatlan és inadekvát, sőt haszon és eredmény nélküli.

Az irodalomtudomány nemzeti jellege azonban nemcsak ilyen tekintetben szembeötlő, megvannak ennek következményei a szóhasználatnak, a fogalmaknak adott nyelvhez kötődő meghatározottságában is, amire már nehéz volna példát találni a kémiában vagy a műszaki tudományokban. Az angolok egy irodalomtörténeti korszakot és ízlést az akkor uralkodó királynőjükéről neveztek el (pl. viktoriánus regény), amely kategóriával azután elég sokat bajlódtak a nem angol nyelvű regényelmélet korifeusai. Bahtyin fogalmait sok esetben rosszul érti az orosz nyelvben és kultúrában járatlan teoretikus, mert Bahtyin ugyan a „szó” esztétikájáról beszél (ha magyarra fordítjuk a „szlovo” szót), ez azonban nem olyan jelentésű, mint a magyarban vagy a németben, mert mondát, dal-szöveget, megszólalást is jelent, lásd: *Szlovo o polku Igorjeve=Ének Igor hadjáról.* A francia irodalomtudósokat sem nagyon feszélyezi, hogy a szimbolizmust a nyelv zeneiségével, Mallarmé esetében a képek vizuális asszociációinak kapcsolódásával azonosítják, miközben más irodalmakban nem könnyű boldogulni ezzel a szimbólumok nélküli szimbolizmus fogalommal. Az egyes nemzeti kultúrák szaktudományossága tehát olyan eltéréseket mutat, amelyek elkerülhetetlenül az elméleti szövegeknek is (korlátozott mértékű) nemzeti arculatot adnak.

Ténynek vehető tehát, hogy mindenhol egyformán érvényes és teljességgel identifikálható tudományos szaknyelv nem is nagyon létezik az irodalomtudományban. (Nem véletlen, hogy a szakma német és francia óriásai ritkán értenek egyet, sőt talán ritkán értik egymást igazán.) Az irodalomtudománynak tehát nemcsak tematikája és funkciója, hanem fogalomhasználati is sok tekintetben „nemzeti”. Ez azonban nemcsak hogy nem gyengíti, hanem éppen megerősíti a magyar kutatót abban, hogy csak a friss nemzetközi szakirodalom alapos elsajátításának birtokában fogjon a nemzeti feladatokhoz, ahogy ez Gyulaitól, Horváth Jánostól, másoktól eltanulható már hosszabb ideje.

A „helyi” megoldás nyilvánvalóan csak differenciált arány-beállításokkal érhető el, amit igen találóan fogalmaz meg Szegedy-Maszák Mihály: „Nem hiszem, hogy segíti a magyar irodalom vagy művészet alkotásainak megértését, ha egyszerűen másik kultúrából vett címkével látjuk el őket, de az sem üdvös, ha nem veszünk tudomást nemzetközi összefüggésekről.”

A sok-sok érv és példa mellett, ami az irodalomtudomány nemzeti jellegét és feladatait bizonyítja, említendő lehet a műfaj történet nézőszöge. Úgy tudjuk például, hogy annak a műfajnak, amit a régi magyar irodalomban történelmi énekek neveznek, nincs európai megfelelője. Hazai utóhatása annál inkább: Kölcsey és Vörösmarty történelmi vízióiban éppúgy tovább él, mint Juhász Ferenc „eposz-dóm”-jaiban, ahogy a *Toldi* sem születhetett volna meg Ilosvai, az *Egri csillagok* meg Tinódi Lantos Sebestyén nélkül.

Tehát egy speciálisan magyar műfaj több száz év epikájának jellegét és nemzeti önszemléletét szabta meg. Eléggé ismeretes tény, hogy a két világháború közötti magyar szociográfia, majd ennek a XX. század második felében megújuló változata (*Anyám könnyű álmat ígér*) szintén eléggé társtalan műforma európai összehasonlításban. Az sem sokat ért a magyar posztmodernből, aki Esterházyt Wittgenstein- és más analógiákra redukálja a magyar epikafejlődés (Mikszáth) műfaji egyediségének variációi nélkül.

S végül: mint oly sok más esetben is, az elmélet igazát csak a praxis támaszhatja alá. Az irodalomtudomány nemzeti jellegének és funkciójának ügye végül is gyakorlati kérdés: csak az igazolhatja, ha tényleges gazdagodáshoz és értékgyarapodáshoz vezet (mint a már többször emlegetett Horváth János és Gyulai esetében).

Tisztelet Franz Kafkának (1974, Szilágysomlyó; fotó)

A nemzeti irodalomszemlélet esztétikája¹

Két évtizedes kritikusi gyakorlatom azt mondatja velem, nem kifejezett hátrány, ha egy előadás Németh László-idézettel kezdődik. Most is így van. Tehát *A kritika feladataiból* egy rövidített mondat: „A sznobság elfogad [...], az otthonosság asszimilál.”² Ismerős ellentétpárhoz vezet minket a megfogalmazás: az imitáció, a mintakövetés, a hasonulás, illetve az autentikus nemzeti jelleg „szembenállásának” évszázados gondjához. A magyar irodalmat az organikus fejlődés megszakítottasága jellemzi – tehető fel a kérdés –, mert „a magyar szellem fejlődéséből kimaradt a magyar nép és múlt alaptermészete”³, ekképpen nem más mint önmaga képességeit be nem teljesítő torzó? Az elméleti felvetésnek nagy a konnotációja, hiszen sokak szemében az önelvű kultúrához való ragaszkodás egybefonódik a nemzeti lét megőrzésének küzdelmével. S ez így természetes: a művelődés gondjának legyen tétje. Több ez mint absztrakció. A magyar irodalom mindig is közösségi kérdés volt, értelmezése eredendően nemzeti sorsprobléma. Ennek tagadása is az. Minden nemzeti jelzőt viselő esztétikai rendszerezés kötelessége, hogy a sajátjának érzett kollektívum értékkezősségéről beszéljen. Ennek hiányában céltalan, értelmetlen.

A következőkben a nemzeti irodalomszemlélet három változatának elméleti vázát szeretném megrajzolni. Előrebocsátom, hogy ugyanannak a lényeginek a hangsúlyváltozásairól, módosulásairól akarok beszélni. Megközelítésmódom több szempontú. Röviden vizsgálni kívánom az adott kor, s a rá jellemző paradigma esztétikai felfogását, az irodalom kulturális funkciójáról vallott nézeteit, a nyelv és az alkotó, no meg a befogadó viszonyát a bennük megjelenő irodalmiság fogalmához.

Összefoglaló jelleggel elmondható, hogy a nemzeti irodalomszemlélet virágkorában, a 19. század delellőjén a mértékadó, hagyományközösségi modellben⁴ gondolkodók számára az esztétikum és a nemzeti jelleg kölcsönös feltételezettségben állt egymással. A nyelv és a költészeti hagyomány összetartozásának tudata – azaz: a nyelv eredetileg költészet –, arra a megfontolásra engedett következtetni, hogy egy anyanyelvi közösség közös tudáskincse eleve költői alakban létezett, s meghatározó befolyással bírt az értelemalkotásra is. A költészet hagyományos funkciója így módon a sajátos tudáskészlet őrzése és örökítése volt. Igen, részben az ősi tudásforma, az (eredet)mítosz feladatát is kapta ebben a megvilágításban az irodalom és annak története. A költészet nemzeti jellege evidenciának számított: benne valósult meg a nyelv egyéni jellemének érvényre jutása. Az egyéni alkotó ereje által mutatkozott meg – vélték – a nyelv sajátos karaktere, s általa a benne élő hagyomány. Az anyanyelvi képességek lehetővé tették az alkotóképességet is. Bármely anyanyelvi beszélő hordozta magában a tehetséget, hogy poézist teremtsen, illetve hogy részese legyen az esztétikai határból. Az alkotó ennek következtében amolyan közvetítő, médium. A nyomaték a kollektívumon van ebben a beállításban. A sajátos közös kulturális hagyomány meglátása az irodalomértő feladata. A nemzeti irodalomszemlélet tárgyának eredendő kollektív létezését feltételezte. A nemzeti irodalom egy autentikus hagyomány talajából nő ki, s attól elválaszthatatlan. A nemzeti jelleg értéknövekedést mutató történelmi folyamat kibontakozása. Az egyes mű tagadhatatlanul nemzetképviselőt reprezentál.

Nem tekinthetünk el attól a körülménytől azonban, hogy a modellalkotás mindig valamilyen hiánytudat következménye. A 19. századi, a nemzeti klasszicizmus ideáljában testet öltött gondolatiság életrehívója a közköltészeti hagyomány hagyomá-

nyozódásának hiányai, a kulturális kontinuitás szakadozottságának a felismerése volt. Ugyanis a nemzeti jelleg kiteljesedése és klasszikus formában való tökéletesedése – vallották – kizárólag egy ép, teljes, saját tradíció talaján szökkenhet szárba. A saját kulturális emlékezet elveszett értékei, idegen mintákkal való összevetésben megmutatkozó hiátusai hívják életre a korrekciót, a népiesség programját, a visszatérést az autentikus hagyományhoz. A javító munka nyersanyaga kizárólag a saját múlt elhomályosult, elveszettnek hitt értékei közül választható. A múlttámasztás, a nem talált ősi epika újraalkotásának kísérlete azonban eleve kétes esélyű vállalkozás. Az eredeti és önelvű kulturális örökség épségét az a kihívás is fenyegette, hogy a kor irodalmi magaskultúrájában követendőnek tekintett idegen minták váltak hangadóvá, melyek létrehozták saját vonatkozásai és hivatkozási rendszerüket. Ráadásul a kortárs vitapartner, az eredetközösségi esztétikai elmélkedés az egyéni alkotóerőnek tulajdonította az értékteremtés képességét, melynek nyelvhasználatra is elvált a köznyelvitől. Arany János kísérlete a nemzeti nagyepika újraalapozására, az eredetmítosz pótlólagos megalkotásának terve szükségképpen maradt beteljesületlen, belátva, hogy az archaikus hagyomány felélesztése beteljesíthetetlen célkitűzés. A hagyományszakadás vagy -hiány jóvátétele a mindenkori jelen értelemalkotó horizontján anakronisztikus vállalkozás: a jelen szempontjai felülírják a múlt elvárásait.

Amennyiben e vázlatosan bemutatott gondolkodási modell felülvizsgálatára térünk rá, meg kell állapítani: kétség kívül statikus rendszer. A nemzeti jelleget a múltban megalapozottnak, eleve adottnak, s végső soron változatlanul látta. Az Igazság rögzítéséhez idők fölötti kereteket, klasszikus pantheont keresett. Az oda bekerülő értékeket öröknek vélte. Csak hozzátenni, elvenni nem lehet belőlük. A történetiség elvének háttérbe szorítása természetesen megrövidítette az értékelőműködést. Normaállítás az idők folyamán leküzdendő gáttá vált. Az individualitás, az esztétikum autonómiájának elve pedig fokozatosan leszorította az irodalombefogadás színteréről azokat az értelmezői aktusokat, melyek az esztétikum közösségi meghatározottságát, illetve a világról való tudás sajátos nemzeti elbeszélhetőségét keresték a művekben.

Lehetséges, hogy a tudományos önelvűség dominanciájának elfogadása a nemzeti irodalomszemlélet végét jelenti? Hiszen, amennyiben az önelvűség a meghatározó, akkor be kell látni, hogy a két kizárólagosságra törő elv közül csak az egyik diadalmaszkodhat. Az irodalomértelmezésben az elfogulatlan vizsgálat, a megismerésnek tisztán az igazságra koncentráló válfaja számára idegen elem a hazafias jelleg, a kulturális öncélúság. Az egyetemesség eszme legyőzi tehát a partikularitást? Szó sincs róla!

A nemzeti gondolkodási modell eredeti formájában ugyancsak univerzális igényt formált: a világgkép egészét saját szimbolikus értelemvilágába igyekezett illeszteni. Gyulai Pál ment talán legmesszebb a korabeli nemzeti gondolkodási modell következtetéseiinek levonásában, amikor arról írt, hogy az általános eszmeinek csak a nemzetileg konkrét megjelenését tudja elképzelni⁵. Inkább azt mondhatjuk, hogy az esztétika területén a nemzetek fölötti egyetemesség szme diadalmaszkodott a nemzeti keretek között elképzelt egyetemesség szme fölött. A vallási világgkép teljes érvényességi igényét a partikularitástól mentesnek hitt tudományos világgkép ragadta magához. A reflektálatlan önelvűség hirdetése folytathatatlaná vált az irodalomtudományban.

Horváth János volt az utolsó nagyformátumú őrzője a nemzeti klasszicizmus esztétikai ideálképének. Ő tett szellemi erőfeszítéseket, hogy a tudományos önelvű erőssödő elvárásának megfeleltesse a nemzeti irodalomszemlélet 19. századi hagyományát.⁶ Az irodalmi önelvűség és a tárgyi hűség (azaz a nemzeti jelleg) patikamérlegén egyensúlyi állapotot igyekezett aprólékos figyelemmel létrehozni. Az irodalmiság generálisan megfigyelhető állandó jegyeit és a történelmi hűség változó mozzanatait igyekezett összhangba hozni. Az általános lényegesség időszertint megnyilatkozását kereste sajátos tárgyában, a magyar irodalomban. Az irodalom történetét végső soron az irodalmi tudat történetének tekintette, közös lelki formának, erkölcsi közösségnek az irodalmi műveltség formáiban. Az elmélet normája jól látható: a tudományos igazság örök lényegessége a premissza, erre kellene utalniuk a maguk történetiségében létező konkrétumoknak. A történelmi elv lesz a nemzeti gondolat sajátossága, míg az igazságtételezés időtlen kategória. Az irodalomértelmezésnek szigorú értelemben tudományosnak kell lennie, s e tudományos tekintéllyel felvértezve kell értékállításának hatást gyakorolnia a nemzeti közösség műveltségére. Ez a feltételezés- és elvárásrendszer azonban egy ponton kikezdhető. Valóban léteznek-e az irodalmiság időtlen kategóriái? Van-e olyan esztétikai rendszer, melyben a világirodalom reprezentáns művei mutatják meg számunkra, mi az egyetemesség érték, s mi az irodalom mibenlétének végső definíciója? Vajon az eltérő kulturális meghatározottságok, a különbözőségeket mutató kronológikus változatok nem írják-e fölül az egységesítő szándékot? S fel kell tennünk azt a kellemetlen kérdést is: a magyar irodalom jelenségei annyiban hordoznak értéket amennyiben egy hipotetikus lényegesség megszólaltatói? Egy absztrakció függvényévé válik a nemzeti irodalom élő hagyománya? A nemzeti jelleg, a sajátosság eb-

1 *Az Irodalmunk visszahódítása. Irodalomértésünk helyzetéről és a nemzeti szempontú irodalomértés esélyeiről* címmel a Könyves Szövetség által a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. II. 14-én rendezett konferencián elmondott előadás írott változata.

2 Németh László: *A kritika feladatai*. In *Sorskérdések* (1989).

3 Németh László: *Kisebbségben*. In *Sorskérdések* (1989).

4 A paradigma kifejtését lásd: S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai*. (A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban) (2005).

5 Gyulai Pál: *Irodalmunk befolyása nemzeti fejlődésünkre*. In *Emlékbeszéd* (1914).

6 Horváth János: *A magyar irodalomismeret* (1922)

ben az összevetésben – radikális megközelítésben – amolyan árnyékvilágot jelenít meg, amely elválaszt a tisztánlátástól, megnehezíti az igazság fölismerését.

Fent említett Gyulai Pál azonban arról is szólt, hogy a népnemzeti költészet lényege az asszimilációs erő, mely minden tartalmat a maga képére formál.⁷ Ezzel időálló fogalmat alkotott a mindenkori nemzeti irodalomszemlélet számára.

Az általam kiválasztott másik nemzeti jellegű fel-fogás a bartóki modellben öltött testet. A múlt század hatvanas-hetvenes éveinek népszerű elméleti modellje volt, s hatását a mai napig kifejti. Az irodalom közösségi eredetének, népi jellegének visszaállítására törekedett a modern és ősi szintézisben. A paradigma kettős kihívásra adott válasz. Egyrészlől általános létszemléleti gondra felelt, a modern lét beszűkülésének tapasztalataira: a „csodák” eltűnésére a világból, a racionalitás, a praktikus, a hasznosság egyeduralkodóvá válására, a világ egységes szemléletének eltűnő képességére, a dolgok idegenné, fenyegetővé válására. Elterjedésének másik oka tipikusan magyar jelenség. Irodalmunk súlypont-át helyezésére irányuló törekvések a közösségi vonulat korszerűtlenségét igyekeztek beláztatni. Az elnyomó ideológiai kalodából részben szabaduló szellemi-kulturális eszmélkedés egyes csoportjai a modernitás szellemi kötelekeinek újracsomózását döntően a nemzeti gondolat ellenében kívánták elvégezni. A népiséggel, a közösségi érzés nemzeti változataival szembeni fellépés munkálkodásuk által folyamatosan vált. Esztétikailag értékesnek a dezilúzió, a deherozálás, az irónia, a groteszk, a szkepszis, a lét abszurditásának megszólaltatása számított, míg a maradás belyegét sütötték az egészséges életösztön, a történelmi emlékezet, az igazságérzet, a teljességigény, a számvetés poétikai alakzataira. Kiss Ferenc „a józanság és tudományosság álcájában kérkedő nemzeti nihilizmus” képviselőit egyenesen a tiltás elrendelőinek látta.⁸

A bartóki modell lényege a szintetizálás és a komplexitás. A kultúra „alsó” regiszteréből, a népi műveltségéből megújulást remélő alkotói és értelmezői rendszer. A bartókiság mint szemlélet- és alkotásmód az emberi lélek civilizációk során elhalványodott mélységeinek a felkutatására, a modern kultúrába való bevonására irányul, melynek során az ősit, a régít ütköztetve a jelenkorival, a létrejövő disszonanciákat legyőzve új, magasabb rendű harmónia keresése a művészi tevékenység célja. A „tisztá forrás” elképzelés, azaz a jelennel szemben a múltba, a kultúra alaprétegeibe tekintés természetesen magában hordoz egy alapvető morális elhatárolást. A jelen hiányokkal, hibákkal terhes, vele szemben jelenik meg a régiség mint érintetlen, feltételezett megújító, a káros hatásoktól megszabadító értéktartomány. A szintézis a kontinuitást szolgálja: az időfolyamatban

7 Vö. S. Varga Pál, 506.

8 Kiss Ferenc: Az egység akadályai. In *Kortárs* (1991/9).

kibomló kollektív értelmesség hagyománytörténetébe való beilleszkedés szándéka vezérli, amolyan időszegző, magát a történet lényegét megragadni kívánó alkotói ambíciótól indítva. A bartókiság részben a remitologizáció vonulatához is illeszthető minta: egyes műveiben mitologikus modellt alkot, melyek diffúz tartalmakat sűrítve, reális, történelmi és mitologikus elemek, mítosztípusok egybehangelésével a teljes létezés megragadására, a világegész s abban az emberi léthelyzet megértésére tesznek kísérletet.

A múlt felé fordulás azonban más jellegű, mint korábban a népiesség programjában! A közelítősmód nem egy eleve adott, evidens közösségi fundamentum talajáról történik, hanem a személyes érdeklődő kíváncsisága ösztönzi. Csoóri Sándor vallomásosan rögzíti, hogy ő a modern költészet irányából jutott el a népi kultúrához.⁹ Útja egy identitáskrizisből való kitörés ösvényén át vezet, egy új egyetemesség-eszme jegyében zajló önteremtő folyamatot jelenít meg. Csoóri azt emeli ki, hogy a népi és a primitívnek nevezett kultúrák egyenrangúak az írásos, történelmi kultúrákkal, sőt a modern költészet őspéldái, előképei. A szemlélő a régiben, a sajátosban az egyetemes ősképet látja meg. A már emlegetett „tisztá forrás” az emberi természet mélyén rejtőző evidenciák neve. A költő számára „az idő összeértek”. Ahogyan írta: „az igazi haladás: nem az egyirányú előretörés, hanem a minden irányú kiteljesedés. Dolgunk tehát élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének közepében.”¹⁰

E gondolat jegyében az esztétikai értéket visszkapcsolja a kollektivitáshoz. A mű létrehozása mindenekelőtt teremtés. Csoóri Sándor példájában jól megfigyelhető az a nyelv szemlélet, amely a bartókiság lényegi sajátja. Kiindulópontja az átélt valóság és az elmondható, megosztható tapasztalat közötti távolság.¹¹ A nyelv uralhatatlansága, felülvizsgáltra, megtisztításra, az „elhallgatott” jelentések feltárására sarkall. A „valódi”, az „eredeti” jelentés, a személyes igazság közölhetősége feltételezi azt a nyelvi közösséget, melyben a megértés, sőt az egyetemes lehetőség adott. A szubjektivitás közvetíthetősége egyben kollektív azonosságot is létrehoz a jelentések közös birtoklásában. S mivel az esztétikai változatot tartották Csoóriék az anyanyelv legigényesebb, legmagasabb szintű változatának, ezért természetes folyamánként lehet értékelni azt a felfogást, amely az irodalom számára közösségi feladatokat tűz ki: közösségteremtést, a teljességigény megszólaltatását, az azonosságkeresés lehetőségét. Mi több: a személyes igazság kimondására való törekvés az azonosság megtalálásának a feltétele is. A nemzeti szellem – hagyomány, történelmi érzék, érzések és gondolkodásmód önálló rendszere – az az identitáskategória, ahol az állítások értelmet,

9 Csoóri Sándor: *Tenger és diólevél* (1994).

10 Csoóri Sándor: Élni az idő közepében. In *Tenger és diólevél*

11 Csoóri Sándor: *Közeledés a szavakhoz* (1973).

igazságstatuszt nyernek. A személyesség akarása, a nyelv szuverén teremtése a kollektív nyelvi részesezés birtokán belül kap értelmet. Nagy László volt az az alkotó, aki a határokig vitte a nyelvbe vetett bizakodást. Hitt abban, hogy hatalma van mondandója fölé, sőt meggyőződéséként vallotta, költőként azonos a szóval.¹² A költészet erejével – remélte –, eljuthat a titkok föltárásáig, annak kimondásához „ami még nem létezik a világban”. A nyelvi világteremtő erő hangoztatása a szubjektív aspektust engedi érvényesülni a nemzeti összetartozás kétségbe nem vont egységében. A kollektivitás az individuális hozzájárulás nélkül értelmét veszti. A teremtő alkotóaktus a nemzeti klaszszicizmus idealizációjával szemben nem a múlt tekintélyben találja meg az esztétikum igazolását, hanem a már létezőből nyit perspektívát a lehetőségre.

Ismeretese a bartóki modellel szemben felhózott kifogások: képviselői képtelenek belátni az értelemlakítás nyelvi megelőzőtségének következményeit, a nyelv és beszélő viszonyát reflektálatlanul az eszközhasználatra egyszerűsítik, a személyiségfelfogás naivnak minősített karteziánus hagyományát vizslik tovább, elismerik a művészet politika és ideológia alá rendeltségét, távol maradtak az európai irodalom fő irányaitól a létezelméleti kétely megértésében, a világra csodálkozás naivsága jellemzi őket, a közösségmagyarázatot és a történelemértelmezés egysíkú jellege, a személyiség kérdéseinek háttérbe szorításával jár párban írásaikban. Ekképpen foglalható össze a kritika egy metafizikaellenes kultúrákritikára alapozott, a nyelvhasználat, a személyiségfelfogás és az identitástételezés krízisét megszólaltató, elvont teoretikus problémahalmazból hallható elitélő szöveg. Ám az üzenet csak részben esztétikai természetű, jól tapintathók benne a tragikus magyar történelem okozta sérelmek és veszteségek indulatai, s kihallatszik belőlük a kultúra- és világszemléleti harc verbális fegyverzőgése. Auktorai tagadják a világ egységes, teljességre törsz szemléletét. Elvetik a művelődés szerves folytonosságának a tudatát. A személyiség azonosságának, épségének fenntarthatóságával szemben mozgó identitásról, a szubjektivitás rögzíthetetlenségéről beszélnek. Az énszemlélet közösségi megalapozottsága, illetve a kollektívummal való harmónia lehetősége ellen szólalnak fel. Megbélyegezik a nemzeti-közösségi autonómia elvét. Az individuális léttapasztalat és a nemzeti közösséggélmény minduntalan oppozícióba kerül általuk. Viszonylagosítják az értéktudatot, elbizonytalanítanak minden, az abszurdnak tekintett személyes léten túlmutatató értelemlerkesést. Számukra a nemzeti gondolat eredendően elnyomó, a személyes szabadság korlátozására szövetkezett eszmerendszer, kirekesztő, erőszakosan asszimiláló, homogenizáló struktúra. Ebből az értéktudat és a nemzeti jelleg (vagy egyáltalán kötődés) merev szétválasztása, kül-

12 Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt* (2011).

földi mintákat követő, individuális alapú műveltség-beli centrum és provinciális közösségi elvekre ragadó, bezárkózó periféria tételezése következik. Elképzelésekben az identitásukban meghatározhatatlan egységnek mozaikszerűen elrendező, laza kötelekekkel egymáshoz kapcsolódó kulturális hálózata váltja fel a kultúrnemzeti egységelvét.

A nemzeti vonatkozást a múlt szemétdombjára vető ún. diszkurzív vagy interpretációs tudománymodell szakítása az analitikus-pozitivistá igazság-felfogással és módszertannal teljesen megváltozott szakmai dialógust hozott magával az irodalomértelmezésben. A jelentések emberközpontú, egyetlen igazságot elérni kívánó eredetének tagadása, a szubjektum-objektum viszony meghaladása egy szüntelen újraképződő világtapasztalatban, mozgó identitásban, azonosságillúzióban való gondolkodás teljesen más esztétikai viszonyulást eredményezett. A megértés immár arra irányul, hogy az esztétikai viszonyban hozzáférhető nyelvi, illetve mediális közvetítettségek tanulságait egy elvileg meghaladhatatlan belátásban rögzítse. Úgy fogadja el az írott szöveg kiküszöbölhetetlen „antropológia érdekelségét”, hogy minduntalan annak felülvizsgálatát is adja, mondván: az emberi racionalitásnak és világtapasztalásnak nincs objektív, időtlen fundamentuma. Az emberi érdekelségű értelemlerkesés kizárólag saját rögzíthetetlen köztes létben, a szöveg felkínálta időleges érintkezésben, a közvetítő rendszer általi behatároltságban lehetséges.

Én ebben a paradigmában a nemzeti irodalomszemlélet számára nem látok különösebb tudományos megfelelési kényszert. Ezt a sajátos létszemléleti, világnézeti gondolkodási módot vagy respektálja valaki vagy nem. A választás lehetősége fennáll, hiszen a diszkurzivitás elfogadása nem magasabbrendűbb világmagyarázatot, mint akár a vallásos világgép. Egy autóreferenciális rendszerrel van dolgunk, mely az öncélú individualitás gyakorlatát jelenti, s amelyre szükségszerűen hat az önmagába zárt rendszer entropiója: a regresszív logika, az apóriák csapdjából kitörni képtelen gondolat a nyelvi létmód autonóm alakításának a felbomlásához vezet. A jelentés és az identitás negatív felfogása az irányadó: csak emlékét hordozzák a korábbi metafizikai struktúrákban kapott értelmüknek. Önfelszámoló logikai felépítményeken kívül mást aligha kínálnak nekünk. Az élet abszurdításán nem látnak túl. A saját egzisztencia ebben a beállításban reménytelenül céltalan, megértésére nincs külső okozati magyarázatot vagy igazolás, a véges létezésbe vetettsége és bezártsága teljes. Képviselet a kulturális nihilizmus dohos levegője veszi körül.

A nemzeti irodalomszemléletet nem szükséges, mert nem is lehet ehhez igazítani. Teljesen reménytelen az az átgondolatlan, naiv kísérletezés, amely egy olyan paradigmához akarja társítani egy nemzeti

A költő hazája napjainkban¹

Haza- és nemzetkép(zet)ek a kortárs magyar lírában

Közismert tény, hogy a magyar irodalomnak évszázadokon keresztül rendkívül fontos szerepe volt a nemzeti öntudat erősítésében, a nemzeti önismeret elmélyítésében, s hogy irodalmunk egyik meghatározó vonulatának a nemzeti felelősségtudat volt az ösztönzője. Az is köztudott, hogy a magyar lírai hagyományok egyik legerősebbike, Bornemisza Péter *Siralmas énnéköm* kezdetű versétől, Balassi Bálint verseitől, évszázadokon át a nemzetföltés, a nemzeti sorkérdésekkel való szembesülés. Ez a közösségi felelősségértől áthatott, a közéleti, politikai kérdések iránt fogékony költői magatartás eredményezte az ún. hazafias költészetünket, azoknak a verseknek a hosszú sorát, amelyek alkotói egyrészt a haza, a magyarság kérdéseit fogalmazták meg, rendre élükre állítva, másrészt a maguk viszonyát igyekeztek kifejezni az aktuális hazához, illetve az általuk tételezett hazafogalomhoz, hazaképhez. Ez igen gazdag vershagyományból hadd emeljem ki most csak Arany János: *A költő hazája* című versét, amely ugyan nem feltétlenül tartozik a költő legnagyobb versei közé, de éles és elgondolkodtató kontrasztja lehet a későbbiekben idézett kortársi versek egy jó részének: „Széles világon nincs népe” s hona – csak egy! // Innen, hogy ő e népet és hazát / Szeretni tudja kimondhatlanul (...) De bár fogy a nép és hazája pusztul, / És a jövődő hallgat, – nem felel, / Bár keble csak bánat dalára buzdul: / Honát a költő mégse’ hagyja el.”

A XX. század utolsó évtizedeinek magyar líratörténeti változásai (például az ún. nyelvi fordulat), a kedvezőtlen irodalomelméleti környezet és az irodalmi életen belüli pozícióharcok eredményeként a közösségi, közéleti elköteleződésű líratípus elbizonytalanodott, háttérbe szorult, kevésbé vált láthatóvá. A rendszerváltozást követő években

még inkább, mivel a politikai élet teljes szabadabb válása az irodalmat valóságosan megszabadítani látszott némely kényszerűen vállalt feladatától. A rendszerváltozás felemássága, ellentmondásossága, negatív következményei, általános és konkrét jelenségei, eseményei valójában ismét sok alkotót készítettek a nagy múltú hagyományokat követő lírai önkifejezésre és a haza állapotáról versben fogalmazott véleményalkotásra is. Az irodalmi műnemek közül a líra képes a leggyorsabban reagálni a való világ eseményeire, a létezés közösségi és magánérdekű aktualitásaira, s ezzel költőink közül sokan éltek is, csak az irodalmat sújtó általános figyelemdeficit következtében a legutóbbi hónapokig ez nem vált köztudottá, még az irodalmi közbeszédben sem.

Természetesen nem volt igaza Radnóti Sándornak és Bán Zoltán Andrásnak, amikor a magyar politikai költészet jelenkori hiányáról, a „nagy magyar hagyomány” elsorvadásáról értekeztek az ÉS hasábjain (*A magyar politikai költészetről*, ÉS, 2011. 08. 18. 9–10.), ezért szóltam hozzá *A létező magyar politikai költészetéről* című vitairattal, és bizonyítottam számtalan példával az ellenkezőjét. A hetekig zajló hozzászólás-sorozat ráirányította a kérdésre a figyelmet, különböző más médiumok is tematizálták, kerekasztal-beszélgetéseket tartottak, a *Litera.hu* verspályázatot hirdetett, s mindezek hatására újabb és újabb versek is születtek. Az elmúlt hónapokban már-már divattá vált a közéleti-politikai versírás, mintha egyre-másra éreznék úgy az alkotók, hogy nekik is meg kell írni a maguk efféle versét („A szegényverset meg kell írni” – fogalmazott Kenéz Ferenc már 2007-ben – *A szegényvers!*), sőt, néhányan láthatóan egészen ciklusnyi, illetve kötetnyi verset is írtak már (például Erdős Virág, Markó Béla, Szálinger Balázs). Az idei Ünnepi Könyvhétre pedig a Magvető Kiadó egy antológiába gyűjtve kiadta 64 szerző 172 versét, *Édes hazám* címmel (Bárany Tibor szerkesztésében, 1991-től napjainkig ívelően). Az antológia látványosan bizonyítja, hogy Radnótiék és mindazok tévednek, akik azt gondolták, állították, hogy Kemény István:

¹ *Az Irodalmunk visszahódítása. Irodalomértésünk helyzetéről és a nemzeti szempontú irodalomértés esélyeiről* címmel a Könyves Szövetség által a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. II. 14-én rendezett konferencián elmondott előadás itt-ott bővített változata.

közösség értéktudatát, amely attól eleve elzárkózik. A magyar recepcióesztétika kánonjainak nemzeti szempontok szerinti kiegészítése félreértésen alapul: azok más célú struktúrák. A medialitásra való visszatérés mostanában kibontakozó kultuszát sem tartom megkerülhetetlennek. Az irodalomnak mindig is voltak hordozói, közvetítő eszközei. Ezek nyilván hatnak az irodalom mibenlétére is. Ám, annak a kérdésnek, hogy mit tekintünk irodalomnak – mint arra már utaltam – nincsenek univerzális ismertető jegyei, a válasz hagyomány és döntés kérdése. A digitalizáció uralma csak addig érvényesül az irodalmiság fölött, amíg érvényesülni hagyjuk. A határ kijelölése a kezünkben van, s ebben a kijelentésben nincs semmi kizárólagosságra törekvés. Bárki kijelölheti tájékozódásának határait. Más szempontból a struktúrátlanság, a valóság és a fikció, az értékes és értéktelen szétválasztására képtelen internetvilág a minőségkövetelmény elhárításával leginkább a mai értelemben vett irodalmiság elpusztítását hozhatja magával – amennyiben benne a feltartóztathatatlan korszerűséget csodáljuk. Ne tegyék! A változás nem problémátlanul hordozza magában a jót, a követendőket.

A józan belátásra apellálva két megfontolandó szemléleti vonásra azonban szeretném felhíni a figyelmet. Annak elfogadására, hogy az esztétikai tudat elsődleges meghatározója saját, nyelvileg közvetített kulturális feltételezettsége, illetve a történetiség elvének igazságára. Ezeket az igazságokat a közösségi jelleggel összekapcsolva a magam számára a *részesezés esztétikájában* fogalmaztam meg.

Az esztétikailag értékes az *azonosságban* ragadható meg. Abban a *részesezésben*, melyben a szöveggel szembeesülő befogadó önmaga behatároltságán felül emelkedve átérezheti kulturális azonosságát, anyanyelvéhez való odatartozását, s általa jussát egy önmagán túli, ám tőle nem elválasztott értelemből. Az esztétikum léte ugyanis közösségi eredetű ráismerés, de az egyéni alkotóerőre, a kivételes nyelvi kompetenciára utalt. Az irodalomfelfogás nemzeti jelzője számomra az a saját kulturális tér, melyet a saját világ körülhatárolásának igénye, az otthonra találás vágya segít létrejönni. A nemzet egyben a személyes sorson túlmutató, a kollektivitásban megragadható hagyománytörténésnek a neve is. Történelme és önértéke van. Mind eredetében, mind céljában nyitott gondolati felépítmény. Nincs

elvileg megragadható origója, s a közösségi értelemteremtés elméletileg ugyancsak lezárhatatlan folyamába illeszkedik. Az azonosságban kifejeződő szépség elszakíthatatlan a feltételezhető igazságtól. Az önmaga történetiségében céljához érő azonosság feltétele a bekövetkezés lehetősége, vagyis az igazságban való részesezés esélye. Az igazság nem hipotetikus vagy menthetetlenül relatív. Ám kisajátítása, teljes birtokba vétele lehetetlen. Csak a részesezés esélyét kínálja fel, mert történő folyamat. Az értelem kibomlik az időben. A múlt pedig mindig lehetőséget ad az időben zajló igazságtörténés megragadhatóságára. Az egyéni cselekvés emlékezete döntően a nemzeti hagyományban kap helyet és értelmet, létének mementóját tőle remélheti. A nemzettudat a személyes azonosságtudatok kollektív igazsága. Saját igazságai a közösségi emlékezetben öröklődnek a jövő nemzedékei számára.

A nemzeti irodalomszemlélet számomra azt jelenti, hogy az irodalom kollektív jellege az identitás nyelvi-kulturális befolyásoltságából és a sajátnak tekintett hagyománytörténéshez való odatartozásból magyarázható. A nemzeti jelleg a maga folyamatában hozzáférhető valóság. Az esztétikai befogadás valójában azonosságtapasztalat, s így kettős arculatú: kultúráközi alakzat és saját hagyomány együttese. Részben megtanult örökség, részben mindig formálódó, akaratlagos, párbeszédre, interakcióra utalt cselekvés: a közösségi azonosulás, az elfogadás, a megértés, a kölcsönös elismerés vágya motiválja. Az a hatás vált ki szépségérzetet, amely eddig a maga különös megfogalmazásában nem ismert igazságra találás lételményét közvetíti, s azért asszimilálható, tehető az azonosságtudat részévé, mert vágybeteljesítő is: a megértés közösségi természetének átélését teszi lehetővé. Az önmeghaladásnak azt az élményét nyújtja, mely a személyes értelemkeresés visszaigazolása által megerősíti az egyén közösségi elfogadását, azaz saját világában megtalált helyét. A legrövidebben azt mondom: szép az, ami azonos önmagával.

Alkotás és befogadás viszonyában a nyelv lehetőség tartalma kerül előtérbe. A nyelv nem emberi viszonyokon túli semleges tartomány, a szférákba látó intellektusok elíziumi mezeje. Ellenkezőleg: dinamikus, élő valóság. Képes kioldozni az egzisztencia praktikus kötelékeit. Szabadító képessége van.

Éljünk vele!

Búcsúlevél és Térey János: *Magyar közöny* című válaszerse valami korszakosan új jelenség (vagy annak kezdete) lett volna. Hogy mennyire elterjedt ez a tévképzés, annak már egészen komikus példája, amikor a *Népszabadság* kritikusa, Nyerges Gábor Ádám az *Édes hazám* kötetéről szólva ismételteti: „Az persze más kérdés, hogy mielőtt Kemény és Térey, majd nyomukban több tucat költő (újra)felfedezte magának a magyar társadalmat, mint olyat, miért nem volt (legalábbis mennyiségileg) jelentős és főképp a mostanihoz hasonlóan sikkes dolog a haza édes, avagy más ízáryalatának mibenlétéről verselni és vitatkozni.”² Komikus, ugyanis az elmúlt két évtized verseiből készült válogatás többsége éppen hogy a haza állapotáról beszél, s legalább 50-60 vers konkrétan, szó szerint emlegeti a hazát, az országot, s a benne lakókat. Az összeállítás megdöbbentő, de legalábbis elgondolkodtató tapasztalata éppen az (még így is, hogy legalább feleannyi hasonlóan érdemes verssel ki is lehetne egészíteni, a továbbiakban igyekszem is majd néhánnyal³), hogy az elmúlt két évtizedben milyen nagy hangsúlyt kapott költészetünkben ismét magához a hazához való viszony artikulálása.

A demokráciában, a privatizációban, a kapitalizmusban, a Nyugatban stb. való csalódás, a szabadsággal kapcsolatos illúziók elvesztése, a társadalmi különbségek és feszültségek hirtelen megnövekedése, a politikai, szellemi táborok közötti küzdelem kiéleződése, a nemzeti egység hiánya, sőt a végletes megosztottság megtapasztalása általában, az egyes nagyobb jelentőségű politikai események, például egy-egy kiábrándítónak tűnő választási eredmény, a 2004-es népszavazási kudarc, az őszödi beszéd, a 2006-os rendőrrattak pedig konkrétan is alkalmat adtak a kortárs költőknek arra, hogy versben adjanak hangot többnyire az elkeseredésüknek, kiábrándulásuknak, felháborodásuknak. Ami érdekes, hogy a társadalmi, politikai problémák a különböző világnézeti költőinket, politikai értékjavasutásaik előjeleitől függetlenül, gyakran éppúgy magával a hazával, a néppel, nemzettel kapcsolatos állásfoglalásokra, minősítésekre, ítélezésekre inspirálták. Ennek több oka is lehet, egyrészt van az az említett évszázados költői hagyomány, amelynek jellegadó alkotásai mindannyiunk tudatában ott élnek és működnek, így a költőinket is akár reflexszerű megoldásokra is készíthetik. Másrészt a lírai kifejezőmód szükségyszerűen él a sűrités, az általánosítás, a szimbólumhasználat eszközeivel, a haza fogalma pedig egy olyan összetett, általános költői toposz,

² http://nol.hu/kulit/edes_hazam_nagy_setet_keseru_massza (2012. 11. 09.)

³ Meg is adom a versek leőhelyét majd, amikor nem jelölöm külön, az a vers az *Édes hazám* (Szerk.: Bárány Tibor, Magvető Kiadó, Budapest, 2012) című antológiában is hozzáférhető.

amely úgy tűnik, képleken formázható, akár még aktuálpolitikai üzenetek felszívására is használható. Harmadrészt, az elmúlt két évtized rendkívüli súlyú társadalmi, politikai változásai következtében számosan érezheték úgy költőink közül, hogy a hazához való személyes viszonyuk megfogalmazása vagy újrafogalmazása nem egyszerűen költői feladat, de megkerülhetetlen egzisztenciális kérdés is számukra.

Kemény István: *Búcsúlevél* című verse leginkább talán azért keltett olyan nagy feltűnést, mert a szerző ennek az egzisztenciális tételnek a költői artikulálása során a radikális és véglegesnek látszó szakítás gesztusáig jutott („Hozzád öregszen és belehalok, ha / most téged el nem hagylak. // Amíg élek úton leszek: / használni akarom a szívemet. / A fejemben szóal majd meg, ha csegetsz, / édes hazám, szerettelek.”). Az elterjedt felületes álláspontok ellenére azonban egyrészt nem olyan újszerű magatartás ez mégsem, még az elmúlt két évtized lírájának kontextusában sem, másrészt és ugyanakkor nem is általánosítható, mellette a hazához való viszony más karakterű változataival nemcsak az elmúlt két évtizedben, de ma is találkozhatunk.

A kilencvenes években gyakorta még az ellenkezőjével is, a haza melletti hűség megfogalmazásaival, például Gergely Ágnesnél, akit akkoriban versei tanúsága szerint erősen foglalkoztattak a nemzeti múlt tanulságai (*Messzi ország, Zrínyi Miklóshoz, Egy határszéli temetőre*), s aki éppen 20 évvel ezelőtt az *Izabel és Ferdinánd 1492* című versében azt írja: „Mert – Ferdinánd és Izabel – / az embernek egy haza kell / ha tejet ad az anyamell, nem kutatjuk, honnan a tej.”, s szintén 1992-ben a *A 137. zsoltár* címűben így fogadkozik: „Hát kihűlt jobbon legyen rá az ámen, / ha elfeledlek egyszer, Jeruzsálem.” Vagy Buda Ferencnél, aki, az antológiában nem szereplő, *Himnusz haza* című versében sokrétűen vall arról, mit jelent számára a teljes világnívó táguló „Homok-haza”, s miért vállalja vele minden ambivalens érzése ellenére a sorsközösséget: „Homok-haza Szikföld-haza / múltam és jövőm halmaza (...) Emlőd öled horpad-dagad / tulajdon kölyked megtagad / (...) Horpad-dagad emlőd öled / Hol van hazám Tekívuöld”⁴. Jellemző azonban, hogy a következő évek során a kételyek benne is egyre csak szaporodnak, ahogy az antológiában szintén nem szereplő 2002-es *Isten szalmaszálán* című vers elárulja: „Mégis: egyre marnak / ordas kételyek: / ápol s eltakar? vagy / élve eltemet?”⁵ Lászlóffy Aladár a kilencvenes évek végén is szilárd hittal kérdezi és vallja: „Látod-e, babám, látod-e hazám amottan azt a zászlórúd-hegyet? (...) Pedig azt a zászlórudat én a történelem négy sarkában

⁴ *Isten szalmaszálán. Buda Ferenc legszebb versei.* Forrás Kiadó, Kecskemét, 2006. 115–119.

⁵ Uo.: 171.

is elhordom. / Még nagyon sokáig.” (*Üres a zászlórúd*, 1998); „mégis enyém ez az ország” (...) ezért vagyunk ott azon nyomban / mindenütt, múltban, mindenségben”) (*Haza-hármas*, 1999). A kilencvenes években a rendszerváltoztatás utáni világról verseiben kegyetlenül illúzióatlan képeket mutató Nagy Gáspár 2000-ben megírta a *Symphonia Ungarorum*ot is, és az *Ezredváltó sorok Illyés Gyula epítáfiumához* című 2003-as versében is a magyar sorssal való költői azonosulás és a hagyományos feladatvállalás mellett tesz hitet: „Ha szétszóra is bár... / komor homlokredőkben / a fénylő gondolat: / merész hídként ívelni át / olykor magunk fölött is / bizony nem kis trouvaille: / magyarban óvni a magyart (...) talán nem vész el magyarként / ha költők idegszájai / bújtatják hű szavait / nézd hogy lengnek a szélben a nádban: / bujtogatják újra a jövőt s a valót.”⁶

De hogy minden későbbi kétely, további csalódás és újabb keletű trendiség ellenére a haza melletti hűség vallomása még ma is éppúgy lehet hiteles, mint 200 vagy 20 évvel ezelőtt, arra jó példa Kiss Judit Ágnes *Kesergő* című verse (az antológia utolsó előtti darabja): „Hazám, édes hazám, / Szeretöm és anyám, / Velem rosszul bántál, / Jaj, de megaláztál. (...) Nincsen hová menni, / Nem véd téled semmi. / Halálra, örökre / Hozzád vagyok felte.” Egy ilyen költői viszonyulás, persze, nem felmutatandó, tematizálendő azok részéről, akik a harcos közéleti-politikai líra mai feltámasztását szorgalmazzák, mivel vele nem támogathatók meg aktuálpolitikai céljaik. Mint ahogy Nadasdy Ádám Kemény Istvánnak és társainak írott válaszerisével sem: „hazánkban, fiúk, nem szabad csalódni, / mert olyan az, mint az édesanyánk (...) a lába közül bújtatok elő, / s a szaga végig ott lesz rajtatok.” (*A hazafüti hűségéről*, 2011).

A kilencvenes évek közepétől szaporodtak meg azok a költői jelzések, amelyek a haza sorsával és a haza lakóival kapcsolatos aggodalmaknak, fenntartásoknak egyre szenvedélyesebben hangot adtak. Baka István például már 1995-ben: „eldobható / papír zsebkező ez az ország / belefűjják szerencséesebb hatalmak / a finnyás Európa minden mocskát (...) országnak ország még hazának árnyék / itt rég nem halni itt túlélni kell” (*Üzenet Új-Huligániából*). Orbán Ottó 1994-ben a rendszerváltozás előtti és utáni világot összevető *Az egyiptomi rabság* című „államelméleti ódá”-ja végén azt állítja: „mert nincs sivatag, sem negyven év, sem szabadulás: mi vagyunk, mi magunk Egyiptom.” Sőt, már *Az inga és a kút* ciklusa *A nép, az istenadta nép* című 1993-as darabjában megfogalmazza a magyar nép cselekedeteivel kapcsolatos kérdéseit: „Melyik is isten adta nép? Amelyik azt kiáltja: „Esküszünk!” / Vagy az, amelyik részegen kizsuppolja Szabadszállásról Petőfit? / S ha mind a kettőt Isten

⁶ Nagy Gáspár: *Ezredváltó, sűrű évek*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 2003. 186–188.

adta?” S ugyanebből az évből származik Petri György *Kívül* című verse is, amely a jelen problémáit szintén a múltból véli eredeztetni: „kizárólag nünancaiban élt ez a nemtelenet”. A haza és a nemzet sorsát esszében, versben, a rendszerváltozás előtt és után egyaránt gyakran faggató Csoóri Sándor is így kérdez 1996-ban: „Ez hát az én országom? / Az én népem? / Ez az ide-odalökődő, / megfakult sokaság?” (*Ez hát az én országom?*) De már az előző évből származó *Badar vallomás a hazáról* című szonettben is, amelyben „Egy rosszul összegyúrt agyagasszony”-ként láttatja a hazát, hangot ad annak a bizonyos (Kemény István versénél említett) egzisztenciális tételből fakadó fájdalomnak: „Nekem / az életem volt. Csak úgy egyszerűen, ahogy / a kezem emelem most is; ahogy a szívem / esik hanyatt a sárban.” Később, immár a kétezres évek második felében az antológiában nem szereplő *Látomás fényes nappal* című versében is újra kérdezi: „Miféle ország az, / amelyikben ott él egy másik ország is? (...) a nagy omlás alá temetett halott!”⁷, a válogatásban szintén nem szereplő *Elkártyázott köpenyben* pedig az új hazakeresés gondolatát veti el: „Hol találhatnék megint / új otthon s új hazát magamnak? (...) Sehol! Sehol! – dörmögi hátam mögött / egy zúzmarás hang – hisz elkártyázott köpeny / az egész ország, krisztusi gönc”⁸. A néppel, nemzettel kapcsolatos illúziókból való kiábrándulás hangjai szólnak Térey János olyan újabb verseiben is, mint a *Köztisztaság tér* (2009): „Ocsúra és tisztabúzára osztani / E daliás magyarokat lehetetlen”, vagy a *Magyar közöny*: „Főlpaprikázva, s megvezetve népem, / Nyakadban ízlésed szerinti úrral” (2011). Érdekes, ugyanakkor jellemző a mai magyar viszonyokra, hogy Csoóri és Térey elégedetlensége a néppel szemben hasonlóan morális talapaton áll, de ellentétes politikai motivációkkal, s ez más költők és verseik esetében is elmondható lenne. Szálinger Balázs kiábrándulásában talán kevésbé a politikai motivációk a meghatározóak: „Szeretnék egyszer egy népet megmutatni, / S megszeretni, hogy jót hazudjak róla. / Mert ez kevés ám – ehhez tartozni annyi, / Hogy azt hazudjam: van még esély a jóra.” (*Descriptio Hungariae*, 2011). Ritka a nem elítélendő végletekben gondolkodó és a mai magyarságról olyan összetett képet formázó vers, mint Marsall László: *Magyarnak lenni* című alkotása, (igaz, még) 1996-ból: „Magyarnak lenni: késlekedni / késmi: lapulni, bicskafenni, / fenni: fogat, gigát harapni, / harapni: bújni, megmaradni. (...) Magyarnak lenni: kúszni hátra! / berontani a zsákutcába, / és ki-kitörni mégis: „hátha!” / vagy kikötünk a másvilágban, / vagy besorolunk egy Más világba.” Szilágyi Ákos a *Végnemzeti dal* alcímű *Hol a haza?* című, 1999-es versében a maga hangjátékos módján keresi égen, földön a hazát, hogy végül

⁷ Csoóri Sándor: *Elkártyázott köpeny*. Helikon Kiadó, Bp., 2004. 364–365.

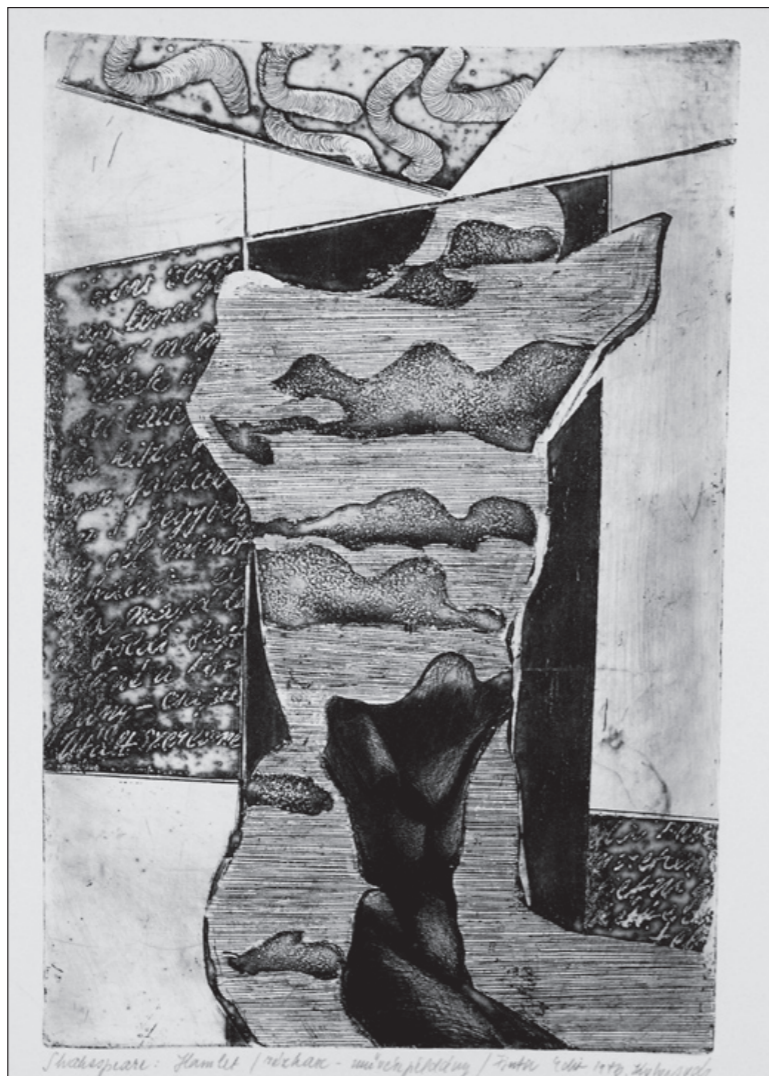
⁸ Uo.: 365–366.

vághatnak bele a hangjai, nem érzem komolyabb teoretikus összegezés szükségét (mint ahogy az esztétikai szempontrendszer bevonását is következetesen mellőztem az áttekintés során). Annyi talán mégis megállapítható, hogy a közösségi, nemzeti felelősségtudat, a közösségi sorsvállalás éppúgy működik kortárs költőinkben, mint a korábbiakban. Tehát, a magyar líra ezen nagy múltú hagyományvonalára tovább él, s jóllehet napjainkban költőink leginkább a magyar ember honvágyáról a hazában¹⁸ adnak jelzéseket, a szakítás, a hazatagadás mellett, a hazához való hűség élménye sem ismeretlen számukra. Nyitott kérdés ugyanakkor, hogy

18 Cs. Gyimesi Éva egy régebbi, 1986-os írásának és 1993-as kötetének címét kölcsönvéve.

Shakespeare: Hamlet (1974; rézlemez, aquaforte, mezzotinto, papír; 350x235 mm)

a nemzettudat erősítéséhez, a nemzet önértéséhez, a XXI. századi nemzeti önismeret reális talapzatának megteremtéséhez mennyiben tud hozzájárulni napjaink költészete. Az viszont biztos, hogy ilyen szempontból vallatva a kortárs magyar lírát, érdemi válaszokra csak akkor lehetünk, ha nem kiemelünk egyes alkotókat, alkotásokat, jelenségeket belőle, a magunk szája íze szerint, hanem az egészét, vagy legalábbis az élvonal egészét, teljességét vesszük számba. Ugyanis a különböző világnézetű és politikai értékeket valló költőink mindannyian a nemzeti közösség tagjai, a haza polgárai.

A társadalomkritika poétikája Buda Ferenc legújabb verseiben*

A magyar költészet 2011 tavaszán felfedezte önnön politikus hajlamát. A magyar költészet ezen alaposan meglepődött, mert addig abban a hitben ringatta magát – idestova két évtizede –, hogy ő oly makulátlan dáma, akinek patyolatfehér uszályába nem ragadhat bele a politika pora és sara. Vagy ha mégis, akkor kiutasítják az irodalmi szalonokból.

Nem látom értelmét felidézni azt a hozsannázást, amellyel a szalonok hoppmesterei köszöntötték a hófehér tisztaságát elvesztő dámát. A Radnóti Sándor, Bán Zoltán András, Nagy Gergely és mások cirkalmas üdvözlőkártyáit bárki elolvashatja – egyoldalúságuk, mondhatni hovákságuk miatt alkalmatlanok arra, hogy tartalmas irodalomkritikai vita tárgyává váljanak.

Ugyanígy csak utalok azokra az irodalomtörténeti kijelentésekre, amelyek szerint a magyar költészet legmélyebben gyökerező hagyományvonalára a közösségi érdekű, a nemzeti identitást és a politikumot minden korban szem előtt tartó ars poetica: Illyés Gyulától Németh Lászlón, Cs. Szabó Lászlón át Görömbei Andrásig sorolhatnám vég nélkül a neveket és idézeteket.

Arra vállalkozom csupán, hogy egy jelentős, bár nem jelentősége szerint számon tartott költészet közéleti-politikus verseire irányítsam a figyelmet. Buda Ferencről van szó, akinek a neve véletlenül sem hangzott el a politikai költészetet üdvözlő áriákban, annak ellenére sem, hogy Buda lírája a kezdeti pillanatoktól, mondhatni sorsszerűen kapcsolódott össze a magyar történelemmel, s a nyomtató ló szemellenzője (és kulturális abrakzsákja) kellett ahhoz, hogy valaki ne vegye észre, az ezredforduló tájékán milyen fontos és jelentős közéleti versek kerültek ki a költő tolla alól.

Mára széles körben ismertek a körülmények, hogyan szólt bele a történelmi valóság a fiatal Buda Fe-

renc emberi és költői sorsába. Három, 1957 novemberében írott verse miatt egy év börtönbüntetésre ítélték. A levert forradalmat sirató versei hozta sötét sorsfordulat nem tartotta vissza attól, hogy a börtönben is politikai verseket írjon – cigaretta- és vécépapírra –; ezek a művek csak a rendszerváltoztatás után kerültek napvilágra. A költői pálya kezdete gyakorlatilag három és fél évtizeden át homályban maradt. A diktatúra politikájával való konfrontálódás verseit Buda *Túl a falon. Az én ötvenhatom* című kötetében gyűjtötte össze (Holnap Kiadó, 2006). (Érdeemes volna egyszer összehasonlítani másik két kiváló költő gyűjteményével: Nagy Gáspár „...nem szabad feledNI”. *Verseik – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára*, Ágh István pedig *Októberi fogadalom* címmel gyűjtötte egybe 1956-hoz kötődő verseit. Mindhárman valamilyen formában 1956 és azt követő megtorlás és terror áldozatai – emberi sorsuk szétválaszthatatlan költészetüktől.)

A Kemény István *Búcsúlevele* után kialakult hurrá-hangulat és parttalan ál-vita miatt azonban most fontosabbnak tartom Buda Ferenc költészetének azt a szeletét megvilágítani, amely szorosabban kapcsolódik Kemény, Térey János, Erdős Virág, Schein Gábor és mások újdonsült „rendszerkritikus” verseihez. Mert nincs új a nap alatt: hiába állítja Radnóti Sándor, nem Petri Györggyel kezdődött és végződött legújabb költészetünk közéleti-politikai hangoltsága. A '90-es években Nagy Gáspár, Orbán Ottó, Baka István, Kiss Benedek, Ágh István és sokan mások írtak jelentős közéleti verseket. Buda Ferenc esetében pedig ez a verstéma – illetve a rendszerváltoztatás utáni társadalmi-politikai folyamatokkal való elégedetlenség – a költői attitűd megváltozását is eredményezte: a keveset író költő hirtelenjében mind gyakrabban érez késztetést a szólásra; verstípusai is gazdagodnak, és szinte mindegyikben teret kap a kritikus hang.

Szembetűnő a minimalista kisformák és a hosszabb, bonyolultabb kompozíciók váltakozása. Mindegyik alkalmat ad Budának egy olyan költői identitás kialakítására, amely – távolról sem „váteszi” igénnyel

* *Az Irodalmunk visszahódítása. Irodalomértésünk helyzetéről és a nemzeti szempontú irodalomértés esélyeiről* címmel a Könyves Szövetség által a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. II. 14-én rendezett konferencián elmondott előadás írott változata.

– magától értetődőnek tekinti, hogy az ember társas lény, közösségi vonatkozásrendszerben formálódhat csak meg sajátos arcéle, individuuma.

63 *haiku* című versciklusa Kányádi Sándor körörműveivel rokon: a haikuból kisebb, címmel ellátott egységeket hoz létre. Akár Kányádinál, nála sem a haiku ősi hagyománya éled újjá (kivétel az [Évszakok] kicsiklusa): jellegzetesen magyar versformát kovácsoltak a haikuból ők ketten, hermetikus természeti képek helyett társadalmi problémákat villantva fel tömören. A hagyományosan szűkszavú, minden cirkalmasságot kerülő Buda Ferenc-i líra ebben a formában saját lényegiségét ragadhatta meg: a végletekig lecsupaszított, sallangmentes versnyelv egyként alkalmas ontológiai és társadalmi problémák szentencia-tömörű megragadására. A létfilozófikus haiku-füzérek is a mi-tudat felől vetik fel kérdéseiket. Az [Élet] „Pillanatlétünk” tudatosítása, az [Idő] és a [Történelem] az ember esendő kicsiségét gondolja újra.

A [Civilizáció] három haikuja a földi apokalipszis folyamatát idézi fel. Az első a mű-előtag ismétlésével, majd a szekvencia végén egy remek szóleleménnyel jelenünk szatirikus rajza: „Műkő. Műselyem. / Műszív. Műméz. Művirág. / Műtét és műtett.” S a jelenben kódolt jövő: „letarolt erdők” s az „ember utáni” csend közelsége.

A [Gyorsulás] című haiku is egy remek nyelvi játékkal poentírozza történelmi és emberi lépték különbségét: „Szapora idő: / mily hamar letelik egy / gazemberöltő!”

Egy másik, jellegzetesen Buda Ferenc-i kisforma (amelyet ajánlással is deklaráltnak Szécsi Margit nyomán visz tovább a költő) az anagramma. Még szűkebbre szabja a költő lehetőségeit, mint a haiku; itt tényleg csak az bontható ki, ami a nyelvben rejtetten bár, de eleve adva van. Ugyanakkor még nagyobb teret ad a játékoságnak, mint a haiku. A legjobb „lelemények” az evidencia ráismerés-szerű döbbenetével hatnak: 'így van, nem is lehet másképp'. A *Politika* „piti akol”, és „Aki lop: ti”. A *Minisztérium* pedig: „Imé, muri-szint, / mini ész. Mi rútl!” De olykor a törvényfeliratokként működő igazságok termékeny továbbgondolásra is ösztönöznek. Buda *Demokrácia* című anagrammái szarkasztikusan fogalmazzák újra sokunk élményét a demokrácia-deficitről: „A morc ideák? / Cár koma, ide!” (E gondolat kifejtését Falusi Márton tudományos esszéiben találhatja meg az olvasó, *Virágvasárnapi zsákbafutás* című kötetében.) Néhány darabja a ciklusnak aktuálpolitikai zsargonokat figuráz ki – tágabb társadalompolitikai érvényben. A *Jóletti rendszerváltás* többek között „Jovial társ, szender lét”, s még leleplezőbb látomást hív elő a költőben a *Lendületben az ország* szlogenje: „Ege: lenn. Űz, szart dobál. / Az dorgál – te ülsz benne.”

A harmadik, Buda költészetében szintén a '90-es években feltűnő kisforma a limerick. Mint az előző

példa is mutatta, Budának van érzéke az ízlésesen szabadszajú szókimondáshoz, ha szatírára hajló alkata – és az égbekiáltó társadalmi igazságtalanság vagy gazság – erre ösztökéli. A *Keringő* ciklusban összegyűjtött darabok – „tyúkszar közt hever a téma”, veti fel a [Prologus 2.] – társadalomkritikus szarkazmusa már a cikluscímet is ironizálja. S olyan társadalmi jelenségeket pécéznek ki, mint a karrier – „Pártkönyvvel: kamatos kinccsel / sok senki könnyen kilinccsel”, kezdődik a [Karrier 3.] –, vagy geopolitikai helyzetünk. A [Kélet-középl] – Babitsot is travesztálva – a nemzetért való aggódás kifejezése – szokatlanul frivol hangon:

Lám csak, mint afféle „kislép”,
jól reáfaragunk ismét.
Kucorgunk, haj, komám,
Balkán hús balkonán,
seggünkbe nyomják a klistélyt.
(Nálunknál balekabb nincs még.)

Szintén a limerickek közé sorolható a *Triptichon Pannóniából*. A „KAF-nak, szeretettel” ajánlású hármas stílusimitáció: Kovács András Ferenc nyelvi játékeit idézi, ritka, különös hangzású idegen szavak váltanak ki olyan kettősséget, amelyben az ódon elegancia válik anakronisztikusan neveltségessé, erősítve ezt a hatást a számdékosan keresett, több szótagos, nemegyszer humoros rímpárokkal.

A triptichon első darabja, a *Regressio Pannoniae* keresztrimes, hatodfeles és ötös jambusokat váltogató négy sorosokból épül fel. Precíz kidolgozottsága ironikus ellentétbe kerül zárszávalával: „Pannóniám, te tört cserépfazék.” Sokszor négy-, sőt akár öt-, hatszótagos rímek fokozzák a parodisztikus hatást: „ingyen is kijárok – dinnye kiskirályok”, „graciöz öntetű – eszi özön tetű”. Ezt a vásári kikiáltó hangütést erősíti fel a középső vers: a *Progressio Pannoniae*. A szonett formájú darab az egykori kuplerájok siratója – a progresszió ugyanis aligha nevezhető örvendetesnek: „Ma? Fürge talján s délceg teuton / száguld a szajhák-bésztegeton (...) / s a rozs között, hol elfödi a kurgán, / fertályidőnyt elmatat egy kurván.” A zárlat visszacseng az előző darab befejezésére: „Pannóniánk – maga egy kupleráj.” A *III. Agressio* a másságot fetisizáló társadalom gúnnyrajza, amely a zárlatban politikai fricskába fut ki: „Cseréld le hát Kevinre kis Katót / s zokon ne vedd, ha Jim is összefogdos: / voksára sandíts – az csupán a fontos.”

Ez a hármas limerick már átvezetés Buda Ferenc legújabb költészetének egy másik verstípusához: a félhosszúversekhez. A félhosszú- vagy hosszúvers a korai Buda-költészetnek is kedvelt formája (*Roham, Tanya-hazám*) – ám ezek még inkább meditatív jellegű, komor természeti képekből, tárgyias és metaforikus elemekből építkező művek; távoli rokonai az ex-

tenzivebb Nagy László-i hosszúversnek, s termékeny poétikai párbeszédet folytatnak Ratkó József félhosszúverseivel. Buda '90-es évekbeli félhosszúversei a limerickek hangütését viszik tovább; nem motívumismétlő-metaforikus építkezések, hanem az ismétlés, bővítés és felcserélés változatos retorikai eszközeiből és a *Triptichon*ból is ismert frivol, a bohózatig feszített rímelés hatásmechanizmusából nyerik sodró lendületüket. Karneváli, haláltánc jellegű önmagában társadalomkritika: a harsány, hivalkodó civilizáció, a marketing- és reklám-nyelvezet paródiája ez a játékoságban tobzó nyelv, amely mögött egy közösségi elkötelezettségű költői személyiség hallatlan fegyelmezettsége nyilatkozik meg.

A *Rigmusok a századra, századvégre* már a címével is előjelzi a karneváli hang poétikáját. Bokorrimes négy soros strófa adnak ki egy-egy kisebb, csillaggal elválasztott egységet. Jelen és történelmi múlt szembeállítás adja a vers gondolati ritmikáját. A [Civilizáció] című haiku 'mű' előtagja tűnik fel itt is, a költői invenciót itt a hozzájuk társuló igék adják: „Egemen műfények másznak, / műmicsodák planétáznak.” A XX. századot summázó lakonikus számvetést – „ürül a lövészárkok. / Hurkot vetnek a határok” – az „Ez a század ilyen század” tautológiába oldott keserűsége tagolja. A „gazemberöltő” hármas összetételnek leleményét – és a Rákosi- és Kádár-korszak parancsra tapsolását – idézi az „ázunk tapsviharkabátban”. (Ennek a fajta szójátékunk Nagy Gáspár költészete az eredete.) A történelmi múltat még hagyományosabb eszközök elevenítik meg, de a bokorrimes monotóniája, ironikus játékossága itt is megteremti azt a költői távlatot, amely a veszteségeket nem párosszal, hanem a lemondás iróniájával sorolja. Jelenünk vásári kisszerűségét fokozott nyelvi invenció, a bővli reklámszó és a bazári kikiáltók harsányságára utaló (és nem azt megismétlő!) eszköztár érzékelteti. A társadalmi morál zuhlását – „ha az etikád rugalmas, / dolgoz lesz majd diadalmas” –, a jog és igazságosság arisztokratikus előjogát – „szőrfdeszkáin ím a jognak / újjagzadáék plébojognak” –, az emberi és művészi tartás hiábavalóságát – „Tökmindegy, hogy mollba', dúrba' – / az a menő, aki kurva!” – a költői hitvallás szerint csak a remény oldhatja. Remény abban, hogy az élet továbbadható: „Születek kiket garmadában, / hátha nem éltek hiában. / Magot a szerű porában – / hagyj utódod a világban.”

Efféle himnikus remény-hitet Buda további karneváli félhosszúverseiben hiába is keresnénk. „Lagzi (...) báli évad” forgatagát, afféle minden-mindegy alapon járt örült haláltáncot idéz az *Őszitánc*. A költői beszélő itt is afféle vásári kikiáltó, aki a táncban való részvételre buzdít. A trochaikus, kétütemű nyolcasok és hatosok szinte életre keltik a tánc dévaj ritmusát; a keresztrimes tiszta egybecsengése is a vásári olcsóságra utal, itt-ott pedig a kancsalrímek – „ögyelegnek

– gyalognak”, „pappal – sleppel” – fokozzák a biztatás mögötti szarkasztikus felhangot. Nemegyszer nominális felsorolások adják a vers elsőprő lendületét – nem minősítő jelzők, hanem az egymás mellé kerülő egymással ellentétes, egymást lefokozó minőségek hordozzák a költői ítéletet: „kanonokok kiskirályok / színarany koloncok / kápolnák és kuplerájok / pénz-pribék-tanoncok”. A vásári forgatagból nem hiányozhat az átváltozás motívuma sem. Buda haláltáncában ez is értékvesztéssel jár:

s lón jogörzséből jogorzás
szűzleányból céda
büntársból bizalmi portás
közvagyonyból préda

koszlott kócból úri kantár
ebdögből szalonna
szarból ház zsványból zsandár
édenből gyehenna

A „dies irae dies illa / solvet saeculum in favilla” refrénszerű visszatérése is azt erősíti, hogy a „polka valcer rock toborzó / sorra egy haláltánc”, amelyből a zárlat szerint nincs kilépés. Marad hát a buzdítás: „dies irae dies illa / fordulj egy utolsó / solvet saeculum in favilla / s add tovább a korszót”.

A *Tiborc tűnődik*, mint a cím is előrevetíti, részben külső nézőpontból láttatja a társadalmi zuhlást. Ám az eszközök hasonlóak: keresetten kimunkált párrímek, az argóból beszüremelő szavak, anaforák, sokszoros geminációs szerkezetek adnak lendületet a versnek. A kétütemű tizedfeles jambusok is egyfajta kataton hanghatást eredményeznek. A nyelvi játékok itt is az erkölcsi zuhlás leleplezői: „az lesz vátesz, aki lóvá tesz”; „mielőtt még adnád dedóba, / kölykedet is viszik adóba”. Az argóból jött vagy anakronisztikus idegen szavak halmozása elidegenítő erejű: „szajhákön csilámlik a flitter, / sarzsihoz jut sok kósza ritter”. Buda e verstípusában elvéve használ metaforát – ha igen, azt is a szarkazmus szolgálatába állítja: „s vélvén magát vezérhajónak, / vígan feszít vízen a hólyag”.

A vers zárlata még lehetségesnek lát valamiféle közösségi menekülést, összefogást – ám ez is védekező, reagáló jellegű, a kitarás, túrés metaforája: „így tehát, testvér, mi: Tiborcok / húzzuk összebb a gatyakorcot.”

A karnevalisztikus verstípus legjobb darabja a *Malom*. A cím, ha nem is műfaj-, de itt is hangnemejelző: négy soros szakaszok félrimes nyolcasai-ötösei őrlik, pergetik a szózuhatagot, az ezredvég társadalom látletét. A malom egyszersmind az e világi vásári forgatag – arctalan, kiismerhetetlen – működtetőjére is utal. Az alaphelyzet a Szécsi Margit *Címeréből* vett mottó: Szécsinél még evidens volt az individuum belső sérthetlensége („de én hálók a

A szorongás apoteózisa Finta Edit kiállítása és könyvének bemutatója a budapesti Vármegye Galériában*

Egy kiállítás megnyitására kaptunk meghívót szeptember végén a budapesti Vármegye Galériából, ám a meghívó nem megszokott, mert egyben jelzi, hogy a kiállításnyitást alkalmául egy monográfia bemutatója is. *Áttűnések*. Ez a címe a kiállításnak, s ezt a címet kapta a monográfia is. A képeket Finta Edit festette, s a kiadvány is – immár természetesen – róla szól. Nos, engedjék meg, hogy – tán kicsit rendhagyó módon – először a könyvről beszéljek, s ne a kiállításról. Azért kell a könyvről beszélni először, mert amióta kinyomtatott, ez a mostani az *első* kiállítása a művésznőnek, s végső soron *ez első* nyilvánosságra kerülése könyvének, még akkor is, ha ő maga már a kiadványt sokfelé eljuttatta, határon túlra is – természetesen Erdélybe –, s ami csak azért fontos, mert már eddig fantasztikus visszajelzéseket kapott... Ez a könyv ugyanis röviden, tömören, s megfontoltan is fogalmazva: *csoda*. Megjelenésében, tartalmával, s persze ezzel együtt varázslatos a könyv főszereplője maga, aki hihetetlen szívóssággal dolgozott ennek megvalósításán. Ez a könyv egy eddig is már hatalmasra nőtt életmű összegzése, amelynek a műtárgy reprodukciós egybefoglalása is kivételes, ám az irodalmi anyaga is. Mert manapság, ha egy kiadvány készül egy kortárs képzőművészről, akkor a legismertebb megoldás, hogy azt egy jeles művészettörténész szerkeszti, abban egy nagy bevezető tanulmány olvasható, s azt esetleg követi egy-két kisebb írás vagy recenziókból összeállított válogatás, a képanyag előtt. Finta Edit más úton járt. Először is: *ő maga* (!) szerkesztette, állította össze a kötetet és 1971-től követi nyomon saját pályáját, de egészen rendkívülien. A művek reprodukciói mellett, között rengeteg kisebb-nagyobb írás olvasható ugyanis, amelyek recenziók, kritikák, versek, levelek, elemzések, ajánlások, gondolatok, dedikációk, vendégkönyv beírások (!), sok-sok pályatárs-tól. Murádin Jenőtől Banner Zoltánig, Szócs Gézától

* A budapesti Vármegye Galériában 2012. szeptember 28-án elhangzott megnyitó- és könyvbemutató szöveg szerkesztett változata.

világgal, / nem énvelem ő”); a Buda-versben mind-ez ellenkezőjébe fordul: „a leosztás: kinek éhkopp / kinek tele tál / főlemésztí ez a világ / aki vele hál”. Amint a *Rigmusok*... konkrétan is megidézte Illyés Gyulától az *Egy mondat a zsarnokságról*-t, a *Malom* is az Illyés-vers alaphelyzetét ismétli: nem lehet menekülni a Malom – Szécsi Margitnál: a Nagy Virágvágó Gép – elől: „benyomakszik ágyadba is / a Birodalom // szerveidet átszereli / belédtelepül / része leszel az életed / eléktelenül”. A különbség, hogy itt a malmot működtető hatalom arctalan – tán ezért is a háromnyelvű felkiáltás vissza- visszatérése: „c'est très bien it's very good / очень хорошо”. Mintha a nagyhatalmak érzéstelenítője volna e zsolozsma, nehogy a végképp eszközzé alacsonyított (magyar) ember magához térve felkiáltson: „hol a torony hol a harang / hol az a kötél / kiáltana még valaki / hollott alig él”. De menekvés nincs „az úri hideg”-ből – a zárlat anti-fohász: „Uram Uram vond vissza a / Törvényeidet”.

A közéleti-politikai attitűd sokkal elevebb volt a '90-es és 2000-es évtized magyar költészetében, mint azt abból a felismerésszerű meglepetésből gondolhatnánk, ahogy az ilyen jellegű versek legújabb dömpingjét a kritika fogadta. (Itt jegyzem meg: az *Édes hazám* című antológiában Buda Ferenc egyetlen művel, a „karneváli” verscsoporthoz tartozó, ám az elemzetteknel esendőbb *MRI* című bökverssel szerepel, amely ráadásul mára már aktualitását is vesztes-

te.) Buda Ferenc lírájának ez az ága két szempontból is rendkívül termékeny: keserű illúziótlansága (ebben talán csak Baka István volt rokona), társadalomkritikája részben létfilozófiai gyökerű, távol áll az aktuálpolitizálástól; a '90–2000-es években még részben jóslatszerűen hatottak az erkölcsi züllést ily kizárólagosnak mutató láttelek – ma legalább annyira aktuálisak, mint megírásukkor.

Akár a kisformákhoz nyúl, akár a karnevalisztikus hangvételű hosszabb formákhoz, Buda Ferenc költészete e téma révén gazdagodott, kiteljesedett: olyan elemi erejű nyelvi energiákat, a keserűséget is ellensúlyozni tudó féktelen játékosságot szabadított föl, amely jelentős értéke jelenkori irodalmunknak. Ne felejtjük: sohasem teljes stílusimitációról van szó, amikor Buda karneváli versei a vásári kikiáltók, a médiakampányok vagy reklámok „költőiségét” idézi: mindvégig érezni a különállást, a legkeresettebb csengő-bongó tiszta rímekben is az igazi költői kreativitást. A rap és a slampoetry silányságának időszakában érezni csak igazán, hogy a „bolerósan” monoton ritmus, a szinte hivalkodó rímelés avatott kézben (és nem szájjában...) igazi műalkotások elemévé válhat, miközben épp a silányság leleplezésére hivatottak. Buda Ferenc a romlással, a világ kaotikus forgatagával egyetlen módon kíván szembeszegülni: rendkívüli alapoossággal kidolgozott formai-poétikai szigorúsággal, a világ bomlásfolyamatait tagadó művészi konstrukció fölmutatásával.

Fények (2006; olaj, vászon; 650x750 mm)

sosem érzékenyül el (vagy ritkán), végképp távol van tőle bármiféle szentimentalizmus vagy bármi közvetlen emóció. Mégis: igazi festő.

Emberközpontú, pontosabban nőközpontú a festésze. Női figurái, melyek jellemző tulajdonságuként arctalanok, figurális képei meghatározó témái, attribútumai. S rajtuk is a lélek problémáit hozza felszínre és jeleníti meg. Karakteres fogalmisággal írhatjuk körül ezt a képi világot, melynek központi kategóriája a *magány*, az *egyedüllét*, amely ugyanakkor fontosnak tartja az összetartozást, de érzékeljük az elvágyódást, a visszavágyódást, az aggodalmat, a félelmet. Mindebből pedig nem csak festmény jön létre, hanem egy szuverén képi filozófia. Mindez pedig *belülről* árad Finta Editből. Ő igazi lélekfestő, ugyanakkor mindig megmarad a figura látványának felfogásában, egyfajta realizmus (s természetesen szürrealizmus) keretei között s sosem lép ki a festői elvontság felé. Tárgyas festészet ez, de minden tárgy szinte jelképhordozó. Figuraközpontúságát mutatja,

hogyan ezen a kiállításon tiszta tájképe talán kettő is van, ám ott is, ha embert nem is látunk, de az ember beavatkozását, keze nyomát szinte mindig. Ha táj jelenik meg női figuráival együtt, ott is folyamatosan egy sajátos belső és külső táj benyomásunk támad. Finta Edit ugyanakkor nagy jelentőséget tulajdonít a térnek, a térszerű feldolgozásnak, mert nagy szerepe van az elől lévő tárgyaknak és a mögöttes lévő motívumoknak. Ez az *előtt és mögött* effektus szinte elvezet az álom és valóság érzékeltetéséhez, s természetesen a *kint és bent* érzéséhez. Sok képével összefüggően érezzük, hogy szimultán módon adja vissza e kettőségek az atmoszféráját, amely mint életérzés univerzálissá tágu. S ezzel együtt a művész akkor, amikor rejtőzködik, ugyanakkor mindig *kitárulkozik* is. Vannak titkai, de ezek a titkok fel is tárulnak...

Carl Gustav Jung jegyzi meg: „Mélyönmagunkra találni az élet célja is, mert ez a legteljesebb kifejezése annak a sorskombinációnak, amelyet individuumnak neveznek.” Nos, Finta Edit a festészetben

mélyönmagára talált, s igazi individuum. Világérzése egyaránt egyetemes és személyes, ugyanakkor egy folyamatos *hazaélmény* fluiduma is áthatja festményeit. Tájai székelyföldet idézik, Erdély valóságos és álombeli látványa folyamatosan meghatározó. A kettősség itt is érzékelhető. Finta Edit otthagya a hazát, a szenvedések földjét, amely azonban étellel ajándékozta meg. Most immár több mint két évtizede közöttünk dolgozik budai otthonában. Otthonra talált. De a haza?

Pár sorral fentebb idéztem magát az alkotót, melyben írt örömeiről is. Igen. Számára maga a festés az öröm. Finta Edit szenvedélyesen fest. Ez nem stílus kategória, hanem magatartásbeli meghatározás. S ezzel a szenvedéllyel színépítkezése is igen tudatos, megfontolt. A szürkék változatossága, hideg és meleg tónusok váltják egymást képein. Sokszor sajátos monokromitást érzünk, máskor az erőteljes kolorisztika a determináló. A művész több rétegben viszi fel a festéket, mely rétegek így áttetszőkké válnak, s a különös transzparencia összetettebbé, mélyebbé teszi a látványt. S ebből az átlátszóságból lesz sok esetben légiesség, s ebből a légiességből *spiritualitás*, amely végső soron oly borzongatóan sugárik e képekről. Finta Edit festészetében a *színlélektanna* is nagy szerepe van, ahol tehát a néha tüzes árnyalatok úsznak át borongós tünékenységekbe.

Kitűnő címet választott az alkotó könyvének és kiállításának is. *Áttűnés*. Amely legáltalánosabban azt jelentheti, hogy olyan jelenséget érzékelünk, ahol *még* éppen jelen van a régi és az új, az előző és a következő, de mindez – festészet esetében – *egy képen* belül. Az *áttűnés mozgás*, amelyet ab ovo a film plasztikusan tud érzékeltetni. E festmények erre is képesek, mert ugyan jellemzőjük látványukban épp egyfajta mozdulatlan, pontosabban mozdíthatatlanság, ugyanakkor az áttűnés oly módon manifesztálódik, hogy mindig ott a múlt és jelen, az emlék és a valóság, s ezek az áttűnések virtuálisan jelennek meg inkább, melyre azonban a szuggesztív vizualitás sarkal.

Finta Edit igen egyedi jelensége a kortárs magyar festészetnek. Vannak olyan művészi toposzai, melyek csak rá jellemzőek. Női figuráinak hangsúlyos centralitása, különös arctalanságuk, földön állásuk, ugyanakkor föld közelségük és egészen különös lebegésük, földtől való elemelkedésük, hátrafordulásuk, drapériáinak személyes színpadiassága, lapok, könyv-lapok sűrű, ám írás nélküli jelenléte – s ezek együttese – egészen személyes festői *üzenetként* áll előttünk.

Finta Edit viszonya a festészethez tehát egészen sajátos, festésze sohasem szól másról, hanem mindig önmagáról, saját személyiségéről, s ezen keresztül világhoz való viszonyáról. Amely nem békés, hanem békétlen, ám, amely nem atrocitásokat megmutató, hanem épp bölcsellett és bölcsességgel teli. Festésze összességében a *magány apoteózisa*, a magány felmagasztosulása. De életműve immár könyvben, falon is rendkívüli és tanulságokkal teli, s természetesen hozzánk és nekünk szól. Megérint minket. Olyannyira, hogy képei belénk férkőznek, a kiállítás élményét is magunkkal visszük, de immár könyvből mindez fel is idézhetjük. Mindkettő hosszan tartóan fészkel be gondolatvilágunkba, képi memóriánkba.

Finta Editről:

1945-ben született a székelyföldi Kézdiálmáson. Édesapja Finta Árpád építész és műbútorasztalos. Édesanyja Dezső Lujza. Szülei öt leánygyermeket neveltek. Családját 1950-ben kitelepítették. Iskoláit Szilágysomlyón és a marosvásárhelyi Zene- és Képzőművészeti Líceumban végezte. 1974-ben a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Akadémián szerzett diplomát, de már 1971 óta kiállító művész. Festményei mellett készített rézkarcokat, fotográfiákat. Jelentős könyvtervezői munkássága (borítók, illusztrációk), emellett tervezett film- és színházi plakátokat is. 1990 óta él Budapesten. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének, a Magyar Grafikusművészek Szövetségének.

Mágikus figuralitás

Finta Edit képzőművészetéről*

Az erdélyi háromszéki, közelebről kézdiszéki (kézdialmási) születésű kiváló képzőművész, Finta Edit úgy emelkedett a grafika, a festészet világában a legjelesebb alkotók közé, hogy közben a széles szellemi, művészi, irodalmi körökben is rendkívüli elismertségre tett szert. S nemcsak azért, mert munkásságára felfigyeltek és magasra értékelték az írók, irodalomkritikusok és más humán értelmiségi rétegek, hanem konkrétan úgy is, hogy számos erdélyi, majd magyarországi és Kárpát-medencei kiadóval (Kriterion, Dacia, Felsőmagyarország, Kalligram, Püski) együttműködve sok-sok könyvnek (Dosztojevszkijtől Hervay Gizelláig és Mózes Attiláig csak néhányat említve ezek szerzői közül) a borítójára díszítésül az ő képei kerültek. Tehát mint könyvillusztrátor, könyv- és borítótervező is keresetté és megbecsültté vált. Az erdélyi irodalmi-kulturális lapok (Korunk, Utunk, Igaz Szó, Helikon, A Hét) is szívesen publikálták műveit (rajzait, festményeit, fényképeit, fotográfiáit) az idők során. Sokoldalúságát rögtön a kolozsvári képzőművészeti akadémia elvégzése után kibontakoztatta, s a hetvenes évek elejétől, a nyolcvanas években már valóban az egyik legjelentősebb erdélyi grafikusként, festőként tartották számon, aki metszetekkel, rézkarcokkal (mezzotintóval), litográfiákkal, film- és színházplakátok készítésével, fotózással és egyéb technikákkal is foglalkozik, s általában otthonosan mozog a legkülönbözőbb műfajokban és alkotásmódokban. De ezután, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évtizedfordulón átköltözött Magyarországra, sikerei csak fokozódtak. Számatalan kiállításon csodálhatta meg a közönség termékeny alkotóművészetének újabb és újabb gyöngyszemeit, s legutóbb az erdélyi származású, erdélyi gyökerű művészeknek (több mint két évtizedes hagyományt teremtve) szinte legendásan otthonot biztosító budapesti Vármegye Galériában láthattuk műveinek új tárlatát. Most pedig itt, a Magyar Írószövetség szintén történelmi épületében gratulálhatunk frissen elhozott olajfestményeihez,

* A kiállítást a Magyar Írószövetség klubtermében 2012. november 7-én nyitotta meg Bertha Zoltán. (A szerk.)

rajzaihoz, könyvborítókra megjelent képeihez. Ez is nemes tradícióvá érett mostanra, hogy a magyar írók székháza impozáns teret nyújt részint képzőművészettel is foglalkozó író- és pályatársaknak, illetve az irodalom szellemköréhez szorosan kötődő képzőművészek bemutatkozása számára. És itt most ráadásul kézzel foghatóan, szemmel láthatóan bizonyosfajta kettős ünnep is zajlik. Egyrészt Finta Edit magával ragadó (egyébként a *November* címet viselő) tárlatának megnyitása, másrészt az ő eddigi egész életművét gazdagon áttekintő monumentális albumnak a bemutatója. Annak a nagyszerű könyvnek a megünneplése, amely nemrég jelent meg (Budapest, IAT Kiadó, 2012), Finta Edit: *Áttűnések* címmel, s amely több száz nagyméretű reprodukciót ad közre a művész grafikáiból, festményeiből és fotográfiáiból. Tartalmazza továbbá a művésznő életrajzát és a róla szóló fontosabb írások, méltatások bibliográfiáját, s a Kolozsvártól Münchenig, a Szilágyságtól Montreálig, a Székelyföldről Bukarestig vagy Debrecenig Esztergomig felsorolható mintegy félszáznyi jelentősebb egyéni kiállításának, s még a Lengyelországtól Németországig, Bulgáriától Francia- és Írorszáig kiterjedően számba vehető közös nemzetközi tárlatokon való részvételének, illetve számos művészeti díjának, rangos ösztöndíjának, sőt közgyűjteményekben, múzeumokban őrzött alkotásainak adatait is. S így megemlékezik az a könyv, amelyet Király László verseihez kapcsolódóan készített (*Fiumei ablakok*, Budapest, Timp Kiadó, 2004), meg az a díjnyertes film is, amely pedig Xantus Gábor munkája, s a „*Zsoltárok fehérben, zöldben*” – *Rendhagyó térkiállítás Finta Edit képeiből* címet viseli, s amelyet a bonchidai Bánffy-kastély romkertjében és Kolozsvárott forgattak közvetlenül a rendszerváltozás után. De a filológiai gazdag biográfia mellett olvasható egy meghatóan szép lírai önvallomás is, amelyben felidéződnek a gyermek- és ifjúkor élményei, s a tanulóévektől napjainkig a meghatározó törekvések és eredmények emlékei, reflexiói. Például hogy a Finta családnév 1628 óta fent szerepel a gelencei templom mennyezeti kazettáján,

vagy hogy a művészlélekben milyen élénk maradt a fehérre, tisztára meszelt szülőház, a gyanultaillatos fenyődeszka, a faragott székellykapu meg a méhkaptárakkal tele almáskert gyermekkori benyomása, hangulata, látványa. S hogy milyen nehézségek övezték a mindenkori továbbhaladást. A családot 1950-ben mint „kizsákmányoló osztályellenséget” telepítették kényszerlakhelyre (Szilágysomlyóra), kisiparos (építész, gépész, fűrésztelep-alapító, műbútorasztalos – afféle székelly ezermester) édesapját ráadásul 1956-ban elhurcolták, majd jött az erőszakos kolhozosítás. Változatos hátratételek és vergődések közepette kellett mindig a napi fennmaradásért küzdeni.

E küllemében is lenyűgözően, kivételesen impozáns könyv összeállítása, nyomdai-technikai előkészítése, megformálása, szerkesztése a műtárgyfotózástól a számítógépes munkálatokig nagyban köszönhető (hiszen orszálrészt vállalt benne) a művésznő fiának, Mózes-Finta Balázsnak; a képek válogatása a közreműködő művészettörténészeknek (Feledy Balázsnak, Szücs Györgynek és különösen Szepes Hédrinek), a lektorálás Mező Piroskának, a kivitelezés s főként a nyomdai munkák a Pannónia Print Kft. legfőbb felelős vezetőjének, Cseh Tibornak.

Az *Áttűnések*-kötet ékesen tanúskodik e valódi közismertségnek és közszeretnek örvendő művészi életmű sokszínűségéről és kivételes hatásáról. Mert az egész oeuvre tágas dimenzióinak felnyitása olyan neves művészettörténészek, írók, költők megnyilatkozásaival kísérvé történik, akik valóban nemcsak hogy nagyra értékelik Finta Edit munkásságát, hanem igazán szívügyüknek is tekintik annak elemzését, értelmezését, népszerűsítését, s őszintén meghíletett szavaikat, soraikat is híven megőrzi így ez a könyv. Kompozíciója teljesen egyedi és különleges, ahogyan a művészeti író Feledy Balázs a bevezető tanulmányában leszögezi, hiszen felvonulnak itt főként az erdélyi magyar irodalom és kultúra kitűnőségei, „akik cikkekben, vallomásokban, esszéikben, kritikákban, versekben, levelekben, ajánlásokban fogalmazták meg véleményüket”; kikerekedik tehát párhuzamosan a

A fájdalom metafizikája (2009; tus, toll, merített papír; 440x320 mm)

kortárs erdélyi kultúrának is „egy sajátos tükrű lenyomata.” Egy olyan festői világról, amely az emberről, „az anyagról és a szellemről, a testről és a lélekről, az életről és a halálról, a színről és a vonalról”, a fájdalomak, a hiányok, a szorongások, a szenvedések és a vágyak természetéről beszél és üzen, amint azt pedig a művészetkritikus Szücs György állapítja meg. És elkövetjük azt, hogy a többi rengeteg lényeglátó és artistikus méltatás igazságain is; Murádin Jenő, Marosi Péter, Panek Zoltán, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Júlia, Szöcs István, Kántor Lajos, Vásárhelyi Géza, Köntös-Szabó Zoltán, Bogdán László, Csiki László, Balla Zsófia, Sij Rezső, Bella István, Veress Miklós és megannyi más jeles személyiség hol konfesszionális, hol elragadtatott, hol tárgyyszerűen dicséretes mondatain. A többek között a huszadik század erdélyi képzőművészetének történetét nagymonográfiában összefoglaló kiemelkedő művészeti író, Banner Zoltán például a tág perspektívájú „szimbolista szürrealizmus”

távlatait jelöli ki, amelyhez ez a szuverén szemléleti és formavilág szorosan vagy kevésbé szorosan hozzákötődhet, ugyanakkor az erdélyiség motívumait és atmoszféráját is kiemeli: „a méltóság és a fenségesség” jellegadó karakterjegyeit. Szepes Hédi a vizualitásban „megtestesülő gondolatok” intellektualitására hívja fel a figyelmet. Szűcs Géza arról értekezik, hogy ezek a képek az „ontológiai küszöbpartományokról”, az „érzékelés peremterületeiről”, a tudatalatti hallucinációk és látomások szférájáról hoznak hírt, a nem-absztrakt szürrealista, metafizikus piktúra kontextusában. Mózes Attila szerint is realizmuson túli hiányérzetek, szorongásélmények, metaforikusan kivetülő elidegenedés-tapasztalatok sűrűsödnek ezeken az „egyszerre lírai és drámai alkatú” képeken. Kenéz Ferenc is hangsúlyozza: „egy világ hiányát, a hiányzó világot jelenítik meg”; kozmikus hiány ez, amelyben a „konkrétnek az elvont, az elvontnak a konkrét hiányzik iszonyatosan.” Kocsis István a rejtelmesség itt sugárzó misztériumát az archaikus magyar és egyetemes mítoszok, az ősvallási mitológiai jelképek jelentéshorizontjával veti össze.

És valóban: ezt a művészi pályát végigdúsítja az a fajta szürrealista vagy szürnaturalista látásmód és világfelfogás, amely fél-absztrakt vízióival, mágikus figuráival, opálosan áttetsző sziluettjeivel és misztikusan fluoreszkáló tájainak valahol a nagy archaikus-modern, filozofikus személytelen vagy transz-individuális, univerzális folklorisztikus – akár modell- vagy szintézisszerűen bartókinak is nevezhető – hagyományáramlat határtalan közegében helyezhető el vagy tapogatható ki. Némiképpen Salvador Dalí és Giorgio de Chirico hátborzongató részletezéssel precízírozott, a titokzatos végtelennel és a semmivel érintkező objektumokat fantáziáló, Schaár Erzsébet és Deim Pál arctalan alakok félelmeit tárgyasítató figuralitásához hasonlíthatóan. Sugallatosságát és expresszivitását mélyítik ezek a hatástörténeti összefüggések Finta Edit képviselőjének és világképeinek, még fényképeinek hangoltságát is. Az erdélyi romlást megörökítő, de a lélekemelő történelmi miliő tárgyi relikviákban, rekvizitumokban, maradványokban megtestesülő értékmínőségét is nyomatékosító fotók ódon és omladozó házakat, patinás templomokat, Mátyás király szülőházát, a kolozsvári gótikus templomcsodákat, de a vidéki-falusi emberek időráncolta arcát, megtört jelenlőségét is fojtott, visszafogott, egyszersmind megrendítő gyökerességtudattal és bár paradox szenvtelen érzelmességgel ábrázolják. A romokon is megmaradni akaró életvágyat árasztják, kiáltják, könyörgik magukból kifelé, a külvilág, a nagyvilág számára is, állhatatosan és elkötelezetten. Magányos fák, növények, állatok, roskadozó épületek, a kiszolgáltatottság és a szegénység, a kiszikkadás, a kiüresedés, az elrongyolódás pillanatfelvételei, de a magasztos műemléki szépség- és értékvalóság ezer-

féle arculatának megragadó látéletei is ezek. Együtt nyújtják mindazt, ami „mítoszalan már, de lelkiismeret még” (hogy Farkas Árpádot citáljam), ami a régi és a mai Erdély, az örökkévaló historikus szellemi és létérték, s egyidejűleg annak veszélyeztetettségé, fenyegetettségé, elnyomorítotttsága. Az életmű-album első nagy fejezete a szénrajzok, az alakos vázlatok, a portré tanulmányok, a grafikák művesen kidolgozott sorozata, amelyek azután az elvonatkoztatás, a fény- és árnyjátékok, az élesen expresszív személytelen személyesség alakformálásai felé mozdulnak. Az áttűnő emberkontúrok már a kozmikus választalansággal szembesülnek, s némán figyelik, amit Albert Camus is állított, hogy az ember kérdéseire az univerzum csöndje a válasz. Ez az egzisztenciális transzcendenciaiakeresés, a sóvárgás és önemésztés finom bölcsellete és profán szakralitása lengi át majd a könyv törzanyagát képező festmények auráját is. És a festőművész pályájának csakugyan ezek a legjellegzetesebb darabjai. Ez a műegyüttes az, amely felismerhetően csak az övé, ami sajátosan önálló és szervesen kibontott mindenségként lélegzik.

És ez az a pittoreszk szuggesztió, az erdélyi, és általában a kisebbségi magyar sorsban fogant sajátos életérzésnek a szenzibilis megérzékítése, amely a huszadik század kintől-katasztrófától szabdaltnak emberének a legmodernebb szellemi-művészi önkifejezési formáival is különös módokon érintkezhet. Ilyen természetes kapcsolódás jöhet létre a megalázottság szenvedéstörténete és az expresszionizmus általános létfájdalmat elsikoltó szenvedélyessége, a szürrealizmus kísérteties látomásossága vagy az egzisztencializmus kozmikus elhagyatottságra, magányosságra döbentő dermesztő létképletezése között. Nemcsak az kötődik tehát egy tradícióhoz ragaszkodó tájhoz és közösséghez, egy jellegzetes kelet-közép-európai, magyar passióhoz, ami azonnal és közvetlenül azonosítható motívumaival utal az emberlét külsőleg is közismert régiójához. Hanem az az elvonatkoztató világszemlélet is, amely a pokollal fenyegetett földi létezés leggyötremesebb bugyraiba vetett lélek örvényléseiből, tudattalan tárnáiból, homályos belső sejtelmeiből hoz föl nyugtalanító üzeneteket, s terem absztrakt felületeivel is elmét-ideget zaklató, gondolatot és érzelmet felkavaró rejtélyes látványi alakzatokat. Sosem-volt és mégis ismerős, földöntúli és megrázóan evilági, egyszerre misztikusan egyetemes és konkrétan magunkra-eszméltető pszichikus tájképeket. Alászállás, pokoljárás ez; felbolydító megmerítkezés a láthatatlanban, titokfűrkésző vivisekció és diagnózis, a háttérből sugárzó, érzékföltölti törvények láthatóvá tétele. A létezés bárminemű beszéden túli borzongató morajlásának meghallása és közvetítése: az emberlét és az univerzum viszonyában meghúzódó antropológiai némaság paradox megszólaltatása, a csillagközi hullámrezdülések

időtlen megközelítése. A zúgó kozmikus csend riadalomtól megvonagló és egyúttal állandóságba rögzülő látomásokká történő átszűrése. Transzparens önelveboncolás és lélekkonvulzió. Olyan víziók ereje, amelyekben az élet elemi vágyai, sóvár képzelődései, személytelenné lényegszerűsödő személyes indítékai, reménytelenségbe hulló és simuló mozgólatai, halk és tragikus megtöretései: a végtelenségtől áthatott ősfarmák keretei között mutatkoznak meg. A megnyúló, megfeszülő emberalak kínját és sorsát általános természeti ősképzetek, hegyvonulat- vagy tengersizű ősvallások övezik és merevítik; a madáchi végzettudatra asszociáló kiégyő, kihülő éjszakai napok, jegessé fehéredő égitestek, úrfények világítják. Szürrealisztikus, rémálomszerű elsötétedés és stilizálódás, egzisztenciális kiüttlanságot nyomatékosító geometrizálás és szín-expresszivitás, szakrális dimenziókba tágult hangtalan kiáltás: mindez tehát elementáris és tradicionális sorsélménynek, illetve modern, sőt modernen túli létérzésnek a szuggesztív ötvözete.

Finta Edit ennek a komor lírai-balladai lélektaniaságnak valóban az egyik legkiválóbb megelevenítője. Kihívó, szinte tüntetően rádöbenteni, létörvényekre ráébreszteni igyekvő fantáziájában az általános rettenet, a kiismerhetetlennel (vagy a nagyon is megismert, átélve megtapasztalt) szörnyűségekkel szembeni ije-delem nyer provokatív szenzualitást. A megkövesedő élőlények halmazát vagy a csoportosan is magányos, a lélek rángásaitól félrebillent fejű, arctalan emberfigurák, nőalakok állapotzerű mozdulatlanságát vagy mozdíthatatlanságát vizionáló szemlélet mintha az állandósuló lélekszakadásokat, a szoborszerűsített tébolyt mintázná. A mindenség falán rést ütő belelátás hőköletét. Olykor demonstratív, vad kolorit, az égő pirosak és zöldek, az erős barnák révén, máskor lágyabb, árnyaltabb – és egyben talányosabb, kísértetiesebb – színmodulációk, színátmenetek alkalmazásával. A hajlongásukban is függőleges, felfelé indázó, vertikálisan megnyúló, lényegében gótikusan megvékonyodó – Edward Munch réműletes sikoly-lényeire vagy mások bábualak-körvonalaira emlékezte-

tő – árnyhősök, emberjelképek vagy szimbolikus ballada-reminiszenciák pozícióját pedig mindegyre a vízszintes vonalrendszerek, a horizontálisan lesimító, keresztező és lezáró hullámsíkok fogják valami síron inneni vagy síron túli esélytelenségbe, valami végleges bizonyosodó elhantolás kikerülhetetlenségébe. Mindez egyéni továbbvitele az európai festészet azon jelentékeny irányának, amely egyszerre mozgósítja az idő-relativizálás és az idő-abszolutizálás konkrét-figurális misztikáját. De egy helyütt talán még a „királyt” és a „királynőt” megörökítő Henry Moore hatása is felfedezhető.

Nem véletlenek tehát Finta Edit országos, Kárpát-medencei és nemzetközi sikerei. Mindemögött azonban ott rejlik a kommunista Romániában magyarként elszenvedett több évtizedes családi és személyes sérelmek özöne is. Az az alapvető létélmény, amely a képeken oly sokrétűen fejeződik ki: a félálom, a fél-halottság, a tárggyá lefokozódás, az elidegenedés, a papírszalag-bábuává válás, az üres, tekintet nélküli arcokba, fejekbe záródás, az alkonyatosság, az egyedül maradás, az elélettelenedés, az öltözőkfoszlányok, tépett drapériák, törmelékesező falak közötti bolyongás. A tűzszzerűen lobogó ruhákban vergődés az éles árnyékú félelemtárgyasulás mozzanataiban – s mindez valamiféle neoszürrealis, újgótikus miszticizmus jellegzetességei által. És mindennek talán legösszetettebb megformálásai a *Triptichon* vagy a *Romantika* című alkotások. Ez utóbbin a falusi ház, a szakadó ruha és a fogas, a székelkapura is asszociáló képkeret motívumai a régmúlttól a máig ívelő folyamatos tragikum bensőségesen impresszív megidézői. Azt jelzik, hogy Finta Edit egységben látja a pusztulás örök veszélyét, a közösségi és az egyéni sorsszenvedés mélységeit, s hogy formakultúrája széles szellemi birodalmakat ölel át. A művésznő mostani élménytelen tárlata, megkapón súlyos jelentéseket hordozó kiállítása erőteljesen és tanulságosan bizonyítja mindezt. Elmélyedésre és magunkba szállásra készlet – kétségtelenül és elke- rülhetetlenül.

Mitől él a dráMa?

A székelyudvarhelyi dráMa Kortárs Színházi Találkozóról
(2012. október 23–28.)

Október végén történik valami Székelyudvarhelyen. Egy kisvárosban hat napon keresztül felüti a fejét egy színházi fesztivál, mégpedig nem is akármilyen célokat tűzve maga elé. Ha jobban belegondolunk, akkor azt is mondhatnánk, hogy egy merész vállalkozásba fog az udvarhelyi Tomcsa Sándor Színház azzal, hogy évente megszervezi a dráMa kortárs színházi találkozót. A vakmerő cédulát, amit a kezdeményezésre akaszthatunk, több érv is alátámaszthatná. Alig tizenkét évad van az udvarhelyi színjátszás mögött, azaz a helyi közönség színházi tapasztalata viszonylag kevés élményben mérhető. Ebben az is közrejátszik, hogy a környéket ugyancsak fiatal színházak veszik körül, tehát arra sem számíthatunk, hogy a potenciális nézőket a környékbeli színházak *megfertőzték* volna az utóbbi pár évtizedben. A társulat létszáma sem számít nagynak, tehát a fesztivál megszervezéséhez szükséges munkaerő-viszonyok sem biztatóak. Nagyvárosi szemmel nézve ez egy eldugott hely, egy *istenhátamögötti* hidegség, amely a fejébe vette, hogy nem is akármilyen, de kortárs találkozóknak szeretne

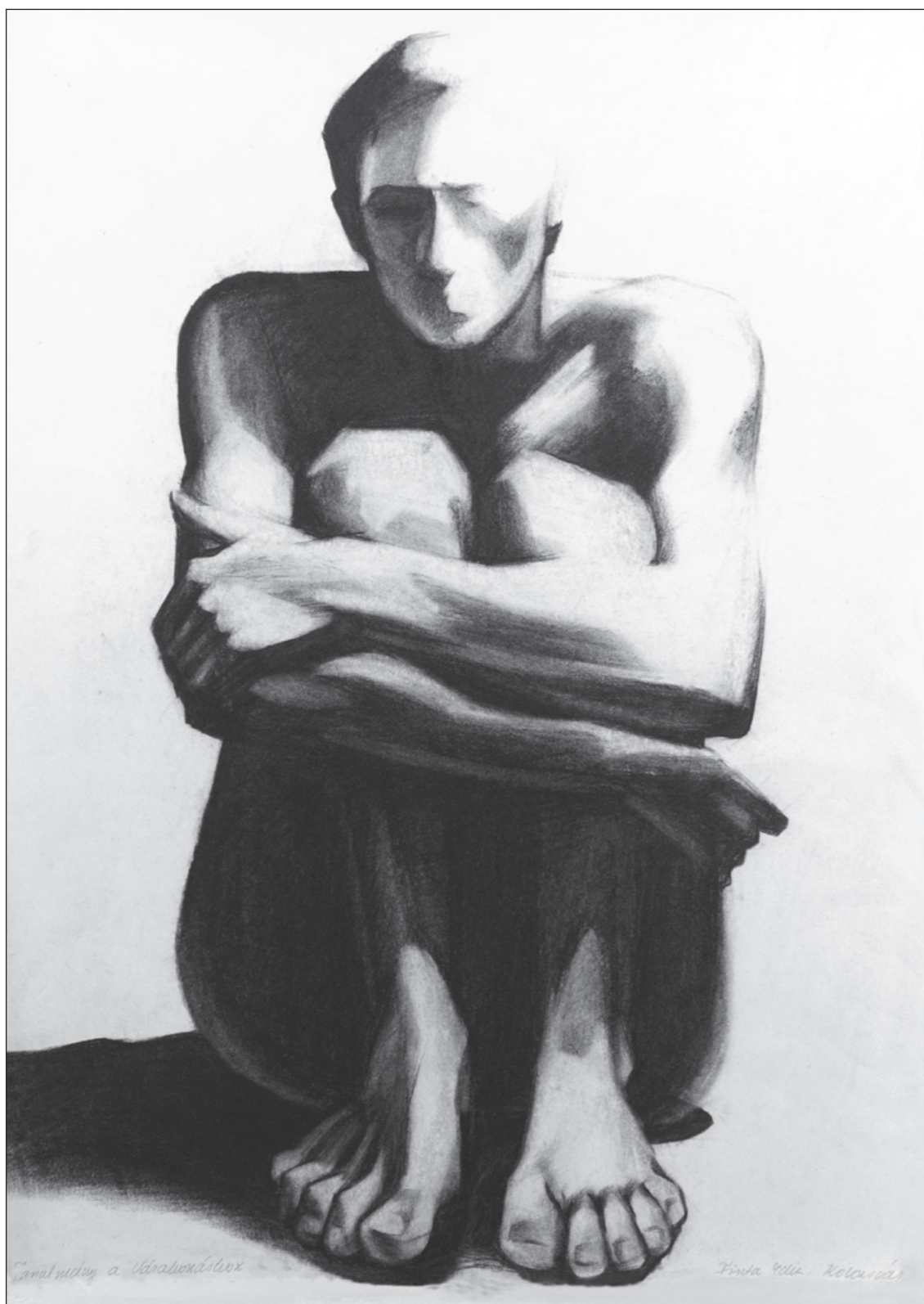
lehetőséget adni. Az esélyek nem valami jók, mégis az idén ötödik alkalommal került megszervezésre a dráMa, a tavalyihoz képest nagyobb sikerrel. Sőt, a rendezők nem elégedtek meg az amúgy is nagy feladattal, de még tetőzték egy drámapályázat meghirdetésével és lebonyolításával is. Az eredmények pedig... tudni lehet, hogy baj és probléma csak ott van, ahol csinálnak is valamit.

A dráMa Kortárs Színházi Találkozó a térség kevés tematikus, egyetlen kérdés köré szervezett fesztiválja közé tartozik, ebben is különleges. Talán még a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház által rendezett Dance Movement Theater ilyen, amely a tánc- és mozgásszínház fesztiválja. A dráMa a román, illetve magyar kortárs drámára összpontosít, román és romániai magyar társulatok által bemutatott kortársakat keres. Az idén a rendezvény alatt tíz előadást láthattak a nézők, amelyeket közönségtalálkozó kísért, ezek mellett pedig négy beszélgetés, két koncert és a drámapályázaton első három helyezést elért szövegek felolvasása sűrítette a programot. Meglepő módon inkább a közönségtalálkozók, vagy szakmai beszélgetések (hiszen a létszámot inkább a szakmabeliek töltötték ki), illetve a drámák felolvasása után kialakult viták arattak sikert, semmint a kortárs témában meghirdetett négy beszélgetés. A legjobb hangulatot pedig a két koncert teremtette, ahol már nemcsak a szakma érezhette jól magát, hanem beszállingóztak a nézők is.

A kortárs témát körbejárni kívánó négy eseményen két drámaíróról, a 2011–2012-es évad magyarországi kortárs drámafesztiváljairól, a kortárs drámáról és a színházról

Mit csináltál három évig? (kolozsvári Váróterem Projekt)

Tanulmány a Várakozáshoz I. (1974; kőréta, papír; 500x350 mm)

Pyramus es Thisbe 4 you (bukaresti Odeon Színház)

téti hagyományokról kaphattak bővebb információt az érdeklődők. A két drámaíró, Szálinger Balázst és Székely Csabát Lőkös Ildikó dramaturg kérdezte, illetve az általuk írt drámákból is hallhattunk némi ízelítőt. Így azoknak is érthetőbbé válhattak Lőkös felvetései, akik még nem ismerték a két drámaíró műveit. A *Hogy vagy, kortárs dráma?* című beszámolóban Lőkös Ildikó dramaturg nyújtott rövid áttekintést a Kortárs Drámafesztivál – Creativ Media, a DESZKA – Drámaírók és Színházak Kerekasztala, és a Nyílt Fórum – Színházi Dramaturgok Céhe működéséről, kérdésfelvetéseiről és fókuszpontjairól. A kortárs dráma problémáit feszegető programsorozat utolsó előadását Nagy András író, színháztörténész vezette *A kortárs dráma és színházi hagyományok, a kortárs dráma legfontosabb kérdései* címmel. Az egyórás gyorstalpon információk tömkelegével látta el Nagy András az odamerészkedő hallgatóságát.

Az előadásokat szakmai beszélgetések követték, melyeket Varga Anikó színházkritikus vezetett. Ezek sikere talán abban is rejlett, hogy elmaradt a sok időt és energiát pazarló hivatalos körök lefutása, így több figyelem jutott az izgalmasabb és az előadás szempontjából relevánsabb kérdések megvitatására.

A kísérő programok közül a legintenzívebb érdeklődést a drámapályázatra beérkezett 217 alkotás közül a kilenc tagú zsűri által kiválasztott első három dráma felolvasása váltotta ki. A felfokozott figyelem valószínűleg két forrásból táplálkozott. Az egyik a kezdeményezés újdonsága volt, ennek ereje vonzotta a kíváncsiságot. A másik, hogy a végeredmény két táborra osztotta az érdeklődőket, az egyik fél kifogásolta az elbírálók döntését, a másik fél pedig próbálta megvédeni a döntés jogosságát. Az első díjat Adorján Viktor nyerte el *A lovasok* című munkájával, a további helyezettek nevét viszont nem hozták nyilvánosság-

ra. A második a *Hotel Sky*, a harmadik a *Megérkezés Totoposzba* című darab lett. A Tomcsa Sándor Színház színészeinek drámafelolvasásait nem meghirdetett, spontán kialakult beszélgetések követték. Olyan kérdések kerültek előtérbe, amelyek a kortárs fogalom határait próbálták kítapogatni, ugyanis olyan dráma is bekerült az első helyezettek közé, amely minden értelemben a hagyományos darabok beszédmódját követi. Az egyetlen érv, ami miatt kortársnak számít: a szerző él. Ugyanakkor az is felmerült kérdésként, hogy mennyire tükrözik a felolvasott drámák a kortárs vonalat, mit kérhetünk számon egy mai szövegtől, illetve melyek lehetnek azok a kritériumok, amelyek meghatározzák egy szöveg kortárs jellegét. Elégséges-e ahhoz, hogy egy szöveg kortársra váljon, ha a szerző él? A jelenlevők közül főként a fiatal generáció kevesellte ezt, a zsűri által felállított egyetlen kritériumot, és árnyaltabb elvárásokat fogalmazott meg.

Az épület előcsarnokában újonnan berendezett dráma Kávéház sajátosságát a színészek *Alkotni jól* kézműves kiállítása adta. A társulat tagjai által készített szobrok, ruhák, táskák, csüngő fülbevalók és egyéb használati tárgyak, illetve a színes asztalok és fotelek otthonos hangulatot teremtettek az amúgy rideg térben. Itt kapott helyet a két koncert is. A doboló lábak, a dallamokat kísérő tapsok arról árulkodtak, hogy senki nem bánta volna, ha székek nélkül kellett volna végighallgatnia a koncerteket: Cári Tibort és zenekarát, valamint az udvarhelyi Stereogám együttest.

A dráma fesztiválra idén kétezer látogatót hoztak el a nézőkkel, társulatokkal és meghívottakkal együtt. Ez napi több mint háromszáz nézőt jelent, ami az adott körülményekhez képest viszonylag elfogadható, viszont egy öt éves fesztivált tekintve kérdéses szám. Mi lehet az oka annak, hogy ekkora érdeklődés övez egy ilyen kezdeményezést? Milyen határai vannak vonzáskörének? Lehetséges, hogy az adott színházi terek (egy stúdió- és egy nagyterem) ekkora létszámot képesek befogadni? Vagy talán a színház külső kommunikációja nem elég erős, érthető a nézők kíváncsiságának felébresztéséhez? Az is meglehet, hogy a nagyközönség számára nem elég fontos a kortárs dráma ügye? Milyen célokat tűzhet ki magának egy játékos névvel ellátott, és mai kérdésekkel foglalkozó esemény? Mennyire kötik meg a szervezők

kezét abban a tekintetben, hogy milyen gondolati szálra fűzzék fel a rendezvényt? Ugyanis többfajta elvárásnak kell megfeleljen a dráma. Az egyik a környezetéből adódik, a másik a tematikáját illeti. A kortárs színházi találkozó megnevezéssel kapcsolatban felvetődik a kérdés (akárcsak a nyertes drámák felolvasása után), hogy mihez mérten beszélhetünk kortárs színházról. A határvonal két irányból is megközelíthető: az egyik az adott hely, környezet, nézői tapasztalat, a másik a külső színházi haladás szempontjából. Az első egy belső nézőpontot képvisel: mi az, amit az udvarhelyi közönség

be tud fogadni a kortárs vonulatból, mennyire van felnöve ehhez az irányzathoz. A második egy külső nézőpont, amit a szakma, a szakmaiság képvisel. Sikeresebb helyzetben ezek a felületek találkoznak egymással, és ugyanakkora örömet képesek okozni mindkét fél számára. Egy teljesen eltérő perspektíva lehetne, hogy a dráma milyen fő gondolat szerint tesz előadásokat egy rendezvényen belül egymás mellé. A fesztivál alatt többször felmerült a kérdés, hogy miért nincsenek jelen magyarországi társulatok, előadások is. A kérdés talán azért merült fel, mert nem eléggé indokolt, hogy csak román és romániai magyar színházak lépjenek fel. Talán pont az egy országon belül létező, de különböző kultúrával rendelkező színházak közötti párhuzam lehetne az erőssége és különlegessége a drámának. Viszont ehhez keményebb megmértetések szükségesek.

A hatnapos rendezvénysorozatot a Kolozsvári Állami Magyar Színház *Megöltem az anyámat* című előadása nyitotta. Visky András darabját két színész, Albert Csilla és Dimény Áron rendezésében, illetve előadásában láthatta a közönség. Az előadást követő beszélgetésen kiderült, hogy a két színész számára leginkább az okozott nehézséget, de ugyanakkor kihívást is, hogy folyamatosan ki- és be kellett lépjenek a jelenetekbe, reflexiók és önreflexiók között kellett ingadozhatnak, miközben felépítették a produkciót. A *Megöltem az anyámat* egy nevelőintézetbe került lány története, akit hűséges barátja kísér, akiről nem lehet eldönteni, hogy fikatív vagy valóságos személy a főszereplő életében. A kis kövekkel körbevett tér pontosan meghúzza a színpadi jelenlet határát, illetve érzékelteti az igazságtalanság iránt érzett düh és tehetetlenség súlyosságát.

A marosvásárhelyi Yorick Stúdió előadásában Sebestyén Ába jeleníti meg a Kocsis István darabjában

Székely Csaba: Bányavirág (Marosvásárhelyi Nemzeti Színház – Yorick Stúdió)

szereplő Bolyai Jánost. A *Tér* terjedelmes szövegét bátran húzták meg az alkotók, mégis néhol nehézkes marad. A szöveg az identitás kérdését dolgozza fel, amely a matematikai és a hétköznapi nyelv közötti ingadozásban fogalmazódik meg. A két gondolatmenet közötti párhuzam nem feltétlenül a szöveg miatt nem teremődik meg, hanem sokszor nem elég támaszpont hozzá a színészi játék, nem elég kidolgozottak a gondolatokat követő gesztusok. Sebestyén Ába harcol a szöveggel a darab végéig, és ennek az energiának a végigkövetése ad izgalmat az előadás számára.

A fesztivál második napján a felfelé ívelő *Bányavirág*ot kétszer is megnézhettké a nézők. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata és a Yorick Stúdió koprodukciója alkotóinak nem is okozott csalódást a közönség, mivel mindkét előadást telt házzal várták, illetve vastappsal engedték útjára. Székely Csaba drámatrilógiájának első részére, illetve az ebből készült előadásra hamar odafigyelt a szakma. Talán nemcsak azért, mert nem sűrűn bukkannak fel drámaírók ebből a térségből, hanem a témaválasztás is megmozgatta az érdeklődőket. Az öngyilkosság kérdését boncolgató szöveg, a frappáns dialógusok sorra elnyerik a közönség szimpátiáját. Az előadás talán még többet ad a szöveghez, és még jobban kielezi az eleve kényes témát. Sajnos a tabutéma súlyos gondolata valahogy elvész a színészi bravúrok között.

Az első román nyelvű előadást a craiovai Marin Sorescu Nemzeti Színház előadásában láthattuk, mégpedig egy magyar drámaíró művét, román fordításban. Görgy Gábor *Komámasszony, hol a stukkó?* című drámájának jelenetismétlő szerkezete érdekes módon pontosan fel tudja mutatni a romániai színháztársulás erősségét és ugyanakkor gyengeségét is. A különböző hatalmi pozíciókba kerülő karakterek hálás szerepet jelenthetnek egy színész számára

Vinnai András: *Furnitur* (temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház)

ra, és ezt a craiovai társulat tagjai ki is használták. Valamiért mégsem működött az előadás, ezt érezni lehetett a közönség reakcióin is. Az ismétlődő jelenetek a második pozícióváltás után elvesztették érdekességüket, kiszámíthatóvá vált a történet a nézők számára. Mircea Rornishteanu rendezői koncepciója sem mentette meg a ciklikusság unalmasságát, mivel nem volt elég erős a gondolati háttér, a jelenre való utalás. Az előadás nem vált személyessé, hanem megmaradt az általános hatalmi kérdések és pozíciók problémáinak szintjén.

Az egyik kimagasló előadást éppen a vendéglátó színház előadásában láthatta a közönség. A Tóth Árpád által, Garaczi László szövege alapján rendezett *Plazma2, avagy az Ovibrader* reprezentálta azt a kortárs formát, amelyet a fesztivál bemutatni próbál. Még csak nem is beszélhetünk általános értelemben vett előadásról. Megnevezése felolvasó kocsmaszínházi előadás, amelynek egy kávézó ad teret. A *Plazma2* egy friss próbálkozásnak mutatkozik. Kísérletező jellege abból fakad, hogy keresi az előadás és a felolvasó színház közötti átmenetet, ezen a határvonalon igyekszik egyensúlyozni. A színészek kezében még ott van a szövegek könyv, de annyi gesztussal és olyan átléssel beszélnek, hogy az már átlépi a felolvasószínház kereteit. Úgy tűnt, hogy a *Plazma2, avagy az Ovibrader* ugyanolyan örömet okozott az udvarhelyi közönségnek és a fesztiválon megjelenő szakmabelieknek.

A kolozsvári Váróterem Projekt független társulata a legfiatalabb résztvevője a fesztiválnak. A *Mit csináltál három évig?* című, egyetemisták életét, élményeit feldolgozó előadás leginkább munkafolyamatában képvisel újdonságot. A szöveg egyetemista legendák, igaz történetek, élmények válogatásából tevődik össze. Rögzített improvizációk alkotják az előadás egészét. A kezdeményezés üdítő lehet, a téma kiaknázatlan,

lehetőségekkel teli terület. Az előadás viszont megmarad a mindenki által ismert legendák szintjén, nem teszi személyessé a történeteket. Bár fellelhető benne pár ötletes jelenet, illetve az előadást végigkísérő élő gitárszólók is jó irányt mutatnak, pezsdítők, de a téma nem eléggé kidolgozott ahhoz, hogy az előadás relevánsan hozzáadjon a saját gondolatát.

A Csíki Játékszín Gábor Béla és Tasnádi István vígjátékával, az *Othello Gyulaházán* című művével érkezett a drámára. Jó a szöveg, jó a zene, megfelelő párosítás a kifordított darabhoz. A csíkszeredai *Othello Gyulaházán*

viszont a szöveg lényege ellen dolgozik, ugyanis az operetthez kritikusán viszonyuló szöveget az előadás lefokozza, és csak egy szinten képes viszonyulni hozzá, minden síkon megmarad az operett szintjén. A szöveg, amely egy társulat életét mutatja be, eredetileg három réteggel rendelkezik, az egyik a társulat civil életét mutatja be, a másik azt a képet, amikor ezek operettet játszanak, illetve ezt tetőzi az a szint, amit a színházba érkező új rendező képvisel, vagyis a művészet minőségét. Az *Othello Gyulaházán* előadás nem rétegződik, csak egy stílusban mutatja be mindhárom világot, nincs különbség az eljátszott színész civilisége, megjátszott szerepe és igazi színpadi jelenléte között. A csíkszeredaiak csak egy színházi nyelvvél dolgoznak, mégpedig az operetttel, amely megszünteti a szöveg eredeti intencióját.

A fesztivál utolsó előtti napján mutatta be a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház Vinnai András *Furnitur*, illetve Németh Ákos *Deviancia* című darabját. A nézők két teljesen különböző előadást láthattak két nap leforgása alatt ugyanattól a társulattól. A *Furnitur* egy musicalparódia, amely a jelenleg fontos problémát jelentő családalapítás kérdéssel foglalkozik; a *Deviancia* az ugyancsak nem kevésbé fontos autizmus, de ezen felül a valamilyen betegségben élő ember életének nehézségét boncolgatja. Míg a Vinnai András-szöveg a humor felől közelíti meg a probléma ábrázolását, addig Németh Ákos jelenetsorozata a legnagyobb komolysággal dolgozza fel a célba vett témát. A két előadás is ugyanezt a két irányt követi. A *Furnitur*ban a színészeknek lehetősége adódik a zenei képzettségük megmutatására is. A paródia csakis a komoly hozzáállással képes megvalósulni, másképp nevetségessé válna. A musicalekből, rockoperákból ismert elnagyolt gesztusok mellé felsorakoznak még az

abszurd jelleget idéző mozzanatok. Ennek kettősége megteremti az a fiktív világot, amelybe a néző kényelmesen behelyezkedhet, amíg kibontakozik a probléma. Így válhat hirtelen meglepően feszültté a probléma felmutatásába torkolló fordulat.

A *Deviancia* nem feltétlenül az autista főszereplő betegségéről szól, hanem a körülötte élő, fizikailag egészséges emberek devianciás viszonyulásairól. A téma egy folyamatosan fennálló problémáról beszél, amit az egymást váltó jelenetek nem kibontanak, hanem elmesélnek. Az ehhez illő színészi játékot a főszereplőt játszó színész találja meg, az őt körülvevő környezetet ábrázoló személyek elhalványulnak. Így a hosszan tartó előadás elveszti a szükséges feszültséget, amit a téma, a szöveg nyújthatna.

A fesztivált egy román társulat, a bukaresti Odeon Színház előadása zárta. A *Pyramus & Thisbe 4 you* hangulata üdítő, a román színpadokra jellemző humor és lazaság veszi uralma alá a teret. A *Szentivánéji álmom* mesteremberek jelenete ismétlődik az előadásban. Különböző színjátszási típusokon keresztül illusztrálják a híres jelenetet, míg végül az Odeon Színház „mesteremberei”, a műszak kezében landol a szövegek könyv. A kedves ironia és a felvállalt önironia komikussá teszi a nézők számára az alkotásról való rugalmatlan képet. Így a hatnapos fesztivál alatt felmerült, dilemmákat okozó kortárs kérdések életbevágó jellege is képes úgy csökkenni szemünkben, hogy

Visky András: *Megöltem az anyámat* (Kolozsvári Állami Magyar Színház)

– bár súlyuk érzékelhetően megmarad – tudunk saját magunkon nevetni.

Romániában majdnem minden olyan városban, ahol működik magyar színház, évente egyszer megszervezésre kerül egy magyar nyelvű színházi fesztivál. Lassan már megszokottá válik, hogy az érdeklődők tavasszal Temesvárra, Szatmárnémetibe, háromévenként Sepsiszentgyörgyre, ősszel Gyergyószentmiklósról és Udvarhelyre, két évente Kolozsvárra járnak színházat nézni. A nagyléptékű fesztiválokkal szemben a kisvárosi találkozásoknak is megvannak az előnyei. Az *istenhátamögötti* helyeken megrendezett pár napos eseményeknek, a több kifogásolható szempont ellenére, van egy egyedi és pozitív tulajdonsága, ami sokszor minden másnál lényegesebb. Ez pedig az emberközelség, a bensőségesség, amely lehetőséget teremt a fontos találkozásokra.

▶ TARJÁN TAMÁS

LATERNA MAGRITTE-KA

Podmaniczky Szilárd: A fenyegetett gyilkos anatómiája
– RS9 Színház

Elég volt előzetesen, a próbaidőszakban egy pilantást vetni a színlapra, hogy szembetűnjék: a szerző és az RS9 Színház együttműködése nem ugyanazon az ösvényen halad tovább, amelyet a *Beckettre várva* (2008) és az *Albert Einstein paprikáskrumpli* (2010) sikeresen megkezdett, és más tervek, műhelymunkák is eredményes folytatást ígértek. Az említett, témákat-formákat felülíró, kissé Boris Vian-i beütésű *pataabszurdok* Dobay Dezső rendezte, és vendégművészként a Vallai Péter–Csuja Imre színészpáros ugrott örömet fejest az alternatív színjátszás mélyvízébe. A *fenyegetett gyilkos anatómiája* más alkatú színmű, mint az előbbieket, s bár ügyeskedő csavarintással ebben is meg lehetett volna találni a jól bevált duó szerepeit, ez eleve nem rájuk volt szabva.

Külön bekezdés gyászkeretében illendő megemlékezni arról, hogy a Podmaniczky-darab 2012. november 16-i bemutatója előtt kilenc nappal a súlyos betegségeit korábban nyom nélkül legyűrő, de ismét megbetegedett Vallai Péter váratlanul elhunyt. Megadatott neki a groteszk elégtétel, hogy a november 7-re virradó hajnalban érje a halál (kedvenc költője, Petri György szerette emlegetni december 22-i születésnapja kapcsán, hogy az közel esik Jozsif Visszarionovics Sztálin születésnapjához); az a „huncutság” már nem, hogy hatvanhatodik születésnapján, november 25-én temessék. Távozása után nem keserű búcsúesetek sora, hanem fellépéseinek törzshelyein – így az RS9-ben is – *születor*, születésnap vidám gyászlakoma várta barátait, kollégáit (Vallai is hasonlóképp, maga főzte étket tálalva vett búcsút nem is oly rég hajdani Esterházy-sikerének, a *Spionjáték*nak a rendezőjétől, Dániel Ferenctől). A magyar színházművészet majd felméri, mit jelentett számára Vallai Péter négy és fél aktív színészi évtizede, artikuláció és testbeszéd jellegzetes, lélekmérnöki – a pálya során alig módosított – nyomatékokkal élő alakformálása. Utolsó társulata, a Vígszínház is nyilván elszámol magával, a legszerencsésebben foglalkoztatta-e fáradságát, örökfiatal tagját. A mai magyar verskultúra, kortárs literatúránk egésze, az irodalom- és

könyvnepszerűsítés legkülönfélébb fórumai viszont egy időre a Vallai-nélküliségbe dermednek. Hozzá fogható energiájú, empátiájú, lelkiismeretességű és hatósugarú előadóművész, felolvasója, hírverője, mindig ugrásra kész, a verseket, prózákat, paródiákat még rögtönző-beugró tolmácsolás alkalmával is alkotó elmélyüléssel interpretáló szószólója aligha volt még egy a Petritől, Esterházytól, Temesitől számítható, Téreyéig, Grecsóéig és a még fiatalabakig oly sokakat magába foglaló magyar irodalmi köztársaság mindennapjainak: a szövegeknek.

R. I. P. (*Ripizni*, azt soha, mondaná Vallai. Parceduláján ez a Petri-idézett állt: „Kár, hogy így van, jó volna élni még, / másrészt belátom, ennyi is elég, / nincs rá okom – nem elégedetlenkedem: / tartalmas és szép volt az életem”).

A legfrissebb Podmaniczky-premier megvalósításában Dobay Dezső a dramaturgi feladatot vállalta. A rendezést a Beckett- és az Einstein-*trükkdráma* esetében is közreműködő alkotótárs, Veres Dóra jegyzi. Az ő erős vizuális fantáziája, komplex képzőművészeti látomásosságra és inspirációra törekvő színház-felfogása legutóbb *Az Ösvény* című Hermann Hessefeldolgozásban (*Sziddharta*) kamatozott, melyet az ÁRNY/szín/JÁTÉK megnevezéssel illettek. Nála jó kezekbe került a *René Magritte éjszakai* alcímű textus. A magritte-i piktúra-teret erősen megkívánó és kijelölő írói instrukciókat a maga tervezte látványban a kétsíkú festmény-reprodukcióknak önmagukba és egymásba olvasztásával, a csupán kettős kiterjedésű képkulessza teljes, háromdimenziós tárgyi térbe történő átmosásával fordította drámai nyelvből színpadi nyelvre.

Mind Podmaniczky, mind Veres részéről kockázatos Magritte jelvilágának domináns használata, mivel a modern képzőművészet egyik különleges életmű-teljesítménye egyben a 20–21. század szuvenír- és giccspiacának nagy beszállítója, azaz kizsige-reltje. Nem a festő vétkéből, hanem abból a busásan jövedelmező sokszorosítói termelésből kifolyólag, amely a széles körben ismertté lett, ismételt meg-

Frumen Gergő és Álmosd Phaedra. Fotó: Nagy Charlie.

festett signumokat (alma, pipa, keménykalap stb.) ugyanúgy az önmagát látszólag könnyen és tartalmasan el- és túlbeszélő tömegáru szintjére alacsonyította, mint Botticelli, Leonardo, vagy a késeiek közül Escher, Dalí és mások bizonyos műveinek, motívumainak portékává tett megcsúfolását. E kényszerűség vagy kísértés alól a Podmaniczky–Veres előadás borzongatóan hűvös, sokszor túlvilágian nesztelen gondolati és látványeleganciája általában kivonja magát, bár amikor a szerzői utasítások csak „technikai forgatókönyv” jelleggel sorolják a vetítendő-alkalmazandó képek címeit, csorbul a szövegélmény.

Annyiban posztdramatikus dráma e dráma, hogy helyenként a(n)ti-dramatikus, szóhelyettesítő szófosztottságában ajánlja föl magát a posztdramatikus színház részben (vagy egészelegesen) narráció, epikum, cselekmény (szűzse stb.) helyett főleg a nyelven túli/kívüli, az emberi és a nem emberi összetevők térképző, tér-megelő valóságából kinyerhető teatralitás számára. A testek teatralitását: a szerephordozó színészi fizikumok és a színhelyet uraló eszközrend korporalitását aktivizálja. (Más, megelőlegezettebb, nem egyszerűen szimbolikus módon, mint a magritte-i képi és jelképi kulissza-hátteret kölcsön-elemként alkalmazó *Liliom*-előadás tette a Magyar Színházban néhány esztendeje.)

Meglehet, mindez kissé bonyodalmasan hangzik, és inkább egy mai színháztudományi alapkönyv, *A posztdramatikus színház* írójának, Hans-Thies Lehmann-nak a címére kellene postázni, főleg német és belga produkció-példatárát egy harminczemélyes nézőterű magyar kisszínház említésével is gyarapítandó (ama „alternatív mélyvízből”, mely épp mostanában szenved el medencéjének majdnem teljes kiüresítését, lecsapolását – a kulturális politika vízgazdálkodása következtében). A *fenyegetett gyilkos anatómiája* azonban sok újszerűsége és Podmaniczky drámaírói tevékenységét tovább színező értékei – radikálisabb, kísérletibb kompozíciója – ellenére mégis inkább konzervatív dramaturgiájú mű. Ún. szabadráma, a Harold Pinter-i, sokszor fejtegetett értelemben. Csak a szoba falai itt Magritte-képekből emelkednek. Akár tengerfal, égfal is. A szoba más szobákba nyílik, miközben a szoba méretű RS9 *theatron*jába (nézőtéri részébe) amőbázza át magát. Laterna magica. Nem csodalámpás – furcsa doboz. Szobadoboz. Élénk emlékem, hogy a nevezetes prágai kisszínházban – mozisínházban –, a Laterna Magikában (még hősora idején, 1975 táján) részben hasonló szerveződésű (a posztdramatikuságot a teljes nonverbalitásból előkészítő) spektakulumokat („szkeccseket”) láttam egykor, melyek részint a cseh filmes újhullám nyomán fodrozódtak.

Podmaniczky szobadrámájában, Veres szobadozóban a személyek közötti lehető legegyszerűbb konfliktus feszül ki. Olyan egyszerű képlet, hogy azt a világ végezetéig sem lehet megoldani, felfejteni – mint a legeslegegyszerűbb dolgokat általában. A Férfi egy régi „barátjával” (egy számára – kiderül – valamiképp kivételesen fontos gyerekkori-ifjúkori-X-kori nőismerőssel) készül találkozni. A szándékot bejelenti tőle el nem hidegült, de már, úgy fest, hosszabb ideje nem hozzámelegedett asszonyának. A Nő engedékeny érdeklődés-gépezet formájában indítja be a kíméletlen féltékenység-mechanizmust. A legtöbb, amit tehet, hogy *abban a másikban* igyekszik önmagát láttatni a Férfival.

Miként háromszorozza, sőt négyszerezi a két főszereplőt Podmaniczky? A Nő/Férfi, Másik nő/Férfi, Kislány/Kisfiú, Feketekalapos1/Feketekalapos2 viszonylatokra (melyekből az is matematizálható, hogy négyszer kettő = hét) nem térünk ki, lévén ez, mint címe is elárulja, (lélektani-)bűnügyi história. Másrészt Veres rendezése a gyermeki szál elvékonyításával kicsinyíti, diavetítés-szakaszokká is átváltoztatja Podmaniczky drámáját a szerzőt is elkapó magritte-i képi diktátum bűvöletében. Épp így költözik át a darab az irodalomból a színházba. (*Plurimedialis szubsztátum*, mondja Manfred Pfister: a dráma úgy irodalmi produktum, hogy jellege folytán ab ovo kódolt a színházi karaktere is. Két művészeti területhez tartozik. Nem a színház a dráma szolgáltatója, hanem a dráma egyszerre az irodalom és a színház szolgáltatója – amíg fel nem mondanak neki. Az RS9-ben most kiadták a színházi cselédkönyvét, de megkérték, hogy huzamosabb időre azért maradjon segíteni.)

Ily markáns szöveggel, ily mértánias megjelenítéssel találkozván a kritikus hajlamos „elvágólag”

fogalmazni. Mielőtt elvetné a sulykot, egyszerűbb szavakkal azt ugyancsak jelentheti: Álmosd Phaedra (Nő) és Frumen Gergő (Férfi) az enyhén laboratóriumi kivitel, múzeumi-panoptikumi miliő keretei között is fenntartja a karakterek iránti figyelmet. Az itt-ott kihűltnek tetsző anyagot felizzítják – hiszen van-e talányosabb-szebb, mint egy Férfi és egy Nő találkozása a dráma boncasztalán? Egyszerre élve és halva lenni (a nemlétezés által lenni): ennek eljátszása a legkevésbé sem könnyű. A két főszereplő egymáshoz igazított, ugyanakkor szétváló stílje, megnyomott hangsúlyokkal labdázó artikulációja, bőr és hús alá temetett erotikája lényegében megoldja a hol horrorisztikus, hol mulatságos-borzongató feladatot.

Felettes – dehogy: *alattas*, mögöttes énjüket, a nesztelen, álomi szolgálatra rendelt Feketekalaposokat (még jobban kiteljesítve az abszurd dráma ikonikus hatásait) az elfelhőzött orcájú (arctalan) Jáger Szabolcs és Csáki Rita a detektívek nyomkeresésével és az árnyak elhessenthetetlenségével kopírozza rá az alapszemélyekre. Ha koccintásra emelkedik két pohár, egy dallamlendületben négyen *nem* isznak a színpadon.

Mészáros Csenge Cseperke (Kislány) és Nagy Gereben (Kisfiú) ellenpontozó funkciójú feltűnése, Kiss Julcsi a festményeken látható ruhákhoz képest is önállósulni képes jelmezei, Balogh Benedek az RS9 adottságait messze meghaladó fény- és hangtechnikai precizitása, Vedres Csaba *festői* zenéje egy óramíves előadás iránti érdeklődésünket és rokonszenvünket növeli. Amikor a vége felé két, sőt több – sőt valamennyi – figuráról lehull a lepel, a darab mintha fityiszt mutatna önmagának. Amint ez Magritte piktúraköltészetének is sajátossága.

BALOGH TIBOR ◀

Egy tébolydús este

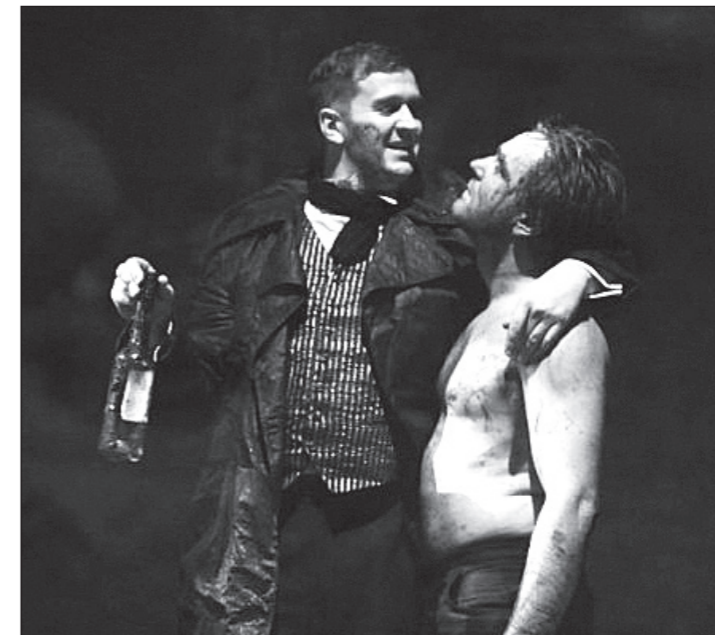
Galambos Péter – Kovács-Cohner Róbert: Na' Conxypanban hull a hó – Csokonai Színház, Debrecen

Ovis koromban a szeplőtelen fogantatás ellentétpárjának a szeplőset gondoltam. Hirdettem is, hogy mindenki szeplőtelen fogant, aki nem szeplős. Na, akkor megmagyarázták, mennyire nincs igazam, mert *az* nem az arcon látszik: bennünket a golya hozott, a szeplőtelen meg a flamingó. Nehéz felismernünk a kiválasztottakat, s még nehezebb elhinnünk a nézőtérrelől róluk, hogy ők azok. *Galambos Péter* megkísérelte a lehetetlent: színre vitte Debrecenben egy nagybecsű skizofrénünk, Gulácsy Lajos festő talányokkal teljes életét.

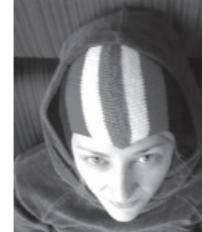
Gigantikus festmény fogadja az érkezőt. A nézőtérnyitástól van húsz percünk arra, hogy belelakjuk magunkat a Gulácsy-világba: a nyárutó dekadenciája, a gerjedelem tetőfokáról aláereszkedett erotika, a lankák és bokrok már feltárulkozott titkai. Aztán a színpadra vetülő fények a festményt apránként el-

nyelik. Fehér kórházi ágyán, a pictor élete iszapjában hempereg. A bőréről, nadrágjáról szertefröccsenő fekete massa mindent és mindenkit megjelöl, amivel-akivel csak kapcsolatba kerül. Akadnak ilyenek nagy számban, hiszen a *Kristán Attila* által életre keltett Gulácsy, kezdetben nagy társaságtól körülvevett, macsó bohém. Nem egészen olyan, amilyennek visszaemlékezésében Kosztolányi jellemzi: „a mindig természetes, nem szenvelgett finomság volt ősi lényege.”

Kezdet – ősi lényeg. Tudjuk-e igazában, milyen idő-tér koordinátákat jelölt ki számunkra a rendező? Tájékozódási pontként – mint fekvő képkeretbe foglalt sármedence – a betegágy kínálja magát. A pszichoanalízis toposza. Igen, Galambos dramaturgiai módszere, cselekményszervező fogása a pszichoanalízis hőskorából reánk hagyományozódott képzetfuttatás. Nem titkolja ezt. Olyannyira nem, hogy a *Kovács-Cohner Róbert*tel, a szerzőtársával komponált szövegbe József Attila tesztjeiből, a Szabad ötletek jegyzékéből emel be részleteket. Szabad ötletként szólalnak meg Ady Endre megzenésített versei is – *Melís László* szerzeményei –, és irodalmi visszautalások folyondárja borítja be a darab vázát képező egész életrajzi alaptörténetet. Utóbbi egyszerű. Hol volt, hol nem volt, élt az elmúlt századelő Magyarországon (néha Itáliában) egy érdekes festő. A bizarr képzetársításokkal jelentkező, ám az antik-reneszánsz konvenciókat csak a követhetőség határáig elhagyó művész pályája piacképesnek indult, aztán megszakadt. A látomásait követte, nem a megrendelők óhaját. Ecset helyett tollat ragadott, amikor elképzelt országát, a Japán és a Hold között fekvő Na' Conxypan könnyebbnek tűnt szavakkal leírnia, mint megfes-

Mészáros Tibor és Kristán Attila

A kritikus, ha jól érzi magát

Zsigmond Andrea (és tsai): Mi kritika még? Színek és ének

Mi kritika még? – teszi fel a kérdést Zsigmond Andrea a könyv címében, amiből az olvasó sejtheti, határkérdésekről lesz szó. A vonatkoztatási pont pedig a kritika hagyományos műfaja, illetve az ebben megtestesülő elvárások rendszere. A könyvben található – javarészt a színházhoz, kisebb részben az irodalomhoz kapcsolódó – szövegek ezeket provokálva nyitnak játékos teret a kritika műfaján túl a színházról való beszéd egyéb módozatainak.

Sokféle műfaj, beszédmód, megszólalási forma együtteséből épül ez a tér: napló, recenzió, fesztivál beszámoló, e-mail, komment, sudoku, interjú, képregény, tanulmány, találós kérdés, kvíz, vers, drámarészlet, próza, újságcikk egyaránt található a könyvben. A hatvan rövidke fejezetben saját és idegen szövegek állnak egymás mellett, akár egy fejezetben belül is. Ez a meglehetősen bolondos eklektika – a hol tudományos, hol alanyibb módon költői, másol diáklaposan közvetlen írásmód – mégsem önkényes, a szövegek következetes koncepció mentén kapcsolódnak egymáshoz.

Ennek egyik eleme a szerzőség problémájának újragondolása, amelyet a címlap is jelez: Zsigmond Andrea és tsai, áll a borítón. A könyv kevesebb, mint kétharmada sajátkezűen jegyzett szöveg, és ez a meglehetősen merész arány a szerzői fogalom hálózatszerűségére irányítja a figyelmet. Kik ezek a társak? Például: teatrológus (színháztudományi/dramaturg szakos) hallgatók, akik kirajzanak a valós és virtuális néző-mezőkre, hogy minél többféle választ gyűjtsenek be fontos kérdésekre (2., 16. és 36. fejezet; stb.), vagy akik vicces színházi szótár formájában listáznak létező színházi jelenségeket (8. és 55. fejezet). Például színházi alkotók: Pálffy Tibor sepsiszentgyörgyi színész tanulmányát a színészi játékról Zsigmond Andrea szerkesztésében olvashatjuk (7. fejezet). Társak a különböző interjúalanyok: az interjú műfaja eleve bonyolítja a szerzőség kérdését. Ám a színházi világ különböző szegmenseihez tartozó emberek megnyilatkozásai mellett, amelyben Zsigmond szerkesztőként vagy ötletgazdaként vesz részt – hogy az

ötlet továbbszóródó megvalósulása mentén végül másokkal osztozzon a szöveg létrejöttében –, a saját írásként szerzője is sokféle hatás eredményeképpen elgondolt. A könyv fülén olvasható lista ezért rendel egymás mellé személyneveket, filozófiai irányzatokat, színházi társulatokat, rövid gyűjteményét adva azoknak, „akikhatottakrák, akikmeghatottak, akikmeghatódtaktölem”.

A szerzőség ilyen elgondolásával is összefüggnek a szövegeket szervező dehierarchizáló gesztusok, amelyek a színházról való nyilvános beszéd köré vonják a szakma háttérben dolgozó szereplőit. S ebben szintén a kritika műfajára irányuló provokációt látjuk viszont, hiszen, állítja a szerző, kulturális szokásrendünk szerint a nyilvános beszéd terepét kitüntetett a(u)ktorok – kritikusok, szakírók, újságírók, rendezők – uralják, az ő kezükben van a szó joga. („Mert mi fán terem a [színi]kritikus? Fontos lapokban közöl, leginkább kritikát egy fontos előadásról, interjú egy fontos alkotóval. Fontos ember. Állításokat tesz. Azok mind érvényesek”, olvasható a borító hátoldalán.) A könyv erre a kitüntetettségre is rákérdez, amikor a konkrét kulisszák némaságából lépteti ki a megszólalókat, hogy a színházról szóló diskurzus rejtett vagy éppen jelentéktelennek tartott szempontjait tegye láthatóvá. A statiszta, sminkes, öltöztető, fénytechnikus, jegyszedő, ruhatáros, fesztiválszervező és

Koloszvár, Korunk – Komppress Kiadó, 2012.

tenie a lakóit. Utóbb semmi: „még a téboly beszéde is elhallgatott ajkán” – elmaradoztak betegága mellől a barátai, rokonai. Nem termelő művész volt: egyszer használatos géniusz.

Fertelmes géniusz. Az iránta táplált érzelmek nemességét, az érte hozott áldozatok súlyát nem érzékeli, amint ahogy felfoghatatlan lesz majd számára a legvégső jelenetig, hogy hosszú bűnözése során felélte a környezete türelemkészsét: ez a viselkedésük elutasítónak válásának magyarázata. Életében a szerető-szerelmes hölgyek, legfeljebb a sárölyönyn a holdsugártól megcsillanó flitterek. Négy szép alakítás. Számomra valamilyen mértékig mind egy-egy irodalmi mintához köthető. Az anya szerepében, *Oláh Zsuzsa* talán Szindbád Majmunkája. A „Luigi” anyakomplexusa következményeit megöröklő titokzatos jötevő, a legkitartóbb barát feleségeként kitárulkozó asszony (Katharina), *Ráckveci Anna*: a Mizantróp Céliméneje. „Dobj belé a sors jéghideg kútjába, és belőlem nő ki a te titkos vágyad” – mondja a védőangyal, a sorsküldötte Higilinda: *Újhelyi Kinga* alakjában Vörösmarty ölelhetővé lett Tündéje. Polgári értelemben a bárművésznő, Hilli a nagy vesztes: a rászédett naiva, aki az ártatlanságát adja a férfinak, s a tőle fogant magzat terhét viseli: *Szalma Noémi* belátó odaadása, és az egyszerű okossággal szinkronba hozott csáberő mégis egy összetettebb lényt, Bulgakov Margaritáját vetíti elé.

Az egy-egy irodalmi minta azonban nemcsak elkülönülten értendő, az alakoknak van összhangzó jelentésük is. Földi tévelygése utolsó stációjaként, Luigit vízzel töltött üvegmedencébe állítják. A rohamcsillapító hidegfürdőt (a keresztfán szenvedés analógiája) purgatóriumként éli meg. Itt, a megsemmisülő időben értelmeződik számára az arcát mindig eltakaró istennő, akinek három szolgálója van,

„a sóhajok, a könnyek és a sötétség madonnái, kiket titokzatos céljaira felhasznál. Ők állították elének a fájdalmakat és a gyötrelmeket, hogy mindig tökéletesebbé váljunk, (...) addig gyötörjék a szívünket, amíg ki nem fejlesztették szellemünk képességeit.” Az istennő szolgálólányaival töltött első felvonás: tobzódás a szépség birodalmában, a Simone Weiltől kölcsönzött mottó szerint: „Talán az az ember részesül a kegyelemben, aki megtudja, mi is a szépség. A szépség labirintus. Akinek van ereje, az eljut a labirintus közepéig. Ott Isten várja, felfalja, majd kiokádja őt. Ezután kijön a labirintusból, megáll a bejáratánál, és minden arra járót békeszeretően befelé invitál.”

A második rész a rendező grandiózus tájékozási kísérlete. A művész bűne adott: az Isten fölül képződött létező hitében, beavatkozik a teremtésbe. Szabad szelleműnek tartja magát, amiért otthon van a tudata küszöbén innen és túl egyaránt, s amiért mindkét saját énjére rálátása van. A halhatatlanság oltalmát élvező művész számára a tündöklő magány, vagy elhagyatottság egyre megy; a fájdalom szellemi kéj, a gyötörődés hálás szerep – vélekedik akut nárcizmusában, egészen az idő megszűntekor esedékes végelszámolásig. Akkor pedig a bünelismerésben rejlő kompromisszum kínálkozik: kiválasztott a maga módján, a Krisztus jobbán szenvedő lator is.

Galambos Péter előadása ösztönmozgató hatására törekvő, önvallomás-jellegű performansz. Széttartó, és csomópontok köré sűrűsödő látomások szigorúan komponált, szaggatott zuhataga. Szakrális és groteszk, éteri és buja, robosztus és melankolikus. A mostani rendezéssel a művészidentitást ábrázoló képtára (a POSZT-díjazott Trió – Vörösmarty Színház, Székesfehérvár, Jászai – Csokonai Színház, Debrecen) triptichonná teljesedett.

néző tapasztalatára kíváncsi (13. fejezet). Nem tartozik szorosan a színházi témához, de e gesztus felől olvasható a negyvenhetedik fejezet szövegblokkja, amelyben 10–13 éves gyerekek mesélnek kedvenc olvasmányaikról és filmjeikről: egy korosztályt hangoztatnak ki nekünk.

A dehierarchizáló mozdulatok a kritikust sem kímélik, merevnek tűnő jelmezéről lesegítenek pár páncélréteget. Mi több, a tartalomjegyzék micimackósan önironikus rezüméi („Melyben a kritikus...”) folyton kibillentik saját jól definiált szerepköréből. Így lesz belőle fordító, teatrológus, máskezű szövegek szerkesztő-kalauza, esztéta, szépirod, tudós, laudátor, színházi portréfestő valamint képriporter – illetve képzelet magát mindezeknek.

A könyv szövegeinek nagy hányada, jóllehet minduntalan vonatkoztatási pontja (kérdése) a kritikai műfaj, nem az előadáselemzésre összpontosít. Hanem arra, hogy a színháznak és az alkotást övező színházi jelenségeknek milyen egyéb, az esztétikai beszédmódtól eltérő leírásai valósulhatnak meg. A negyedik és ötödik fejezetben arra látunk kísérletet, hogyan illeszthető a Bocsárdi László által rendezett két *Bánk bán* a saját szoros kontextusán túli, tágasabb környezetbe. Az első szövegben a 2000-ben rendezett zsámbéki előadás alkotóitól (a dramaturg naplóbejegyzései és egy statiszta retrospektív beszámolója), a hivatásos befogadótól (kritikák, újságcikkek) valamint a civil nézőktől (fórumbejegyzések) származó szövegek kerülnek össze: a változó szemszög a színházi előadás kulturális környezetét is megmutatja, de egymás mellé helyezi a színházi diskurzus „legitim” és „nem legitim” beszédmódjait is. A 2011-es *Bánk bán*hoz kapcsolódó második szövegben, amely Zsigmond asszisztensi tapasztalatát lenyomatozza, arra látunk példákat, hogy a produkció létrehozásának folyamata milyen narratívumokat generál, ezekben a színház milyen víziói jelennek meg.

Nemcsak az alkotói folyamat gyakorlati tartoznak a színházi jelenségek közé. Zsigmond Andrea olyan színházi rituálék, formalitások működésére is kíváncsi, mint a gratuláció (19. fejezet), a taps vagy a virágkosár ünnepi előadások végi kötelező színpadra biggyesztése (az 59. fejezet vonatkozó részei). De a különböző színházi fesztiválok beszámolóit (11., 39., 51., 52., 53. fejezet), vagy az azok apropóján megrendezett beszélgetéseket (27. fejezet) is inkább arra térnek ki az előadások elemzése helyett, hogy maga a színház(i esemény) milyen fizikai és kulturális építményekbe – régióba, városba, színházi terekbe (beleértve annak járulékos elemeit, mint a büfé, előcsarnok), nemzetiségi, szakmai és nem szakmai közegekbe – ágyazódik. A fesztiválok a színházról való beszéd terepeiként is izgalmasak a szerző számára. Külön szöveget szentel például a szakmai beszélgetéseknek (18. fejezet), amelyben azt firtatja, mit „visz-

nek színre” ezek az események, milyen igényt fednek le vagy éppenséggel el; mi hangozhat el nyilvánosan a magánbeszélgetéshez képest. A fesztiválújság szintén a beszélgetési felületek okán kerül szóba, Zsigmond egy általa szerkesztett fesztivállap köszöntőjét *ars poetica*ként helyezi az olvasó elé: „Tegyük egymás mellé egy irodalmi, egy filmes és egy színházi folyóiratot: különbözni fognak egymástól. Az irodalmi lap a tudományossággal kacérkodik, a filmes lap a népszerűséggel. A színházi egyikkel sem. De mi lenne, ha megpróbálná? A könnyebbik utat. Nem azt, amit írni könnyű, hanem amit olvasni.” (12. fejezet). A fesztivállap, mint csomópont az egyéb beszélgetési terek (büfé, szakmai stb.) hálójában, nem egyféleképpen tematizál színházi jelenségeket. Néhol tudományosabb, ám van, hogy tréfás kvízbe, színházi szótárba, nevetésbe burkolja azt, ami általános jelenség/probléma a színházi intézményekben (lásd a Pylades Club szócikkét, 56. oldal). Ilyen szösszenetek a könyvbe is bekerültek, felvillantva egy-egy fesztivál hangulatát, gyűjteménybe rendezve körülményeket és embereket. Ezekben is a színház különféle leírásai valósulnak meg, bár az eredeti közegből való kiemelés hátránya, hogy az olvasó számára sokszor érthetetlen a célzások, utalások háttere (és nincs kihez fordulnia tudakozódni, mint egy fesztiválon).

A könyv címének ígéretéhez képest alulreprezentáltak tűnik a kritika műfajához közeli szövegek mennyisége, ám olvasóként azt tapasztaljuk, hogy a szerző tágabb értelemben gondolkodik a kritikáról. Kritikai viszonyulásnak tartja azt is, amikor a megváltozott kommunikációs közeghez igazodni képtelen/képes kulturális sajtó stratégiát veszi számba (48. fejezet); amikor a kultusz kutatás felől közelít a színházhoz, és kultikus színházi metaforákat azonosít be (41. fejezet); amikor egy fesztivál körülményeiről beszél; amikor e-mailben véleményez (50. fejezet); amikor a Matei Vişniec drámakötetéről írt recenzióban annak a történetét fejtí fel, hogyan jut el valaki egy dráma lefordításáig, majd több dráma lefordításáig: miként lesz mindebből végül könyv (30. fejezet).

Miért fontos mindez? Mert semmi sincs önmagában, „nemcsak színház a színház, és nemcsak könyv a könyv; körülveszi egy s más” (153. oldal). Ezeket a hálózatokat, kontextusokat és körülményeket azért érdemes reflexió tárgyává tenni, állítja a szerző, mert így változhat a színházról való gondolkodásunk, finomodhatnak az értési szokásaink. Ha jobban odafigyelünk egy folyamat „állomásaira”, részleteire, a különböző intézmények (fesztivál, színház, kulturális lap) működését is jobba tehetjük. Jobb előadások születnek majd. Jobb hely lesz a világ. (A könyvben olvasható boldogság-interjúk talán a környezetjobbító, szociálisan is érzékeny magatartási modell révén kapcsolódnak a kritikusai attitűdhöz.)

Zsigmond Andrea könyve tematikusan és műfaji értelemben egyaránt sokféle határt hoz játékba. A kritika(i gondolkodás) hagyományos formáit provokáló gondolatokat és szövegkísérleteket azonban botorság lenne a szerző ezek eltörlésére tett javaslatoként olvasni. Zsigmond könyve nem a nyilvános beszédet uraló műfajok lerombolását célozza, hanem – néhol merészebb határátlépések segítségével – kérdéseket vet fel velük kapcsolatban. Például a kritikus értelmezői szabadságát illetően: egy műfajban, amelynek nyelvét a diszkurzív logika szervezi, mekkora tere lehet az alanyiságnak, költőiségnek? (44. és 60. fejezet.) Hogyan gondol a kritika az olvasmányosság-

ra? Miként árnyalja az esztétikai olvasatot a színházi gépezetről való ismeretünk? Milyen nézői szerepeket osztanak ránk a színházak, ezek hogyan határozzák meg a befogadást?

Ilyen és ehhez hasonló izgalmas kérdéseken gondolkodhat el a *Mi kritika még?* olvasója, ha kézbe veszi Zsigmond Andrea tartalom és nyomdai kivitelezés szempontjából is igényes könyvét, amely, jóllehet számos tudományos előfeltevést mozgat – szerzője egyetemi oktató, irodalmi és színházi lapok, könyvek szerkesztője –, mégis olvasóbarát, és nem valaminek az engedményeképpen válik azzá.

Érintőleges hangulat egy Krúdy-novellára (1985; cinklemez, papír; 230x 210 mm)

BORCSA JÁNOS ◀

Markó Béla haikulírása

Markó Béla: *Út a hegyek között, Boldog Sziszüphosz*

Markó Béla úgy ír verset – mondhatni bármiről –, hogy tárgyát a jelenség és a lényeg, az egyes és az általános, a konkrét és az elvont fénybe állítja, ami a művészi megismerés fokozott igényéről, egy elmélyült lírai gondolkodásról tanúskodik. Példátra gyakorta a természet, illetve ezt tekinti a rend és a tökéletesség – amire általában művész törekszik – mintájának, legalábbis ebből indul ki képvilága létrehozásában. Választásában bizonyára nagy súllyal esik a latba, hogy a természet – egy kölcsönzött fordulattal élve – nem beszél mellé, törvényei nem függenek koroktól és társadalmi rendszerektől. Adott esetben például az összhang fogalmával nevezi meg a költő azt a jelenséget és történést, hogy életre kel a parányi fű a mérhetetlen anyaföldből, minthogy az időtlenséggel, örökléttel jellemezhető föld teremt feltételeket az időben létező s pillanatnyi léttel bíró növény számára. A versszövegben a kézzelfoghatóan konkrét természeti elemekhez (fű, föld) rendeli az elvont idő fogalmát (pillanat, öröklét), hogy aztán a címként választott elvont főnév (összhang) révén a lényegre, illetve az általánost, a törvényszerűséget ragadja meg:

*együtt dolgozik
pillanat és öröklét
fű nő a földből
(Összhang)*

Összhang, pontosabban rend jellemzi a mindenség működését. Ez nyilvánul meg mindabban, amit közvetlen világunkban is észrevesz az értő tekintet, a szemlélő alany. A kertben például, annak élővilágában, aztán a levegőégben vagy a tengervízben, nemkülönben abban, ami végbemegy bennünk, az emberben. Minden a természet törvényei szerint s azok következtében rendeződik át újból és újból. Ahogy mondani szokás: rend lesz a káoszából. De mivel a tökéletes már-már felfoghatatlan, azt kell gondolnunk, hogy mindezek egy princípiumot, isteni jelenlétet feltételeznek. Költői szóval élve: „valaki

Csíkszereda, Bookart, 2010

jár a fák hegyén / ki gyűjtja s oltja csillagod.” (Kányádi Sándor) Senki és semmi sem vonhatja ki magát e törvények alól, mondjuk a költő tekintete által befogott aranyeső sem, mely az év adott pontján mindig sárgába borul, jelezvén a tavaszt, de mindez egy isteni kéz beavatkozása nélkül mondhatni megmagyarázhatatlan: „ahogy szorítja / Isten a kemény ágat / sárgán kibuggyan.” (Aranyeső) Esetenként nem a jelenséget vagy a történést, hanem a törvényt jeleníti meg a költő, de ezen is rajta van saját „kézjegye”, ez esetben ugyanis a verscím az, ami a konkrét jelenséget rögzíti (éjszakai havazás) és a versszöveg az, amely az elvont-általánosot (éjszakára vált a nappal) érzékeltesen leírva ragadja meg: „finom súrlódás / ahogy fordul az égbolt / törmelék-fény hull.” (Éjszakai havazás) Ami pedig az ember érzelmi életében, jelesen a lírai énben lejátszódik a férfi–nő viszonyt illetően, a szerelemben, annak kivetítése is természeti kellek (folyóvíz, part) felhasználása által történik, de éppen ez a két jól megválasztott, egymást feltételező valóság-elem teszi lehetővé, hogy ellentétük az egymáshoz tartozást nem zárja ki az adott esetben:

Perspektíva / Németországi képek sorozat (2007; digitális fotó)

*mint a víz egyre
morzsolysz engem s mint a part
folyton öllelek
(Ellentét)*

*a csupasz ágon
nem fog a szél de töri
ha kivirágzik
(Vihar)*

Markó Béla – versei tanúsága szerint – az évszakok váltakozásában véli felfedezhetőnek legnyilvánvalóbban a természeti törvényeket, lírikusként rögzíti ezeket, eszerint a „csodás működés” szerint építve fel két verseskötetét is, az *Út a hegyek közt* és a *Boldog Sziszüphosz* címűeket.*

Hangsúlyozandó viszont, hogy nem természeti líra, amit talál ezekben a kötetekben az olvasó, hanem gondolati, de nem a huszadik századi klasszikus magyar költészetből ismert fajtája. Markó Béla mai gondolati lírájának forrása a századokkal korábbi Kelet irodalmában van, amely viszont a mai napig kihívást jelent az európai, köztük a magyar líra művelői számára is. A kihívást persze nem egyszerűen a haiku mint domináns japán versforma jelenti, hanem annak a világlátásnak az elsajátítása és „gyakorlása”, amely éppen ebben

a tömör, tizenhét szótagos, három sorra tagolt (5 + 7 + 5) versben megnyilvánul. A természetábrázolás nem önmagáért történik, az mély gondolati tartalmat hordoz. A haikut a gondolati mélység és lágyság jellemzi, s nagy reformja a 17. század végén történt, ami Matsuo Basho tevékenységének köszönhető, aki költészete alapjául a természetet tette meg, programja pedig a változatlan és frissesség eszméje volt, azaz a természet örök igazságát kell kifejeznie a haiku művelőjének élénk, újszerű módon. Markó Béla gondolati kalandjainak, metafizikai töprengéseinek pillanatnyilag a haiku nyújt alkalmas keretet, s az ezekben foglalt gondolatszálankokat, filozófiai „töredékeket” valóban lírikusra jellemző lágysággal és frissességgel tudja telíteni. Egyénien, személyességgel átítatva. Amint a *Mindenség* című haiku példázza, amelyben a lírai én közvetlen kisvilága (kert) találkozik a nagy egésszel (mindenség), s ami előbbi helyen történik (röpül egy lepke), az egyetemes összefüggésben felidézheti az isteni jelenlétet (pillogtat Isten): „repül biccegve / a kerten át egy lepke / pillogtat Isten.” Amit a szépségről és értékről megfogalmaz – létük törékeny és veszélyeztetett –, ugyancsak egyénien, de a műfaj követelményeinek megfelelően teszi:

Korábbi (szonett)kötete kapcsán egyik kritikusa, Bedecs László úgymond pontosza is általában a költő formai igényességét és bátor kérdésfelvetéseit, megjegyezve, hogy a politika minden romboló hatása ellenére Markó Béla ma is autonóm és érzékeny, kez-

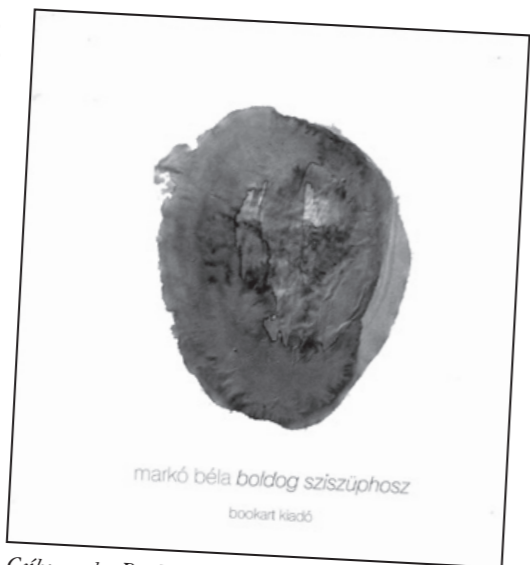
deményező és nyitott személyiség. (*Új Könyvtár*, 2010. október).

Az itt hivatkozott mindkét Markó-kötetben a négy évszak ihlette versek alkotják az egyes ciklusokat, s *Kívánság, Együtt, Készenlét, Megváltás*, illetve *Feladat, Ámulat, Lassítás és Megérkezés* címmel követik egymást, ez is, az is már cikluscímeivel is egy-egy gondolati ívet rajzolva meg, a kívánságot, illetve a feladatot rendelve hozzá a tavaszhoz, az együtt fogalmát, illetve az ámulatot a nyárhoz, a készenlétet, illetve a lassítást az őszhöz, a télhez pedig a megváltás, illetve a megérkezés fogalmát.

Majd mindenik elvont főnév, s ezek által is egy szemlélődésre, kontemplációra hajló lírai alany tételeződhet, de mégsem egy objektív, szenttelen líra felé tart ez a költészet, ellenkezőleg, egy nagyon is személyes felé. Úgy „filozofál” a költő, hogy nem tűnik el verseiből a személyes hang. Egyes versek éppenséggel mélyről jövő szerelmi vallomások. Ilyen többek között a már idézett *Ellentét*, vagy a *Remény*, amely bizonyára kapcsolódik Radnóti megrendítő vallomásához, mindenképp felidézi az irodalmi emlékezetből a *Hetedik ecloga* záró verssorát a maga tizenhétszótagos lírai mikrokozmoszában:

*hangyáként járok
a fehér porcelánon
mégis szeretlek*

A két haikukötet között azonban vannak hangsúlybeli eltérések a kérdésfelvetések, a gondolati törekvések tekintetében. Míg az előzőben világunk és a lét egyetemes kérdései kerülnek előtérbe, addig az utóbbiban a költő – már a kötet cím által is: *Boldog Sziszüphosz* – az egyéni lét kérdéseit veti fel elsősorban. A boldogságát például, amelyet a pogány mesei

Csikszcreda, Bookart, 2012

figura, Sziszüphosz megidézése által ér el a költő, abban a helyzetben mutatván be az istenek által elítélt, egy meredek hegyre fel örökösen sziklát görgető halandót, amikor a hegyről lefelé tart egymaga. Ez az a pillanatnyi helyzet, amelyben boldognak érezheti magát, mielőtt újból nekilátna a haszontalan és reménytelen munkának: „lépked lefelé / ez az ő ideje s nem / az isteneké.” (*Boldog Sziszüphosz*) Híres esszéjében (*Sziszüphosz mítosza*, 1942) Albert Camus hőségét ugyanebben az élethelyzetben mutatja be: „Viszszatérése közben, ebben a szünetben érdekel engem Sziszüphosz. (...) Látom ezt az embert leereszkedni nehéz, de egyforma léptekkel, a szenvedéshez, amely sohasem ér véget. Ez az óra, amely olyan, mint a lélegzetvétel, amely éppolyan biztosan visszatér, mint nyomorúsága, ez az óra az öntudat órája. E percekben, amikor elhagyja a csúcsot, és lassan leszáll az istenek szállása felé, Sziszüphosz fölötte áll sorsának. Erősebb, mint a sziklája.” In. Köpeczi Béla (szerk.): *Az egzisztencializmus*. Budapest, Gondolat, 1972, 342–343.)

Ugyanakkor az is észrevehető, hogy többségben vannak azok a haikuk, amelyek csak egy-egy természeti kép megörökítéséért születtek, úgyhogy ezek esetében nem valamely gondolat felvetése lehetett a költő célja, hanem egyszerűen a gyönyörködtetés az általa meglátott egyszeri képben. A Markó által így létrehozott szó-képek pedig leginkább egy képzőművészeti műfajhoz, az akvarellhez közelítik ezeket a haikukat. Szófestményeknek mondhatnám az ilyeneket. Példaként az *Öröm* címűt érdemes idézni egyszerűsége és frissessége, valamint betűrímei által keltett visszafogott zeneisége okán:

*tetőtől talpig
hóféhér hab a meggyfán
fürdik egy angyal*

A szerelmi tematika ezúttal is a maga változatoságával van jelen, egyes esetekben játékos és pajkos, máskor meghitt és komoly hangulatú versekben (*Beteljesülés, Forróság, Ébredés, Ámulat*, illetve *Szerződés, Állandóság, Sodrás, Veled*). Fontosnak tartom

kiemelni, hogy a költő a családra mint összetartó erőre tekint, amit a kisfia gyermeki nézőpontjából megírt *Balázs-haiku* című vers tanúsít („anyu mosolya / olyan hamar átugrik / apu arcára”), saját életére meg a számvető ember szándékával (*Számadás, Készülődés, Boldogság, Életút, Epitáfium*). Ez utóbbiakban a lírai alany az önvizsgálat és a számvetés igényével, közvetlen hangon szólaltatja meg a benne néha felmerülő kételyt a megtett életúttal szemben, illetve elfogulatlanul és őszintén néz szembe önmagával.

Hogy a Markó-vers esetében milyen fontos szerepet játszik a nézőpont megválasztása, illetve sajátos látásmódja, azt ugyanazon téma, az ősz (lombhullatás) két haikuban való bemutatásával vélem alátámasztani. Mindkettő ugyanazon ciklusban (*Lassítás*), egymás után elhelyezve található, de míg az egyik (*Megint Sziszüphosz*) a konkrét jelenséget, az őszi lombhullatást és a tavaszi zöldbe borulást egy az európai kultúrkörhöz tartozó allúzióval dúsítja (Sziszüphosz), addig az utóbbi (*Körforgás*) egy szokatlan nézőpontból szemlélteti a lombhullást, elapadó tengervíznek tekintti, s végigvezetve ezt a víziót, a csupasz faágakat hajóroncsnak tünteti fel, címével viszont visszatérít a mindennapi gondolkodás keretei közé, s kimondja az egyik örök természeti törvényt: körforgás. Íme:

*elejti a fa
a lombot de tavasszal
felviszi ismét*

illetve:

*elapad a lomb
felbukkáznak az ágak
nedves hajóroncs*

Titkokat rejt magában minden születés. Csodát. A versé nemkülönben. Aki a haikut választja mint versformát és műfajt, arra ez hangsúlyozottan érvényes. Markó Béla nem virtuozitással műveli ezt az ősi és távoli származású lírát, hanem természetes módon, mint ahogy lélegzik és beszél az ember.

▶ MIKLYA ANNA

Utazz a koponyám körül

Poós Zoltán: Képzeld magad az én helyembe

Van ez a szép kis könyv, ami összegyűjtött versek kötete, a legjobbaké, valójában egy szüret. A hátsó borítóján a szerző fényképe látható. Egy asztal mellett ül, mosolyog, és az egész testtartása nyugalmat sugároz. Nyugalmat, mozdíthatatlanságot. Ez az egész kötet alapja, erre épül a ciklikus, ismétlődő szerkezet, a folyton önmagába, mintegy holt(?)pontra visszatérő narratíva: a szövegek által felépített tér alárendelődik annak a térélménynek, ami a költő maga: ide invitálja, hívja be az olvasóját. Gyere, tévedj el, majd érezd magad otthon az emlékeim között.

Az, hogy a kötet az eddig megjelent versek javát tartalmazza, fontos információ, de nem változtat a befogadás mikéntjén. A római számokkal ellátott szövegek mellett a tartalomjegyzékben ugyan szerepel a pontos évszám, de ez tulajdonképpen lényegtelen információ, a szerkesztési elv nem a valóban megtörténtek, hanem a visszaemlékezés időrendjének síkjához alkalmazkodik. A hat fejezet mindegyike egy-egy helyben megtett utazás, mintha mozgó járműből tekintene ki az ember, odakint pedig lágyan cseperegne az eső, vagy szítálna a kód: az egymástól különböző helyszínek és történések előtt a visszaemlékezés azonos színű és illatú, halvány-szürke párája lebeg. („Nem tudom a falu nevét, átsuhant / rajta a vonat” – *Szürkülleti zóna*).

A hívószavak sokszor ismétlődnek, a Poósra olyan jellemző, tárgyakkhoz való, érzelmekkel telített ragaszkodás megfoghatóvá, tapinthatóvá és érzékelhetővé teszi a költő emlékeit. A szerző kapaszkodókat kínál fel, nem csak az olvasónak, saját magának is: kampókat ver a sziklafalba, csomókat köt a zsebkenőjére. Emlékeznek az *Egy maikulán elme örök ragyogása* című filmre, ahol a főszereplők egymás kezét fogva, rettegve menekülnek álmukban a saját emlékeik halála, jégrianászserű eltűnése előtt? Hasonló Poós kötetének felépítési logikája is, szerkesztési elvének letisztultságát és pontosságát a félelem fogvacogása adja: semmit nem szabad veszni hagyni.

„Az úttal eljön az erdő, az erdővel / pedig az éjszaka, az éjszakával / mindaz, mi elvált az jövőtől.” – *Várakozás*

A költő belső labirintusában megtett, végeláthatatlan hosszú, ciklikus utazás körei ugyanazokat a helyeket járják végig. Ezek a helyszínek egyszerre fizikai és pszichés dimenziók, egyszerre a visszaemlékezés szerinti valódi helyek, és hozzájuk lazán kapcsolódó asszociációk, telített, fullasztó érzelmek.

Mindenekelőtt az otthon. A falu, a vidék, a haza: egyszerre megszokott és hideg, rémisztő és mégis kívánatos. Színek, illatok, örökség, holtak, sírkövek, az éjszakai erdő állandósága. Reménytelenség, kutyák, macskák, állatok, apa, anya, gyermekkor. A gyermek emlékeiből, a felnőtt kérelhetetlen tekintetével. „Íme a búzatábla, íme alatta a földgáz, a kökénysor és a kavicsos parkoló.” – *Humán erőforrás Végtelen, élő és lélegző nyugalom*. „A szoba változatlan marad mindaddig, míg meg nem semmisül. / A bútorok, a képek, de még a festés is csak rátelepszik a padlóra, / a falakra. Nem hat rá bírálát, imádat: mindig ugyanaz marad.” – *A szoba*

A szűk haza fojtogató ismerőségéből a nagyvárosba költözik, ingázik a narráció, a megváltozott helyszín azonban nem jelent feloldozást, épp ellenkezőleg. A szorongás nem oldódik, hanem mélyül, új éleket kap, színe azonban ugyanaz marad. A gyermekkor biztonságérzete elvesz, és hiába a megszerzett tudás, hiába válunk egyre ismerősebbé a bonyolultabb terepen, a léptek továbbra is bizonytalanok. Otthon nincs szükség kapaszkodóra, a gyökerek, a család, a tájjal együtt lélegző (ön)azonosság adja a beszélő már-már fölényes magabiztosságát.

A városba érkezve azonban egyre fokozottabban lenne szükség a „Te”-re, mint a saját magamat definiáló másik szempár tükrére: ez lehetne a folyton megkívánt, mégis kihunyó szerelem („Városunk műholdképe olyan / zavaros, mit a tekinteted” – *Kávékioszók*), a munkahely, a kollégák („Gyárkopolák, égi effektusok, új munkahely. / Mint egy új kapcsolat.” – *Új munkahely*), de igazából bármi és bárki, akitől emberi gesztust lehet remélni, akiben reménykedni lehet, hogy ember, akiben fel lehet fedezni az emberi *szikráit*, és végül csalódn benne: óvodások, rendőr, az ellenséges szomszédok a

lépcsőházban, a fejünk fölött elszálló svájci repülőgép, vagy akár az utcaköveken fekvő holttest. A város egy idő után kényszerből, vagy megszokásból belakottá válik („vissza a városba. Volt idő, / hogy mindig nagyobbá vágytam.” – *Milyen mezben, milyen mezőn*), az ismeretlenek pedig a közös sorson osztozókká („Menjünk, csatlakozzunk mások mosolyához!” – *Zuhanyhíradó*). Valódi otthonná azonban nem lesz, ahogy a narrátor a szerelemben, a legbensőségesebb kapcsolatban is idegen és tétova marad.

A saját magammal, az elbeszélővel és a többi emberrel, a környezettel kapcsolatos kívülről, hűvös szemlélődés csak alig-alig itatódik át érzelmekkel a „szerelmes” versekben is. A szerelem lehetősége furcsa, opálos derengést ad a soroknak, a költő azonban újra és újra visszatér a szelem „gyakorlásának” aktuálához, mintha maga is bevallaná, mennyire tétova, milyen képtelen a dologra: maga a szemlélődés pozíciója teszi lehetetlenné a teljes felolvadást, a hűvös, viasz-sima védőréteg, ami olyan jól hasznosítható a különböző helyszínek és feltámadó érzelmek elleni védekezésben, újra és újra eltávolítja a közelében lévőttől, és csak mélyíti magányosságát. „Kimegyek a lakásból. / Kerülöm a tömeget. / A tömeg szélénél tartózkodom. / Tavasz, nőszag.” – *Tavasz*. A másiktól való távolság néhol gyanakvóvá teszi a figyelmet, vagy a voyeur perverziónál ruházza fel a szerető természetes kíváncsiságát. Alapvetően azonban a szerelem – hiányzik, mert a szerelemhez naivitás kellene. „Ha feltűnik / csak az óvodások veszik észre” – *Álom a sárkányrepülőről*. Poós verseinek narrátora (és partnere is) már maga mögött hagyta a gyermekkor, ez a torokszorító hiány a versek egyik közös, biztos alapja.

Az elveszett gyermekkor utáni nosztalgia (nosztalgia: rossz kifejezés, mert a versek beszélője a visszavágódásról minden hamis fény nélkül, realiztikusan, már-már keserűen vall) a rég elmúlt tárgyai, ízei, emlékei által idéződik fel. A gyermekkor verseihez kapcsolódik, kissé bizarr módon az amerikai utazást leíró rész, hiszen Amerika is az emlékek által mérettetik meg (*Olivia Newton John, Gyalogkákukák* stb.) Elsőre talán érthetetlen is a világosan tetten ér-

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012

hető vágyakozás, később azonban felismerjük: a gyermekkor magánya élesebb és tisztább, könnyebben befogadható, ezáltal *biztonságosabb*. Törvényei könnyen felismerhetőek, követhetőek, és egyértelműen meghatározzák a felnőtt-narrátor viszonyulását az őt körülvevő, egyre ködösebbé és ridegebbé váló világhoz, ahol a fény is csak színtelen, apró foltokban hull, vagy fehér-hideg, ritkán mutatja meg a tisztaságot, és akkor is indítványozni kell, hogy „süssön ki a Nap”. – *Hangulatjavító intézkedések*

Poós mániásan ugyanazokat a köröket rója, újra és újra, a megszállott higgadságával, utazásai pedig ambivalens módon statikusak, egy helyben toporgók: megmutat pár ismerős helyet, beljebb invitál, majd megkérdi: szerinted volt értelme idejönni?

Képzeld magad az én helyembe, és utána mondd el: volt értelme elképzelni? Nehezen végigszalazható, nüansznai gesztusokból és óvatos jelzőkből, finom színekből álló, hártyszerűen finom költészet ez, de akinek sikerül beleképzelni magát, annak igenis érdemes.

▶ ANTAL BALÁZS

Aranykori töredék

Darvasi László: Vándorló sírok

Talán nem túlzás úgy fogalmazni, hogy a Darvasi-novella az elmúlt húsz év magyar próza-olvasásának egyik legjelentősebb tapasztalata, legerősebb élménye – azzal együtt is, hogy e húsz év második fele már sokkal kevésbé kényeztette el az olvasót újabb művekkel, hiszen a szerző a nagyepika felé fordult, prózaírói szempontból nézve úgymond *természetes okokból*. Bár az említett forma (Darvasi-novella) egy percre sem fest(ett soha) olyan konstrukcióként, amely csak előpróbaként funkcionálna „mindössze” (nagy)regények írásához. Sok szempontból a *Vándorló sírok* a *Szerelmem*, *Dumumba elvtársnő* óta az első hagyományos értelemben vett novella/elbeszélés-gyűjtemény, hiszen a *Szeretni egy nőt* vagy a *lojangi kutyavadászok* ciklus/fűzér-szerű szervezettsége nem (vagy másképpen) nyújtja az elegyes írások eklektikusságában rejlő gyönyör érzetét, nemkülönben kikezdi a gyűjteményes-jelleget, hiszen nagyobb epikai szerveződés felé való ellépésként is olvasható, s igazából talán csak produkcióesztétikai okokkal magyarázható (mármost a szövegek szétartatása mellett), hogy ilyen jellegű olvasásukra nem nagyon történt kísérlet a recepcióban, míg *A világ legboldogabb nejekara* pedig feladat. Így aztán most lehet újra teljes egészében olyan érzése az olvasónak, hogy végre megint találkozhat a magyar novellistával. Mert Darvasi az, egészen biztosan, írjon akárhány csodás nagyregényt.

Viszont mindezek a körülmények, a sikeres regények, a hosszas várakozás egy – nem Szív Ernő jegyezte – novelláskötetre, jelentősen felfokozott elvárásokat teremtettek az olvasók részéről. Ráadásul Darvasi kimondottan arról ismert író, hogy pályáján folyamatosan ráigér a korábbiakra, állandóan az előzőeket meghaladó teljesítményekkel jelentkezik, valahogyan mindig túltekint azon, amit addig csinált – viszont az ilyen irányú várakozás végképp nagyon kényes, ingoványos ösvényre viszi az olvasót, hiszen lehet-e örökké megfelelni neki? És ha nem örökké, akkor vajon meddig? És persze a további kérdések: a nagyregények írása mellett marad-e elég energia, elég erudíció a kisebb műfajokhoz? Lehet-e még egyálta-

lán valamit mondani, vagy várni, hogy valamit mondjon ez a bizonyos kisebb forma, amikor a hangsúly láthatóan máshová került? Nos, Darvasi a *Vándorló sírok*ban, azt gondolom, nagyon jó teljesítményt nyújt. A kritika persze megosztott, nyilván a fentiek miatt. És azért, mert mindazok következtében, kétféle értékelés képzelhető el egy új Darvasi mű esetében: egyrészt az életműre, másrészt a mai irodalomra tekintő (ez persze mindenkinél így van, de olyan író esetében, aki, mint Darvasi, jelentősen befolyásolja olvasásunkat, kiemelten fontos). Ami az utóbbit illeti, egészen bizonyos, hogy nem nagyon olvasni ilyen jó novellákat manapság. Még ha ilyeneket (esetleg jobbakat) úgy egyáltalán, igen: valamelyik régebbi Darvasi-könyvben például.

A tematikai sokszínűség – mely hatalmas erénye továbbra is a Darvasi-novellának – szinte magában is garantálja az olvasói érdeklődés fenntartását. Bizonyos szakaszokban folytat korábbi szálakat (a *Kína visszatér* kínai novelláiban a *Lojangi kutyavadászok* világát írja tovább), máshol a rá az eddigiekben is jellemző világteremtés „kiterjesztését” láthatjuk (a *Holm-féle előadás* vagy a *Jézus-manökenek* című fejezetekben) – amely az epikai szerveződés nagyobb narratív-struktúra felé való elmozdulását jelzi –, bár, ahol a karakteres történelmi kor és/vagy földrajzi térség „hiányzik”, s így jobbadán örök itt és mostban helyeződik el a cselekmény, ott is megvan erre a törekvés. Hogy isne lenne, hiszen a főntebb említett Darvasi-novella a fantázia korlátlan működése, a következő sorban való bármilyen megtörténhet-érzés (amely ennek ellenére vagy talán épp ezért, mégis egyfajta biztonságot nyújt az olvasónak) állandó jelenléte mellett elsősorban egy azonnal felismerhető beszédmódot jelent, mely egyként képes működtetni az ókor, a középkor vagy a jelenkor bármely világrészén játszódó történeteket, miközben jelentékeny poétikai aspektussal és kifoghatatlan nyelvi invencióval bír. Részeként tételeződik ennek az a sajátos Darvasi-féle, evidens közép-európai mágikus realizmus, vagy mágikus historikusság, amelyet lassan említeni sem kell, valamint a narráció

perspektívájának váltakozó, általában igen jó érzékeléssel ritmusban tartott lazítása és feszítése, aminek következtében akár egy szövegen belül is eljuthatunk a külső fokalizáltságtól a null-fokalizációig – és vissza. Mondhatnám talán másképpen: a határtalan és szabad mesélés az, ami mindig is feledhetetlenné tette Darvasi rövid(ebb) prózáját, és nem egy esetben számomra azzá teszi ebben a könyvben is.

A kötetnyitó *Édenkert* című ciklus vagy fejezet három elbeszélése nagyon izgalmas írói vállalkozást villant fel. Az emberpár történetét a kiűzetés állandó érzete hatja át. Az olvasót mindhárom esetben egyfajta végpont fogadja, ahonnan nincsen visszanezés: nem tudjuk, ki a nő és ki a férfi, és nem tudjuk, miért történik, ami történik velük. A feszültséget a külső fokalizáció teremti meg és tartja fenn, a történet élett azonban erőteljesen ellenpontozza az a nagyon finom művű, már-már lirizált nyelv, amely a darabok alaphangolását mégiscsak elvégzi. Ebbe időnként ugyan berobban egy-egy vulgáris szólam, az olvasót azonban az sem nagyon tudja kizökkenteni. A kert összébszorul – előbb „meg kell osztani”, utóbb tetőterasznyivá válik, de mindenhol van tovább kifele még, nyilván egyre szűkebb terek felé. Darvasi munkáinak alapszövegében mindig is kitapintható volt a mitikus érintettség – a *Vándorló sírok* esetében talán a korábbiaknál erőteljesebb a Biblia jelképiségeinek tetelezése. És hát hogyisne lenne, mikor az *Édenkert* szövegeinél is egyértelműbb a helyzet a *Holm-féle előadás* teteleinek esetében. Júdás alakjának problematizálása nyilván borgesi ihletettséggű, a szenvedéstörténet szétágaztatásával egyetemben, bár Jézus alakja a Darvasi-szövegekben lényegesen nagyobb hangsúlyt kap, illetve mítoszi szerepköre nem (annyira egyértelműen) kérdőjeleződik meg. Sőt, később is felbukkan a kötetben – ha nem is a maga testi valójában, hanem imitált alakban.

A *Jézus-manökenek* középkori novellái kínálják talán a legtöbb kalandélményt. De meglehet, nem is a középkor a lényeg: a művész létmódja nagyon hangsúlyos szövegekben artikulálódik akár ebben, akár más fejezetében a kötetnek, hiszen valamiféleképp a három kínai novella is művészekről szól, az alkotás megfellebezhetetlen titkát sóváran kutató figurákról, akik többnyire a megfejthetlenségbe, vagy épp a megfejtésbe hálnak bele. Festők, szobrászok, költők – az alkotáshoz mindegyik esetben hozzájáró a mágikus-ság, ám a legtöbb esetben nem annyira csodaképpen, hanem inkább átokként tételezhetően – ha nem is mindig maga a művész számára, de valakiére a közvetlen környezetében.

A *festő és a szomszédja* úgy veti fel a valóság reprodukálhatóságának kérdését, hogy az egyszermind felveti a „kié a valóság?” kérdését is. A művészi közvetítettség ilyen jellegű problémája egyfelől sajátos tragikomédiaként is olvasható, másrészt egy talán mé-

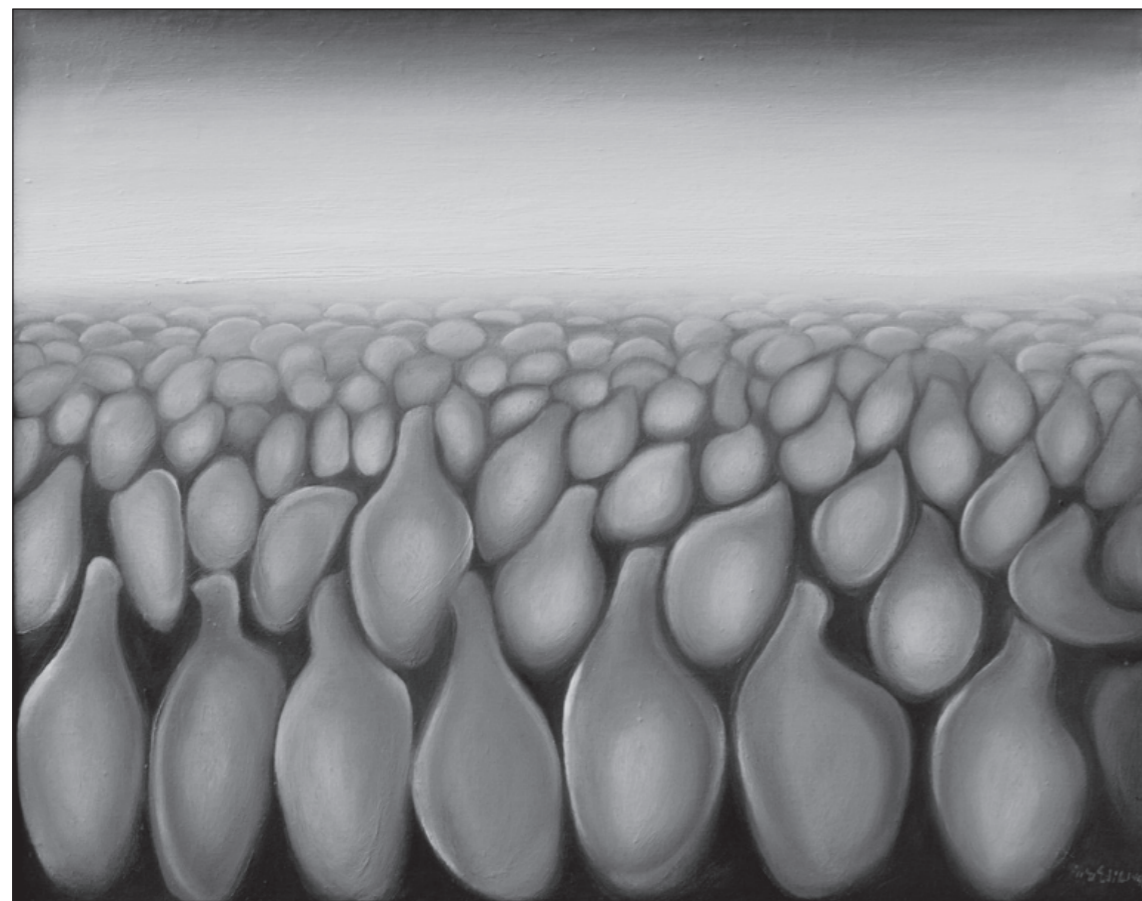
Magvető Kiadó, Budapest, 2012

lyebb és általánosabb metaforizáltság is ráolvasható a műalkotás uralkodóságáról. A *Fernando Asahar tökéletes élete* is a mű és a valóság elkülönítésének szükségéről beszél egy felborult mimetikus körben, ahol a valóság követi a mű világát és nem fordítva – itt talán még erőteljesebben tevődik fel a valóság uralkodóságára irányuló kérdés. Mások az anyagban keresik a megfejtést örök kételyeikre (*A szencseni agyag átka*), vagy éppen kétely nélkül költik a valótlan a valóság elmondásának szándékaképp (*Jaufre Rudel*). És ezzel elérkeztünk egyszermind oda, hogy vajon miféle alakok is mozognak ezekben az elbeszélésekben. A nő és a férfi, az első három történet állandóan reprodukálódó főszereplői (no, persze, eszem ágában sincs azt állítani, hogy ugyanazok volnának), szándékolt árnyszerűségükkel, légiességükkel a megfoghatatlanság határán állnak, ahonnan nyilván könnyebb is átlépni a *vanból a nincsből*. Összetettebb alakok azok a bizonyos emlegetett művészek, illetve a körülöttük jövő-menők, bár összetettségük sokszor inkább jelzészzerű, semmint kerekre zárt – hiszen erre legtöbbször tér sem nyílik a kisprózák területi korlátai között. Ez a jelzés pedig legtöbbször valamilyen titok, többnyire misztikus(sal határos) titok felé mutat. Épp ezért, a szereplők motivációinak részleges megérthetlensége/beláthatatlansága

miatt ezek a szereplők – miközben nagyon karakteres jelenségek – átjárható körvonalakat kapnak. Egy kicsit mindegyik ugyanaz, egy kicsit mindegyik más. Mint ahogy igaz ez valamennyire a terekre is, melyeket bejárnak: Édenkert, Szentföld vagy a Mennyei Birodalom – Darvasit mindenhol ugyanaz érdeklí: a megkérdőjelezhető valóság, a biztonságosnak tudott/gondolt határok szétzilálása. Darvasi könyveiben az eurázsiai kultúra labirintusszerűen ágazik szét, befutja a történetek és a mesék építményét az alapoktól egész az ornamentikáig, és alapvetően intellektuális hangoltságúvá teszi a sokszor nyers ösztönökről szóló történeteket is.

Egy borzasztóan kiegyensúlyozott elbeszélői világ újabb tartományok felé való kiterjesztése ez a kötet, miközben a már megismert és megszeretett eszközökkel dolgozik tovább Darvasi. Így aztán

egyszerre nyújtja az ismerőség és az újszerűség érzetét. Meggyőződésem, hogy továbbra is, regények ide vagy oda, maradt szufla, komoly erőtartalék a Darvasi-novellában, a vállalások komolyak – ennek a könyvnek nem nagyon van unalmas oldala. A kilencvenes évek (számomra) novella-aranykorát nem fogja visszahozni ez a kötet, már csak azért sem, mert van egy olyan érzésem, hogy jó darabig megint magában fog állni (hiszen tudható, a folyóiratokban látszik: Darvasi új regénybe fogott), de, jelentem, a Darvasi-olvasás élménye még mindig működik. Ezt az élményt pedig nem nagyon tudta, tudja feledtetni, meghaladni vagy legalább elérni olyan sok más novellista – a kilencvenes évek végétől/közepétől egészen napjainkig. A novella-műfaj kedvelői elégedettek lehetnek. A *Vándorló sírok* háromszázhusz oldalnyi aranykor.

Madarak II. (1996; olaj, vászon; 71x92 cm)

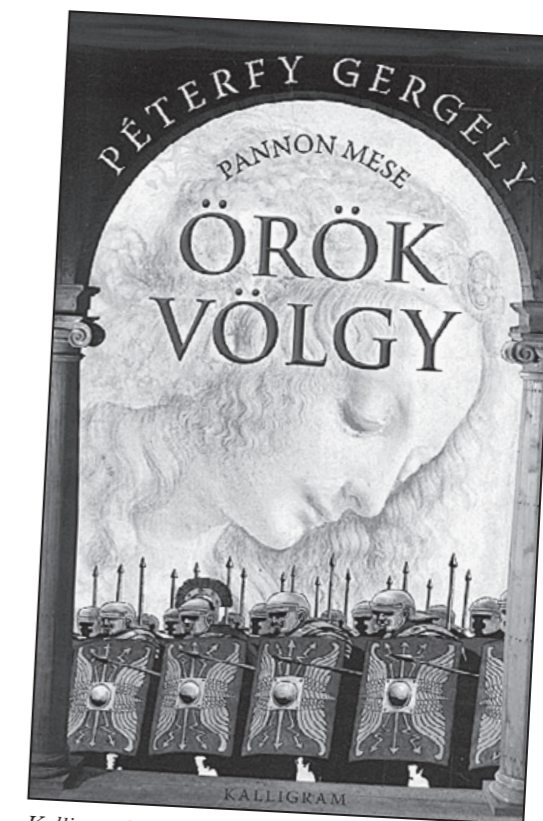

LOVÁSZ ANDREA ◀

Világvége ellen medvehagyma – Péterfy Gergely: Örök Völgy

Péterfy Gergely pannon meséje a szó szoros értelmében természetesen nem mese. A zárójeles alcímmel nyíló interpretációs játéktérben a műfaji címkézés nem több, mint a (vélt/remélt) referencialitás és fikció elegyítéséhez rendelt igazoló gesztus. A meseien kalandos események, a mesei motívumok használatával a regény tere szélesedni látszik, ám ezzel együtt a potenciális olvasóközönség biztosabban behatárolható. A fülszöveg szerint „felnőttlelkű gyerekeknek és gyereklelkű felnőtteknek” szóló mese itt az (el) mesélés gesztusát is jelenti, hiszen a Gregorius barát (Petrus fia) által lejegyzett események mindegyike múlt idejű, lezárt történet; a krónikás, beszámoló (el) mesélő figurájával megerősített közvetítői aktuson van a hangsúly. Így, hogy az olvasottak a megtörtént-ség állapotába vannak merevedve, s hogy mindezek nemcsak a mesei jellegből adódóan, de az olvasottak szerint a szó szoros értelmében is „in illo tempore” játszódnak, csak nő a fikció-referencialitás távolsága. A mesék „hol volt, hol nem volt” ideje ez, az a mitikus kor, amelyben a világ teremtődött – itt annak a pillanatnyi néhány évnek a története olvasható, amelyben elpusztult ez a világ. Már ha a világ a romanizált civilizációt, a napfényt, a szépséget, a szellem uralmának időtlen világát jelenti. Merthogy Gregorius krónikáját ötven év elmúltával, a harmincötödik, záró fejezetben új elbeszélő folytatja, s ez már ezüsttányérok helyett a cserép és fa világa („égett a tűz télen-nyáron, mert hideg volt, köd, és esett az eső, s egyfolytában fújt a szél”), a barbárok kora.

A római uralom alatt álló Pannóniában, jórészt annak határvidékén játszódó történetek olyan sokrétűek, olyan sok szereplővel (adott pillanatban egyik szereplő, Fulvio a szó szoros értelmében még ketté is válik: lesz egy szép és egy rút ember belőle), folyton változó valós- és álomhelyszíneken mozgatva, hogy

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2012

az események követése a könyv első néhány fejezetében komoly kihívást jelent az olvasónak. Bár a szekvenciális, mozaikszerű szövegépítkezés segítheti a megértést, és az olvasási motívációk erősítésében mindenképpen kiemelt szerepe van, ráadásul a „csúcsra járatott” (cliffhanger) fejezetek olvasócsalogató gesztusának köszönhetően a könyv ritmusa mindvégig folyamatosan feszés marad. A szigorú mesei struktúra, a követhető, világkonstituáló szabályszerűség hiányában a mesébe illő fordulatok, varázslatok, átváltozások – és mesés brutalitások hivatottak a mesei minősítést megszol-

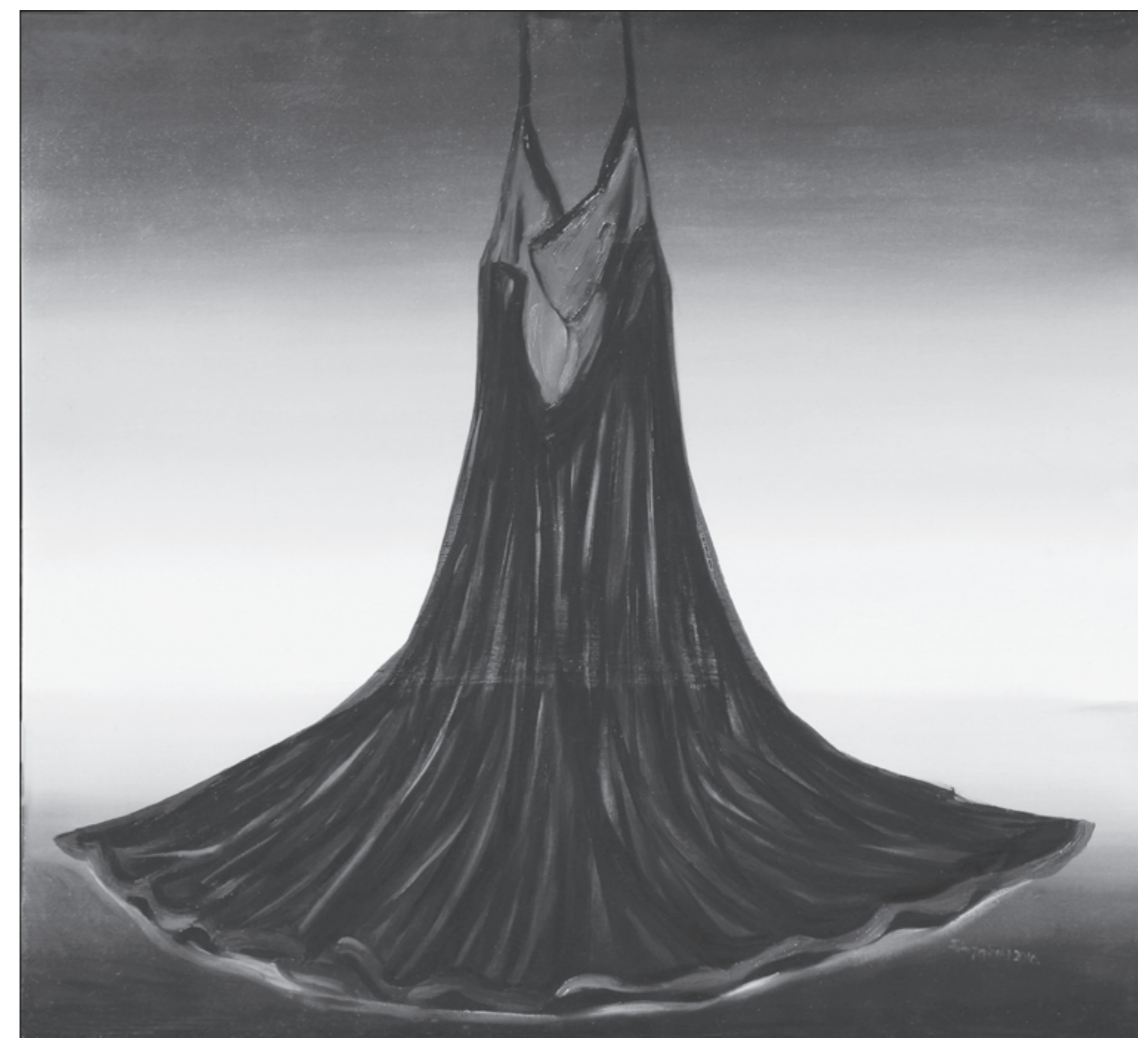
gálni. A varázslatok ugyanis meseien sokfélék: a teremtett Örök Völgy, és ezzel az álmok egybekapcsolódása a legfőbb mágia, emellett hókuszpókusznak tűnik a többi varázslat: a jótékony tudattompítás, a vízi állatok befogása, szív kimetszése, koponya lékelése, varázsszelencébe zárt leány; és még a Homunkulusz is megjelenik – bár ez inkább történelmi ponyvaregénybe illő fordulat. Ebben a kavalkádban csak egy a mesevilág alapjául szolgáló erős (ontológiai és etikai) szabályrendszer biztosítaná azt a motivációs bázist, amely alapján minden egyes történésnek és cselekedetnek lenne megnyugtató magyarázata, írhatnám: katartikus megoldása. (Így nem történhetne meg az, hogy végbemegy egy varázslat, de nem mindenkire hat, hanem csak úgy, nemes egyszerűséggel bejelentődik, hogy két szereplő most kimarad ebből.) Ennek hiányában a könyv éppen a rend hiányáról szól, pontosabban e hiány kialakulásáról – ez az az egzisztenciális és dramaturgiai fordulópont, ahol a mesék kezdődnek. Az Örök Völgy itt ér véget. Így a szerző nemcsak mitikus toposzaiban, de poétikai pozicionálásában is pre-mesei világot épít. Ezzel a gesztussal viszont könnyed legitimációs bázis teremődik bármilyen (gyerek)mesei olvasat lehetőségének negálására, hiszen éppen azok az elhallgatások, eufemizmusok, lekerekített, szabályszerű narrációs mechanizmusok hiányoznak a szövegből, amelyek kompakt, világos, már kanonizált és domesztikált világképet közvetítenének az olvasók felé. Ennek értelmében viszont kétséges, hogy létezik-e egyáltalán egyértelmű, határozott válasz a „Miről szól a mese?” kérdésre, pedig hát a paratextuális jelzések értelmében ilyennek mégiscsak lennie kell. A nagy magyar eposz megírása, Óspannónia földrajzi és szellemi feltérképezése könnyű, ám csalóka értelmezési lehetőségeket generál, hiszen pusztán névbeli azonosság van Aquincummal és a rómaiakkal, a történelmi allúzió ellenére is behatárolhatatlan a konkrét idő. Ez a mítosz terrénuma, ez pedig, tudjuk, „színes sátor s tündéreket von körénk” (Tolkien). Így az *Istenárvalányhajjal-kipitykészt-ajándéka* nemzetlátomástól megmenekülvén valami más olvasat körvonalazandó – még akkor is, ha a szövegben, e lehetőséget erősítő, el-elcsöppen néhány mézédés paszomány (bocs a képzavarért) az „ősi békétől megszentelt pannon vidékről” és „Pannonia földszellemeiről”. De ha van válasz a sorok között – mert hát Ágoston Mester és tanítványainak figurája predesztinálná a könyvet erre –, akkor az nem a felmondott tézisekben van (miszerint pl. „a rosszak alkotják e vasvilág komor rácsozatát”), hanem talán a változás igénylése lenne: megadni magunkat a pusztulásnak.

Fabula docet: a Szellemfejedelem és a Csodálatos Leány degenerálódása következtében, a szellem és jószág hiányában örök völgyben élünk itt valamennyien. Ágoston mester teremtett Örök Völgyet valahol álom

és ébrenlét határán található, nyárban és szerelemben, táncoló nimfákkal benépesített elíziumi boldog mezőként – a völgy itt a védettség, a sziget, a menedék jelentésben működik. A történet nemcsak ennek a völgynek az elvesztéséről, hanem a szellemi létezés magaslatairól a tudatlanság sötét völgyébe történő hanyatlásról szól. A civilizáció-barbárok szembenállásban leképeződő jó-rossz kétpólusúság sok-sok konkrét és átvitt értelmű mozzanatban fedezhető fel, de a legjellemzőbb mégis e pólusok állandó elmozdulása. Ti. a vált(oz)ás, átalakulás pillanatában relativizálódik és pluralizálódik minden: a szép gonosszá lesz, a rút jóvá, a szerelemnek arra érdemtelen személy lesz a tárgya, a magasztos alantassá lesz. Ez a fajta kaotikum és zavartság allegóriaként talán működőképes, ám a megértést annál inkább nehezíti. Ti. a szövegbe természetesen beleférhet, sőt a fentiek értelmében követelmény a „nem-boldog”, kérdőjeleket generáló lezárás, de a túl sok lélektani motivátlanság, a nem eléggé alátámasztott megjavulások (lásd: Serapia és bátyja, az elhülyült Szellemfejedelem és Silenus, Magimarus és Fluvio viszonya) inkább a lektúr irányába tolják a szöveget (a giccs nemcsak leképeződik, de lefestve is olvasható: Árnyék sírjának virágai közül előlebben arany vagy ezüst kosárkában három kuncogó fiúcska), akárcsak a modoros utolsó lakoma („ezzel a tál gesztenyével véget ér a világ, amiben eddig éltünk. Vegyünk tőle búcsút derűsen! [...] Pokolian kietlen a világ odakint. Se ember, se növény, se állat. Mégis útra kell kelniük, barátaim”), a maga körkörös konyhafilozófiájával. És a zárzó szentenciája („Azért írunk, mert minden könyvnek meg kell íródnia.”) a felrajzolt pompás mitikus-történelmi freskótól várható gazdag, többretegű kifutás helyett csak színtelen közhelyeket kínál tanításul és tanulsággal (Ilyen az, mikor a szellem elhagyja a szöveget? Merthogy „oldja izmait a szerelem”...). A sok szereplő, sok szín, sok náció (éljenek a dákok: süvegeik „akkora hegyikristályokkal a csúcsukon, mint egy gyerekfej”, székhelyük „a híres-neves sarmizegethusai Medvetorony, amelyet négyszáz különböző fajta fából, tíz éven át készítettek, és az összes istent egyszerre lehetett tisztelni benne, még olyanokat is, akiket már mindenki elfelejtett”), sok fordulat kavargása fogytán aztán annál szürkébb és rondább lesz minden. Ezzel együtt egyszerűsödik a szöveg is, eltűnik a tarkasága, tömönatos (és -gondolatos) megoldások következnek, kurtán-furcsán lezárva egész sorsokat. A barokkos díszletezésű és pompájú mesében, ahol a cselekményen, fordulatokon van a hangsúly, kicsiklik a befejezés, ezt az olvasóközönség viszont hiteltelenedésként élheti meg, ti. a miértek deklarált hiányában a történetet csupán allegóriaként olvasni kevés a katarzishoz. Aki varázst és kalandot olvasott (és olvashatott!) a könyvben, az mit kezd Gregorius barát mandalaíró gesztusával – még akkor is, ha már

a legelején kimondatott, s később a záráskor elismétlődött, hogy „minden körbe-körbe jár”? A zárófejezet narrátor- és pozícióváltásával a Szellemfejedelem és a Csodálatos Leány keserű, őrült, apokaliptikus összevetése a csúcs- és találkozási ponton (ráadásul Ízisz istennő is megjelenik, deus ex lángoszlop) súlytalanodni látszik, hiszen a következő ötven év eseményei tükrében eltűnik ennek a nevetésnek a világ- és szövegmagyarázó funkciója. Ti. a (paradox módon) himnikus nevetés mint a szellem kinyilvánításának megmaradt egyedüli lehetősége és a meg-

világosodás (szó szerint is, mert a nap egy pillanatra „átsütött a sűrű felhőzeten, és utoljára beragyogta a római várost”) hiábavalóságának felismerése. És hát itt lehetne igazán a vég(szó), ez lehetne valamiképpen mégis diadallá – láttunk/olvastunk már hasonló mutatóványoskodást, igaz, Buda alatt anno Absolon Demeter erdélyi báró ürüléke „mosta tisztára” azt a karneváli forgatagot. „Nem kell mindent tudni” – ezt tudta még az a nagyúr, s most ismét ennyi tanulható Ágoston Mestertől is: „nem tudhatunk meg mindent”.

Magány (2010; olaj, vászon; 90x100 cm)

Az előző számunk tartalmából

Géczi János, Tózsér Árpád, Zalán Tibor, Jenei Gyula, Falusi Márton, Korpa Tamás, Lackfi János versei

Grendel Lajos, Prágai Tamás, Tófalvy Éva prózája

Elek Tibor beszélgetése Bodor Ádámmal

Csehy Zoltán tanulmánya Tózsér Árpádról és Németh Zoltánról

Esszék Lovas Gábor, Lonovics László művészetéről és a Gyulai Nyári Művésztelepről

Színikritikák A 42. hét, a Caligula helytartója, a Virágos Magyarország, a Pillangók című előadásról

Könyvkritikák Grendel Lajos, Szeghalmi Lőrincz, Ács Margit, Sopotnik Zoltán, Zalán Tibor, Krasznahorkai László kötetéről

Bárka-díj

A Bárka szerkesztősége 2000-ben pénzjutalommal járó díjat alapított, amelyet minden év végén ítél oda azon, a laphoz hosszabb ideje kötődő szerzők között, akik az adott évben is jelentős publikációval, publikációkkal gazdagították a folyóiratot és olvasóit. A pénzjutalmat 2002-től Kiss György szobrász- és éremművész kisplasztikája egészíti ki. Az elmúlt évek díjazottjai között szerepeltek például Bogdán László, Csehy Zoltán, Fekete Vince, Grendel Lajos, Iancu Laura, Kiss Judit Ágnes, Nagy Gáspár, Podmaniczky Szilárd, Szepesi Attila, Szilágyi Zsófia, Tandori Dezső, Tarján Tamás, Tóth Krisztina, Tózsér Árpád, Varró Dániel, Vámos Miklós, Zalán Tibor.

A 2012. év díjazottjai:

Bedecs László kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő (Ketten az úton – Simon Márton és Nemes Z. Márió költészetéről – 3. szám; Gyulától a világ végéig – Krasznahorkai László: Nem kérdez, nem válaszol – 6. szám)

Fecske Csaba költő, író (Éhükbe veszve, Ketten, Éjszaka, Bűnhődés – 1. szám; A meccs vége, Szegény kisgyermek, Hol van Ithaka?, Otthon – 5. szám)

Géczi János költő, író, szerkesztő (Fekete holló száll a szemében, Nem marad más, Tudom – 1. szám; A plakodonta – 2. szám; Folt, Rúg a szív, Az Éger-völgyben – 6. szám)

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.